

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA LİDER ODAKLI POLİTİKANIN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: TEK PARTİ DÖNEMİ (1923-1938) –
AK PARTİ DÖNEMİ (2002-2015)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Can GÜZEL

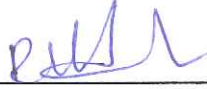
Danışman: Dr. Öğr.Ü. Özhan HANCILAR

HAZİRAN 2019

DENİZLİ

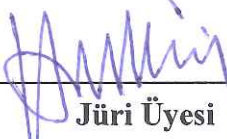
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı öğrencisi Can Güzel tarafından Dr. Öğr. Üyesi Özhan HANCILAR yönetiminde hazırlanan “TÜRK SİYASAL HAYATINDA LİDER ODAKLI POLİTİKANIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: TEK PARTİ DÖNEMİ (1923-1938)- AK PARTİ DÖNEMİ (2002-2015)” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 26.06.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Rezzan Ayhan TÜRK BAY

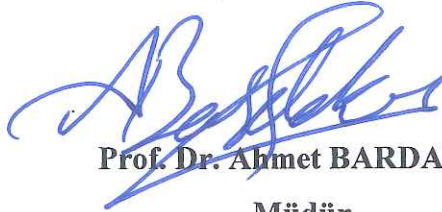
Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Özhan HANCILAR

31/07/2019 tarih ve 20/01 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Can GÜZEL

ÖN SÖZ

Beni bugünlere getiren, hayatımın her anında yanımda olup umudumu canlı tutmamı sağlayan anneme, babama ve kız kardeşime, eğitim hayatım boyunca zaman, mekân gözetmeksizin maddi ve manevi desteğini her zaman hissettiren değerli amcam Semir Güzel’e yanımda oldukları için teşekkür ediyorum.

Tezin hazırlanma aşamasında kendimi yenilememi sağlayıp, umutsuzluğa kapıldığım anlarda destek olan ve motivasyonumu yüksek tutmamı sağlayan dostum Metin’e ve danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi Özhan HANCILAR’a gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Kuzenim “Lili”ye ilham vermesi umuduyla...

ÖZET

TÜRK SİYASAL HAYATINDA LİDER ODAKLI POLİTİKANIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: TEK PARTİ DÖNEMİ (1923-1938) – AK PARTİ DÖNEMİ (2002-2015)

GÜZEL, Can

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Siyaset Bilimi Programı

Tez Danışmanı: Doktor Öğretim Üyesi Özhan HANCILAR

Haziran 2019, VI + 90 Sayfa

Bu tezin amacı, siyasi iradenin niteliğinin şekillendirdiği toplum yapısını farklı zamanlarda iktidar olan iki parti ve iki lider örneği kullanarak açıklamaktır. Türkiye’de her iktidar, “öteki” oluşumuna sebebiyet vermiş; yabancılaşma, kutuplaşma gibi kavramlar her iktidar döneminde sık sık kullanılmıştır.

Kurumlar ve sivil toplum aracılığıyla değil de kişiler üzerinden gerçekleştirilen demokrasi anlayışı beraberinde zıt kutuplu grupların çatışmasını getirmiştir. Tek Parti Dönemi’nden itibaren başlayan bu süreç, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen AK Parti İktidarı ile devam etmektedir. Türkiye’de anayasaların da bu anlayışla hazırlandığı ve uygulandığı görülmektedir. Öyle ki, her iktidar “kendi sistemi”ni meşrulaştırmak adına mevcut anayasaları değiştirme çabası içinde olmuştur.

İşte, bu çalışmada; Türk politikasında dönüm noktası olan Tek Parti iktidarından yola çıkarak, yine bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek AK Parti iktidarı arasındaki mutlak gücün benzerlikleri gösterilmeye çalışılarak demokrasinin niteliği tartışılacaktır. “Tek”liğin Türk politikası için ne anlama geldiği, dışarıda kalanların durumu, tek tipçiliğin ne gibi sonuçlara yol açabileceği ve ne kadar gerekli olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güç, İktidar, Birey, Çatışma, Yabancılaşma, Liderlik, Demokrasi, Toplum

ABSTRACT

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEADER FOCUSED POLICY IN TURKISH POLITICAL LIFE: THE ONE PARTY STRUCTURE (1923-1938) – THE AK PARTY STRUCTURE (2002-2015)

GÜZEL, Can

Master Thesis

Department of Political Science and Public Administration

Political Science Program

Advisor: Assistant Professor Özhan HANCILAR

June 2019, VI + 90 Pages

The aim of this thesis is to explain the social structure shaped by the nature of political will by using two parties and two leaders, who are governed at different times. All power in Turkey, "the other" has given rise to the formation; concepts such as alienation and polarization were frequently used in every period of power.

The notion of democracy, which is realized not only through institutions and civil society, but also through individuals, has brought conflict of opposite polar groups. This process, which started from the One-Party Period, continues with the AK Party Power despite many years pass. In Turkey, it is observed that this understanding of the constitution is prepared and implemented. So that, every power tried to change the existing constitutions in order to legitimize its own system.

Here, in this study; based on the turning point of Turkish politics, it will be discussed the similarities of One Party power between the AK Party government which can be described as a turning point and the quality of democracy will be discussed. It will be tried to understand what uniqueness means for Turkish policy, the situation of those who are outside, what kind of results can lead to one type and what is necessary.

Keywords: Power, Power, Individual, Conflict, Alienation, Leadership, Democracy, Society

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASİ LİDERLİK VE OTORİTE

1.1. Siyasi Liderlik Kavramı	5
1.1.1. Otokratik Siyasi Liderlik.....	6
1.1.2. Demokratik Siyasi Liderlik.....	7
1.2. Siyasi Liderin Toplumla İletişimi	8
1.2.1. Tarihsel Süreç İçinde Siyasi Liderlik.....	11
1.2.2. Siyasi Lider ve İtaatsizlik.....	13
1.3. Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi	15

İKİNCİ BÖLÜM CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI VE OTORİTE İLE İLİŞKİSİ

2.1. Cumhuriyetten Günümüze Türk Toplumunun Siyasi Niteliği	18
2.2. İslam Dininin Türk Siyasi Hayatına Etkisi	22
2.3. Türkiye’de Sınıf Anlayışı	24
2.4. Türkiye’de Merkez-Çevre Yapısı ve Dönüşümü	25
2.4.1. Türkiye’de İktidar Seçkinler ve Geride Kalanlar	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DÖNEMLERİN ANAYASAL METİNLERİ: 1924 ANAYASASI VE 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

3.1. Bütçe, Kişi Hak ve Özgürlükleri Bakımından Değerlendirme	30
3.1.1. 1924 Anayasası	30
3.1.2. 2017 Anayasa Değişikliği	32
3.2. Cumhurbaşkanının Yetkileri ve Sorumluluğu Bakımından Değerlendirme.....	33
3.2.1. 1924 Anayasası	33
3.2.2. 2017 Anayasa Değişikliği	37
3.3. Yargı Bağımsızlığı Bakımından Değerlendirme	39
3.3.1. 1924 Anayasası	39
3.3.2. 2017 Anayasa Değişikliği	41
3.4. Meclis Yapısı Bakımından Değerlendirme	43
3.4.1. 1924 Anayasası	43
3.4.2. 2017 Anayasa Değişikliği	44
3.5. Dönemin Anayasalarının Siyasi Liderlik Bakımından Değerlendirilmesi	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ve SİYASİ LİDERLİK

4.1. Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi	49
4.1.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası	52
4.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	54
4.2. Mustafa Kemal Atatürk ve Sivil Toplum	56
4.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Toplumla İletişimi	58

BEŞİNCİ BÖLÜM

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ve SİYASİ LİDERLİK

5.1. Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk Siyasetine Girmesi	61
5.2. Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti	62
5.3. Recep Tayyip Erdoğan ve Sivil Toplum	66
5.4. Recep Tayyip Erdoğan'ın Toplumla İletişimi	69
5.5. Recep Tayyip Erdoğan ve Yol Arkadaşları	70
SONUÇ	73
KAYNAKLAR	77
ÖZ GEÇMİŞ	90

KISALTMALAR DİZİNİ

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BİMER	Başbakanlık İletişim Merkezi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CİMER	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
DP	Demokrat Parti
HSK	Hâkimler ve Savcılar Kurulu
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İT	İttihat ve Terakki
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL	Olağanüstü Hal
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı

GİRİŞ

Tarihte, en iyi yönetim şeklinin ne olduğu hep tartışılmıştır. En küçük kabileden en büyük devlete kadar, yönetim konusu insanların hayatının temelinde var olmuştur. Tarih boyunca, değişim geçirmeyen herhangi bir yönetim şekli ise bulunmamıştır. Demokrasi, toplumun bir arada yaşayabilmesi için günümüzde vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir. Türkiye, 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile parlamenter bir rejimi tercih etmiştir. Ancak cumhuriyetin ilanı, demokrasinin sağlanması adına önemli olsa da tek başına yeterli değildir.

Siyasi liderlik, yalnızca ileriye görüp hareketlerini bu öngörü doğrultusunda tasarlayabilen insanların yapabileceği bir şeydir. Siyasi lider, karakterini zamanın şartlarına göre şekillendirdiği zaman meşru olma yolunda önemli bir adım atmış olacaktır. Ancak, asıl sorun; yönetimi eline almayı başaran liderin nasıl bir yönetim biçimi sergileyeceğidir. Türkiye’de siyasetin özgürlük aracı mı yoksa düzen sağlayıcı bir kurum mu olduğu tartışmaları uzun yıllardan beri devam etmektedir. Geçmişten günümüze, siyasi liderlerin otoriterleşme eğilimleri eleştiri konusu olmuştur.

Machiavelli, yönetim konusunda ahlâk ve siyaseti birbirinden ayırır. Bir devlet kurmak isteyen ve ona yasalar koymak isteyen liderin, peşinen, insanların kötü olduklarını ve bir fırsatını bulduklarında daima kötülüklerini göstermeye hazır beklediklerini bilmesinin gerekliliğine vurgu yapar (Machiavelli, 1998: 45). Bu durumda, insanların gerçekten kötü olup olmadığı veya insanların neden kötü olduğu sorunundan ziyade, dikkat edilmesi gereken husus, ahlâki değil siyasidir. Antik Yunandan günümüze, siyaseti ahlâkla temellendiren kuramlar siyaset biliminde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu çalışmada siyaset biliminde kırılma noktası teşkil eden Machiavelli temelinde siyaset, ahlâktan bağımsız olarak ele alınacak ve Prens örneğinde olduğu gibi lider tipolojisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Siyasi liderin kim olduğundan bağımsız olarak; otoriter bir siyasi liderin demokrasiye katkı vermesi mümkün değildir. Türkiye örneği incelendiğinde, toplumun otoriter siyasi lider pratiğine yabancı olmadığı görülmektedir. 1923’ten itibaren Türk siyasetinin ana aktörlerini oluşturan faktörlerin başında siyasi liderler gelmektedir. Otoriterleşme eğilimi gösteren hiçbir siyasi liderin, ideolojisini gerçekleştirebilmek adına başarı sağlayabileceği söylenemez. Çalışmada, farklı dönemlerden iki ayrı siyasi liderin ideolojilerini toplum geneline yayabilmek adına otoriterleşmelerinden örnekler verilip, bu örnekler üzerinden toplumsal ayrışmanın nasıl gerçekleştiği açıklanmaya çalışılacaktır.

İbn Rüşd’e göre, insan erdemli bir varlık olarak ahlâka, bilgiye, düşünceye ve pratiğe sahiptir ancak bu özelliklerin hepsinin tek bir insanda toplanması olanaksızdır (Rüşd, 2005: 160). İnsanlar bir araya gelerek kendilerinde olan üstün özellikleri topluma kazandırır, kendi eksik yönlerini de toplum aracılığı ile tamamlarlar. İnsanın, amaçlarını gerçekleştirebilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kendisini

toplumdan soyutlamaması gereklidir. İnsan ve toplum, yönetilen ile yönetici bir arada insanca yaşayabilmek adına ortak bir amaca ulaşmaya çalışmalıdır. Amaçların farklılık gösterdiği noktada gösterilen karşılıklı hoşgörünün seviyesi, toplumun ne kadar medeni olduğunu gösteren unsurların başında gelmektedir (Ozulu, 2014: 28).

Amaçlar ne kadar ortak olursa, toplumsal barış aynı oranda sağlanabilir. Ortak amaçtan kasıt, birliğin ve beraber yaşama sürecinin niteliğidir. Örneğin bir doktorun bir hastayı tedavi etmesindeki amaç kendi başarısını sağlamak değil, hastayı sağlığına kavuşturmaktır. Bir adalet sağlayıcının görevi, toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş kurallara sadık kalarak görevini yapmaktır. Dolayısıyla bir yönetici veya yöneten sınıf da amaç olarak topluma hizmet etmelidir. Topluluk içindeki insanların amacı birbirinden farklı olabilir. Yukarıda değinildiği gibi, buradaki temel husus, farklı olana gösterilen hoşgörünün seviyesidir.

İnsanlar eşit değildir. Doğada, güçsüz olan için var olma şansı ancak güçlü olanın amaçlarına hizmet etmesiyle mümkündür. Sömürünün temelinde yatan şey de budur. İktidar sahibi, egemendir. Orwell'in (2001: 152) deyişiyle; "bütün hayvanlar eşittir, ancak bazıları daha eşittir." Rousseau, bireylere eşitlik ve özgürlüklerini sağlamanın tek yolunun devlet gücü ile yapılabileceğini belirtir (Rousseau, 2012: 51). Hangi yönetim biçimi olursa olsun, rejimin niteliğini belirleyen temel unsur kuralların ve yasaların niteliğidir. Kurallardaki herhangi bir tutarsızlık, uygulanabilir olmasını etkileyecektir. Adaleti sağlama konusunda devletin eşitliği gözetmemesi, ona karşı duyulan güvenin zedelenmesine yol açacaktır. Bunun içindir ki, yönetim şekli ne olursa olsun; yönetilenleri benimseyecek şekilde, ihtiyaçlarını belirleyip onlara çözüm sunabilecek kapasitede olmalıdır (Karayalçın, 1992: 197).

Siyaset ve yasa ilişkisi güç üzerinden şekillenmektedir; siyaset ve hukuk ilişkisi ise yücedir. Yasaların oluşturulması ve uygulanması hükümet ve halk arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Siyasetin mi hukuku, hukukun mu siyaseti şekillendirdiği sorunsalında bu çalışma siyasetin hukuk üzerindeki belirleyiciliğini kabul etmektedir. Anayasalar da bu çerçevede ele alınmaktadır. Türkiye'de 1924 Anayasası ve 2017 Anayasa Değişikliği incelendiğinde ise, bireylerin özgürlüğünün hedeflenmesinden ziyade, otoriter siyasi liderlerin güçlerini koruyabilmeleri adına maddeler içerdikleri görülmektedir. Özbudun (2012: 80); 1924 Anayasası'nın, Atatürk ve çalışma arkadaşlarının devrim fikrine uygun koşulların sağlanabilmesi adına elverişli koşullar taşıdığını belirtmiştir. Buna göre, Meclis'in iradesi pratikte Meclis çoğunluğunun iradesi şeklinde yansıtacağı için ortaya çoğunlukçu demokrasi anlayışı çıkmıştır. 2017 Anayasa Değişikliği'nde de Partili Cumhurbaşkanı'nın Meclis içinde, partisinin çoğunluğu elde edebilmesi durumunda yetkileri elde edebileceği söylenebilir. İki durumda da Meclis'e siyasal yönden hakim bulunan yapının, yetkileri elinde bulundurduğundan bahsedilebilir.

Tek Parti ile AK Parti iktidarlari arasında zaman açısından yarım asrı aşan bir fark vardır. Bu iki iktidar ve iki siyasi lider arasına Türk siyasetine etki eden başka liderler de girmiştir ancak Atatürk ve Erdoğan dönemleri incelendiğinde ideolojik

yaklaşımlar birbirlerine uzak olsa da yöntem ve yönetim açısından büyük benzerlik görülmektedir. Özellikle siyasi ve toplumsal çatışmalar buna örnek olarak gösterilebilir. AK Parti'nin son yıllarına daha fazla vurgu yapılmasının sebebi ise, karşılaştırma açısından bu dönemin Tek Parti yılları yönetimine benzemesidir. Tek Parti döneminde gücü baştan eline almış bir siyasi iktidardan, AK Parti'nin 2011 sonrasında ise gücü eline aldıktan sonra tek partilileşen bir siyasi iktidardan bahsedilebilir.

Tezin çıkış noktası, gücü elinde bulunduran siyasi liderin otoriterleşmesi sonucunda toplumda ve Türk siyasetinde meydana gelen değişimlerin Mustafa Kemal Atatürk ve Tek Parti Dönemi ile Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti Dönemi üzerinden örneklendirilmesidir. Farklı ideolojik yönelime sahip olsalar da iki liderin de otoriter eğilimler sebebiyle demokrasiden uzaklaşmalarının açıklanmaya çalışılmasıdır.

1924 Anayasası ve 2017 Anayasa Değişikliği'nin karşılaştırılması hukuksal boyuttan ziyade, siyasi lider ve otoritenin açıklanmasıyla ilişkilidir. 1924 Anayasası, cumhuriyetten hemen sonra kabul edilmiştir, dolayısıyla döneminin “yeni” anayasasıdır. 2017 Anayasa Değişikliği'nde ise AK Parti'nin on beş yıllık iktidar birikiminin izleri görülmektedir. Her iki anayasanın ortak özelliği siyasi lider ve otoritenin tek bir merkezde toplanması, farkı ise bir tanesinin hemen uygulamaya konulması, diğerinin belli bir birikim sonucunda gerçekleştirilmesidir. Yasalar, anayasalar ihtiyaçlar doğrultusunda uygulanır, değiştirilir ancak bu iki örnek özelinde görüldüğü üzere Türkiye'de anayasalar belli bir kesimin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlanmıştır. 1924 Anayasası'nda siyasi liderin iktidarı hemen elde edip amaçlarına ulaşmaya çalıştığı görülürken, 2017 Anayasa Değişikliği'nde ise aradan geçen on beş yıl sonunda iktidarın tamamının anayasa vasıtasıyla elde edilme amacından bahsedilebilir.

Atatürk; liderliğini askerlik yaptığı zaman süresince sergilemiş, yönetim şeklinin ve bu yönetim içerisindeki halkın tamamen değişmesini temel alan politikalar geliştirmeyi hedeflemiştir. Bunları yaparken takındığı siyasi tavır, Türk Halkı için şaşırtıcı derecede hızlı olmuştur. Atatürk kuşkusuz modernleşmeyi, millî birliği ve ümmet değil birey zihniyetini yerleştirmeyi amaçlamıştır. Modernleşme Atatürk için, uyguladığı politikalar göz önüne alındığında, Batılı yasalar, eğitim, kadının statüsünün değiştirilmesi ve laik eğitim modeli olarak açıklanabilir.

Modernleşmenin kısa süre içinde gerçekleştirilmesi ve Türk Halkı için bu yönde oluşturulan politikaların kısa sürede benimsenmesi zordur. Modernleşme, Batılı devletlerde halkın ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve uzun bir süreç gerektiren değişimdir. Bu açıdan, halkın bu değişimlere ayak uydurabilmesi için asıl amaç olan demokratik yönetimden tavizler verilmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Karşılaştırmanın bir başka örneği olan Recep Tayyip Erdoğan da döneminin en baskın, en popüler ve en göz önündeki lideridir. Kendisi de toplumda büyük değişiklikler hedeflemiştir ve toplumu yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır. Ancak burada dikkate değer husus, her kim liderlik yaparsa yapsın; gerek kendisinin yanında

olanlar, gerekse kendisine karşı duranlar için takındığı tavır ve demokrasiden ne kadar uzaklaşıldığıdır. Erdoğan da sık sık Tek Parti Dönemine atıf yaparak demokrasi konusunda eleştiriler getirse de, kendisine de toplumun farklı kesimlerinden otoriter eğilim taşıdığına yönelik eleştiriler yapılmaktadır. Toplumun, AK Parti iktidarına kadar benimsediği bir yaşayış tarzı mevcuttur ve yaşayış tarzına müdahalenin kabul edilemeyeceği muhalefet tarafından sık sık vurgulanmaktadır. Bu yönüyle, tıpkı Tek Parti Döneminde olduğu gibi AK Parti döneminde de yaşayış tarzına müdahalenin benimsenmeyeceği görüşü, dönemler farklı olsa da ortaya çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ LİDERLİK VE OTORİTE

1.1. Siyasi Liderlik Kavramı

Siyasi lider, bir bütünü sağlayabilmenin en önemli koşulu, toplumun dünyaya açılan kapısıdır. Gücü; iktidarının kudretinde değil, birleştiriciliğindedir. Kalıcı olabilmesi, iz bırakabilmesi ve toplumu kendi düşündüğü gibi şekillendirebilmesi, ancak toplumun desteğini almakla mümkündür (Friedrich, 1961: 131).

Siyasi liderler, tarih boyunca toplumların dönüşümü ile sosyologların ve siyaset bilimcilerin araştırma konusu olmuşlardır. Yönetim biçimleri incelenirken siyasi liderlerin toplumu nasıl yorumladığı, siyasi liderlerin çeşitleri ve özellikleri hep tartışılmış, en doğru yönetim anlayışının hangisi olduğuna cevap arayabilmek adına çalışmalar yapılmıştır.

Siyasi liderliğin temelinde yatan şey, otoritedir, temelinde ise güç yatmaktadır (Erdem, 2016: 19). Siyasi lider, gücü elinde bulunduran kişi olarak insanları ortak bir amaca inandıran, ancak insanların bu inanç doğrultusunda sorumluluklarını yerine getirebilmesi için kararlar almak durumunda olan bir kişiliktir. Ölçülü olmak, siyasi liderin en temel özelliklerinden biri olmalıdır. Machiavelli'ye (2010: 54) göre, otorite boşluğu veya sıkı bir yönetim anlayışı toplumsal kopmaları beraberinde getirebilmektedir. Çünkü insanlar ya korku ya da kin ve nefret yüzünden birbirlerine zarar verirler.

Weber (2004: 241), tüm siyaset yapılarında bir saygınlık arayışı ve ekonomik ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Buna göre, kapitalizm ile birlikte kişisel ilişkilerin yerine nesnel kurallar gelmiştir. Karasoy (2009: 503); Weber'in gücü paylaşmaya ya da gücün dağılımını etkilemeye çalışma işi olan siyasetin bilimsel yöntemlerle açıklanamayacağı fikrini savunduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, siyasi lider ve otorite kavramları tanımlanırken Weber'e göre bilimin sınırlarının olduğu belirtilebilir. Siyasi liderin, otoritesini sağlayabilmesi adına değer yargılarını kendisinin şekillendirmesi gerekmektedir.

Foucault'a (2014: 54) göre tek derdi ayakta kalmak olan bir siyasi liderin felaketi kaçınılmazdır. Lider için ayakta kalabilmenin iki yolu vardır. Birincisi korkutma yöntemidir. Bu yöntemde, lider ile toplum arasında bir uçurum vardır. Bu durumda lider, yönettiği topluma yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalır ve toplumdan gelebilecek olası bir tehlikeye karşı da sürekli tetikte olmalıdır. İkinci yolu, insanların gönüllerini hoş tutmaktır. Rousseau (2012: 69), monarşinin cumhuriyet rejiminden neden aşağı durumda olduğunu açıklamak için bu konuya değinmiştir. O'na göre, cumhuriyet rejiminde halk aydın ve yetenekli kişileri göreve getirebilir. Oysa monarşide yüksek görevlere gelenler, entrikacı ve düzenbaz insanlardır.

Cumhuriyet rejimiyle, Türkiye’de kişilerin otoritesi üzerinden oluşturulan onur anlayışı yerine, yasalar ve kurallar üzerinden oluşturulan bir onur anlayışı esas alınmıştır. Mardin’e göre, Ortadoğu patrimonyalizminde iyi bürokrat, yeteneğine ve kişiliğine göre değil; tavsiye üzerine seçilir (Mardin, 2016: 213). Siyasi liderin, çevresini hoş tutarak yüksek görevleri dağıtırken yeteneği, kişiliği veya adaleti temel olarak benimsememesi devletin kötü yönetilmesi anlamına gelmektedir.

Cumhuriyetle birlikte, kişisel ilişkiler ve feodal yapı yerine yasalarla siyasi liderin ve iktidar otoritesinin toplum geneline yayılması amaçlanmıştır. Meclis’in kurulması, halkın iradesinin siyasete yansıtılması olarak nitelendirilebilir. Meclis bir anlamda, iktidar otoritesinin meşrulaştırılması adına bir örnek teşkil etmektedir.

1.1.1. Otokratik Siyasi Liderlik

Otokratik yönetimlerde siyasi liderin gücü toplumun kendisine boyun eğmesinden geçmektedir. Lider, meşruiyetini sağlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları kullanmak durumundadır. Bunlar çoğu zaman din ve korku olmuştur.

Machiavelli’ye (1998: 135) göre, bütün yönetimlerde birbirine karşıt iki eğilime rastlanır. Bir yanda, emir almak ve baskı görmek istemeyen halk vardır, diğer yanda ise halka emretmek ve onu baskı altına almak isteyen siyasi lider. Bu iki karşıt eğilim sonucunda, hükümdarlık, özgürlük veya başıboşluk doğar. Siyasi lider, kendisine karşı yürütülen faaliyetlere asla taviz vermemelidir. Öyle bir itibar kazanmalıdır ki, kimse kendisine karşı gelecek bir eylemde bulunmayı aklından geçirmemelidir.

Otokratik yönetimlerde kişiler karar alma mekanizmasına dâhil edilmez. Paternalist bir anlayış hâkimdir. Halk, yönetimde söz sahibi değildir ve yalnızca yönetilmesi gereken bir topluluk olarak görülmektedir. Siyasi lider için, bu tür yönetimlerde zorlayıcılık esastır. Zorlayıcılık ortadan kalktığında otorite de ortadan kalkacaktır (Özkan ve Polat, 2017: 114).

Otokratik siyasi liderlik örneği olarak, Atatürk liderliğindeki Tek Parti’nin medya üzerindeki etkisinden bahsedilebilir. Ceylan (2012: 49); Tek Parti Döneminde bu konudaki en çarpıcı örneğin Ulus Gazetesi olduğunu ve bu gazetenin iktidarın yayın organı gibi çalıştığını belirtmiştir. Medya, her ne kadar siyasette karar alma mekânizması olarak yer almasa da toplumun tarafsız haber almak için başvurduğu etkili bir yöntemdir. Medyanın bu dönemde baskı altına alınması demek, iktidarın demokrasiden uzaklaşması, siyasi liderin de otoriterleşmesi adına örnek teşkil etmektedir.

Siyasi liderin, toplumu şekillendirmesi mümkündür ve her siyasi lider bunu gerçekleştirebilmek için çeşitli kanallardan faydalanmıştır. Otokratik bir yönetimde liderin, toplumu kendisine bağlayabilmek adına dine başvurması da gerçekleşmiştir (Keskin, 2004: 10). Dinsel hassasiyetlerin yüksek olduğu toplumlarda, dinin siyasete alet edilmesi de kaçınılmazdır. İtaatin ilk kaynağı dindir. Dinde, ibadetler sonucunda elde edilecek mükâfat nedeniyle içten bir kabulleniş ve bağlılık esastır. Bu toplumlarda

lider, Tanrı'nın gönderdiği bir elçidir. Liderin kötü olması durumunda hesabını Tanrı soracaktır. Bu yönüyle bakıldığında, lider, gücünü ve meşruiyetini ilahi bir kaynaktan almaktadır.

Dinler, ideal insan olma yolunda emirler vermektedirler. Dinlere göre insan, Tanrı'nın bir parçasıdır ve O'na ulaşma yolunda eylemlerini gerçekleştirmekte; bunları yaparken dünyevi sorumluluklarını da iktidara bırakmaktadırlar. Bu, insanın sorumluluklarını siyasi otoriteye devretmesi anlamına gelmektedir. Şeriatı'ye (1997: 28) göre; dinsel açıdan faydalanmak isteyen siyasi lidere karşı insanın Tanrısal özelliklerinden örnekler vermek gerekir. Her insan Tanrı'nın yeryüzündeki bir yansımasıdır ve dinsel, dünyevi amaçlarına ulaşabilmesi için Tanrı'nın yüce sıfatlarını kendi bünyesinde yetiştirebilir.

Otokratik siyasi liderlik tipinde siyasi liderlerin dinler, milliyetçilik duygusu, olası düşmana karşı savunma gibi söylemlerle toplumun desteğini canlı tutması, otoriterleşmesini meşru hâle getirme isteğinden bahsedilebilir. Tek Parti Döneminde özellikle medyaya uygulanan baskı, AK Parti döneminde yerini dini hassasiyetlere bırakmıştır. Erdoğan, kendisinin dindar ve muhafazakâr bir siyasi lider olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bekaroğlu (2015: 114); Erdoğan'ın türban hakkında siyasi simge olsa bile simgelere yasak getirilemeyeceği hakkındaki sözlerini belirtmiş, bu durumun da laiklik konusunda hassasiyetleri olan kesimlerin tepkisine yol açtığını vurgulamıştır.

Otoriter siyasi liderlik tipinin, toplumun aydınlanma sürecinin başlamasıyla birlikte zamana yenik düşmesi kaçınılmazdır. Otoriter lider, iktidarını koruyabilmek adına sürekli olarak bir tehlike olasılığından bahsederek, karşısında somut veya soyut bir düşmana ihtiyaç duymaktadır. Çatışma kültürünün zemininin hazırlanması, otoriter liderlik uygulanan rejimlerde hep daha kolay olmuştur (Aydınalp, 2010: 193). Otoriter bir siyasi lider, muhalif bütün grupları susturabilmek adına bu düşüncedeki bireylerin siyasal alandan çekilmesini arzu etmektedir. Toplumsal muhalefetin tümüyle susturulmuş olması ve denetim altına alınması otoriter siyasi lider için sıradan ve yapılması gereken bir şeydir. Arendt, otoriter bir siyasi liderin yönetimi sonucu oluşan rejimin evrensellik iddiasında olduğunu ve bu rejimde ise hep istikrarsızlık olduğunu vurgulamıştır (Arendt, 1997: 20). Otoriter siyasi lider kendisini yer ve zaman konusunda sınırlamamaktadır. Dünya lideri olduklarını ve giriştiği eylemlerin her zaman mutlak doğru olduğunu vurgulamaktadır. Ancak istikrar konusunda başarısızdırlar. Sözleri birbiriyle çelişse de kanun hükmündedir, onlar için kahraman olanlar zamanla hain sayılabilmektedirler.

1.1.2. Demokratik Siyasi Liderlik

Demokratik liderlikteki en temel ilke, lidere hesap sorabilme hakkının her zaman var olması, adalet temelinde şekillenmiş bir toplum düzeninin egemenliğidir. Ok'un (2017: 47) aktardığına göre; Weber için demokratik liderlik yasal-ussal bir temele dayanmaktadır. Demokratik bir lideri diğer lider türlerinden ayıran en temel husus,

kişisellikten arınmış olmasındadır. İktidarı elinde bulunduran liderin otoritesi, doğrudan doğruya herkes için geçerli olan ve yasalar yoluyla herkes tarafından kabul edilmiş meşru bir otoritedir.

Habermas (2012: 169), toplumun yasalara bağlı kalabilmesi için oluşturulan hukuk kurallarının iki boyutlu olması gerektiğini savunur. Bu kurallar hem özgürlük yasaları hem de bağlayıcı yasalar olmak durumundadır. Bir yandan, yasaya uyulmadığı anda cezaların uygulanabilmesi; diğer yandan yasaya uyulduğu her an toplumun huzur içinde yaşabilmesi anlamına gelir. Yasalar zamana göre şekillenebilir ve siyasi otorite tarafından değiştirilebilir. Böyle bir durumda, demokratik bir liderden beklenen de toplum vatandaşlarının özerkliğini güvence altına alan bir tavır benimsemesidir.

Halk, demokratik bir lider için egemenliğin zorunlu kaynağıdır. Sosyal tabakası, gelir durumu, cinsiyeti, ırkı veya mezhebi ne olursa olsun; yasalar koyulurken veya kararlar alınırken belli bir grubun egemen olmasına ihtimal vermeyecek, herkesi eşit şekilde kapsayacak önlemler alınmalıdır.

Otoriter liderin aksine, toplum paternalist bir anlayışla yönetilmez. Fakir, cahil, zavallı da olsa birlikte yönetim esastır. Eğitim kurumları, iş alanları, sosyal imkânlar geliştirilir ve toplumdaki her türlü eşitsizlik giderilmeye çalışılır. Türklerde hürriyet fikrinin ortaya çıkmasıyla bu yönde çalışmalar yapılsa da herhangi bir maddi temel üzerine kurulmamış, toplum sorunlarıyla ilgisi olmadığı için de başarıya ulaşamamıştır (Mardin, 2016: 177).

Foucault (2014: 55), otoriteye karşı potansiyel bir başkaldırı veya reddetme imkânının olmaması durumunda meşruiyetin olmadığını vurgular. İktidarın var olabilmesi için, liderin otoritesini meşru kılabilmesi için yönettiği toplumun kendisine tabi olması gerekir. Bir bireyin otorite karşısında dar kapsamlı da olsa özgür kalabilme ihtimali sonucunda bir iktidardan söz edilebilir. Böyle bir durumda demokratik lider, topluma yasalar çerçevesinde belirli özgürlükler vererek seslerini duyurma imkânı sunmaktadır. Halkını karşısına almak gibi bir tehlikenin, yıkım getireceğini bilmekte, baskılardan kaçınmaktadır.

Siyasi liderin gözünü üzerinde, nefesini ensesinde hissederek yaşayan bir toplumda yaşam işkenceye dönüşmektedir. Bireye hiçbir zaman yalnız kalma ve saklanma olanağı tanınmadığı yönetim biçimlerinde toplum da ayrışmaya başlamaktadır. Medya, okul, fabrika, kışla, aile ve toplum normal davranış biçimlerinden ayrılıp otoritenin baskı aracı hâline dönüşmektedir (Çoban, 2012: 539).

1.2. Siyasi Liderin Toplumla İletişimi

Rousseau (2012: 71), başkalarını egemenliği altında tutmak için yetiştirilen bir kimsenin doğruluk duygusundan ve akıldan uzak tutmak için bütün şartların müsait olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür bir durumda, siyasi liderin kararsızlığı sonucu yönettiği kişiler arasında bir iletişim kopukluğu ve tutarsızlık söz konusudur. Tutarsızlık, herhangi bir amaca ortak yönelimin ortadan kaldırılması hususunda

tehlikelidir. Tüm yetkilerin yalnızca siyasi liderde toplanması sonucu uzun süre değişmez bir ortak amaca ulaşmak gibi bir durumdan söz edilemez. Toplumun, yönlendirilebilir insanlar topluluğu olduğu düşünülürse, Rousseau'nun egemenlik düşüncesinde olduğu gibi iktidarı elde etmek isteyen ya da iktidarı bırakmak istemeyen siyasi liderlerin, toplumun hassas noktalarına temas ederek toplumu çıkarları uğruna yanlış yönlendirebileceği söylenebilir.

Modern olmayan toplumlarda siyasi liderin toplum ile iletişim kurmasında dinin özel bir önemi vardır. Çünkü dinsel yaşam, bilim ve teknolojinin olmadığı zamanlarda insan ilişkilerinin temelini oluşturmaktaydı. Giddens (2010: 98), bu noktada dinin çifte etkisine vurgu yapmaktadır. Dinsel inanç ve uygulamalar günlük yaşamın sıkıntılarından bir kaçış noktası anlamına gelmekte veya bir kaygı ve zihinsel korku kaynağı da olabilmektedir. Ancak zamanla yaşanan bilimsel gelişmelerle siyasi liderin toplum ile iletişimi de değişime uğramıştır. Güç ve kuralların kutsallığının önemini kaybetmeye başlamasıyla siyasi lider, otoritesinin kaynağını değiştirmek zorunda kalmıştır. Siyasi liderin kutsallığının yerini bireyin özel hayatının kutsallığı almıştır (Ağaoğulları, 1989: 198). Dinsel kurumların, siyasi liderin etkisiyle hareket etmesi sonucu karşı fikir akımları gelişmiş; dinsel boyutun yalnızca Tanrı ile birey arasında gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.

Örneğin, tüm Avrupa'da olmasa bile genel itibarıyla Hristiyan düşüncesinde siyasi otoriteye bağlı olan kişilerin, kilisenin emirlerine mi, yoksa devletin kurallarına mı uyması gerektiği tartışılmış; sonucunda kilise-iktidar mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu durumda, kitleleri ilgilendiren kararlarda kilise ile devlet arasında bir çatışma yoksa ikisi arasında bir tercih yapma sorunu da mevcut değildir. Ancak kilise ya da devlet lehine yapılacak bir tercih kitlenin kaderini etkilemiştir. Göze'nin aktardığına göre; Hristiyan düşüncesinde bunun çözüme kavuşturulabilmesi adına devlet ve kilise iki ayrı müessese olarak değerlendirilmiş ve siyasi iktidar ve ruhani olarak ayrılmıştır. Bir yandan dinin gereklerini yerine getirmekle yükümlü olan kitleler, kilise ile siyasi iktidarın çatışması sonrasında bedel ödemeye mahkûm edilmişlerdir (Göze, 2011: 687). Bu durum, İslam dini açısından farklı boyuttadır.

İslam dini açısından; dini vazifelerini yerine getirmeye çalışan insanların emir aldığı tek kurum İslam dinidir. Ancak din kurumları ve din adamlarının da siyasi otorite karşısında bağımsızlığından bahsetmek zordur. Osmanlı döneminde ise, siyasi lidere karşı tehlike nereden gelirse gelsin bertaraf edilmeye çalışılması söz konusudur. Halkının gelişmesini sağlamaya çalışan padişah, bir yandan da kendisine karşı geliştirilebilecek olan düşünce akımlarının önüne geçmek durumundadır. Osmanlı'da İslam, dini Müslüman kimseleri bir arada tutan temel unsur konumundadır. Mardin'e göre; dinsel kurumların önemini bilen siyasi iktidar, tüm din adamlarını sıkıca kontrol etmekteydi. Bu açıdan, siyasi liderin kitle ile iletişim kurmasında Batı ile arada bir fark vardır (Mardin, 2016: 208).

Her dönemin, siyasi liderlerin toplumla arasındaki iletişimde farklı dinamiklerin olduğu ve bu dinamiklerin de günden güne değiştiğinden bahsedilebilir. Genel olarak

Hristiyan düşüncesinde ve Osmanlı'da görüldüğü üzere siyasi liderin toplumla iletişimi din üzerinden gerçekleşirken, Türkiye'de cumhuriyet döneminden itibaren bu dinamiğin, yerini propagandaya bıraktığı belirtilebilir. Çiçek (2012: 181); erken cumhuriyet döneminde Türklüğün toplumda özne olarak yer alması konusunda çalışmalar yapıldığını ve propagandalar üretildiğini belirtmiştir. Günümüzde ise siyasi liderlerin toplum ile olan iletişiminde teknoloji etkisini göstermektedir. Liderler, düşüncelerini ve halk ile olan iletişimlerini teknolojinin tüm imkânlarından faydalanarak gerçekleştirmektedirler. Bu konuda, sosyal medya en belirgin örnektir.

İletişimin yönü de siyasi liderin toplumla olan iletişiminin niteliğini belirlemektedir. Siyasi lider ile toplum arasındaki iletişiminin karşılıklı olarak gerçekleştirilmesi beklenmez. Aynı mesajın çok sayıdaki insana ulaştırılması siyasi liderin ideolojisini, düşüncelerini ve amaçlarını aktarması için önemlidir. Gazeteler, radyo, televizyon ve teknolojinin gelişmesiyle birçok kaynaktan siyasi mesajların iletilildiğini görmek mümkündür. Ancak gazete, radyo ve televizyon gibi araçların aksine teknolojik iletişim araçları kullanılırken bir tepkime ile karşılaşmak mümkündür.

İletişim; demokrasi ile yönetilen toplumların vazgeçilmez unsuru olmakla birlikte, en az iki tarafı içeren bir medeniyet göstergesidir. Taleplerini, görüşlerini ve tepkilerini ifade etme imkânı bulamayan toplumlarda demokrasi rejiminin uygulanabilmesi mümkün değildir. İletişimin olmadığı yönetim biçimlerinde ya mutlak itaat ya da karmaşa söz konusudur.

Canetti (2006: 400); iktidar sahibini, kitle iletişimi açısından orkestra yöneticisinde benzetmektedir. Konser boyunca salonda toplanmış kişiler, sanki hedefleriymiş gibi yöneticinin yalnızca sırtını görürler; yüzünü görmeyeceklerinden ise emindirler. İktidar, her şeyi bilendir. Müzisyenlerin önlerinde yalnızca kendi çalacakları kısımlar mevcutken, iktidar her bölüme hâkimdir. Gerçekten de demokratik rejimlerde iktidarlar, orkestra yöneticisi gibi; sırası geldiğinde toplumun bütün kesimlerine söz hakkı vermek, adaleti sağlamak ve uyumu bozmamak adına politikalar sergilemelidir.

Kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla, iktidarların toplumla bütünleşebilmesi ve ideolojilerini toplum geneline nakledebilmeleri gerçekleşmiştir. Bu, Türkiye açısından ilk aşamada gazeteler ve radyo aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kitle iletişim araçlarının yalnızca iktidar tarafından kullanılabilir olması, toplumu edilgen bir düzeye indirgemek anlamına gelmektedir. Aziz (1982: 53); okuma-yazma bilmeyi gerektirmeyen radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının, az gelişmiş ülkelerde iktidar lehine toplumu yapılandırmak için kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu durumda, etkili bir kitle iletişiminden bahsetmek mümkün değildir. Tek taraflı, baskın bir anlayış ve anlamaya dayalı değil; anlatmak üzerine kurulu bir iktidar-toplum ilişkisinden bahsedilebilir.

Kitle ile iktidarın iletişim hâlinde olması, bireylerin toplumsal sorunlara olan ilgisini çekebilmesi bakımından olumludur. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan bireylerin topluma katılımları ve bütünleşme sağlanabilmektedir.

Kitle ile olan iletişimin niteliği; iktidarın neyi hedeflediği ve rejimin niteliği ile doğru orantılıdır. Yaylagül'ün (2006: 97) aktardığına göre Marksist düşünür Gramsci; egemen sınıfın iktidarını kurarken tüm ideolojik kaynaklardan faydalandığını belirtmiştir. Bu durum, iktidarın hegemonyası ile ilgilidir. İktidarı elinde bulunduran elit azınlık devletin tüm organlarına ve kitle iletişim araçlarına sahip olduğu için, topluma nüfuz edip kontrol sağlayabilmektedir. Althusser (2002: 35); basın, radyo ve televizyon gibi haberleşme araçlarının, devletin ideolojik aygıtları olduğunu ve devletin de bu aygıtları zor kullanarak olmasa bile ideoloji kullanarak işlediklerini belirtmiştir.

İktidarın kitle ile olan ilişkisi ve iletişimi, toplum hayatına şekil vermek olarak değerlendirilebilir. Padişah fermanlarının yerini yazılı kurallar, kralların buyruklarının yerini radyo ve televizyon almıştır. İktidar ile kitlelerin iletişimi, rejimin varlığını devam ettirebilmesi bakımından önemlidir. Demokratik rejimlerde iktidarların kitleler ile olan ilişkilerinin karşılıklı olması, rejimin meşruluğu için gereklidir.

Sürü insanı olarak yaşamaya alışmış kişilerden oluşan bir toplumda, bu durumdan kurtulmak zordur. Her zaman birilerinin korumasına, birilerinin kendi adına karar vermesine alışmış toplumlarda demokrasi rejiminin uygulanması mümkün görünmemektedir (Özkan ve Polat, 2016: 142). Demokrasiyi temel alan bir iktidarın böyle bir toplumu dönüştürebilmesi ve demokratik kurumların yerleştirilebilmesi için etkili bir kitle iletişimine ihtiyaç duyulmakta, bireylerin sürü psikolojisinden kurtulması için her türlü iletişim kanalı açık tutulmaktadır. Bireylerin sosyalleşebilmesi, toplumsallaşması ve toplum içinde etkin hâle gelebilmesi buna bağlıdır.

1.2.1. Tarihsel Süreç İçinde Siyasi Liderlik

Feodal sistem dağınık ve parçalı bir iktidar yapısına sahipken, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kentlerin oluşması sonucunda devletler merkezi bir hâl almıştır. Burjuvazi ve krallar, bu konuda ortak düşman olan kilise ve soylulara karşı birlikte hareket etmişlerdir ancak burjuvazi de güçlendikçe krallar ile bağlarını koparmışlardır. Locke (2012: 25); yönetim biçimlerinin mülkiyet hakkının belirlenmeye başlamasıyla çözülmeye başladığını belirtmiştir. Bu bağlamda emek, mülkiyetin başlangıcıdır. Devletin inşasıyla mülkiyet ve vergi konusunda yaşanan ayrılıklar sonucunda feodal sistem, anayasal monarşilere veya parlamentolu monarşilere dönüşmüştür.

Güven duygusunun sağlanabilmesi ve siyasi liderin meşruiyetini güvence altına alabilmesi için yasalar oluşturulmuştur. Ancak, yasalar siyasi lider ile yönettiği toplumun arasında güven teşkil edebilmesi için oluşturulsa da zorbacı bir çoğunluk tehlikesi göz ardı edilmeden, devlet vatandaşlığı konusunda eşitsizliklerin giderilmesi amaçlanmalıdır (Şaylan, 2003: 48). Güvenin sağlanması her toplumun ilk kuralıdır. Kişisel ve toplumsal yönden siyasi lidere karşı duyulan güven, kurumsal bir çatıda birleştiğinde şahsi bağlılık üzerine kurulan rejim yerine kurumsallaşmış bir düzen oluşturulabilir.

İnsanın siyasal alanda aydınlanmasıyla birlikte, artık hiçbir şey sarsılmaz bir bütünlükte değildir. Toplumu oluşturan en küçük etken olan birey, kendisine sürekli egemen olan dinin, toplumsal kuralların ve siyasal otoritenin etkisinden çıkabilmek adına seçimler yapabilmektedir. Tarihte birçok siyasal lider, yönettiği toplumu idare ederken kendisine karşı gelişebilecek fikir akımlarının önüne geçmeyi ve bu fikir akımlarının altyapısını tamamlamadan sona erdirilmesini amaçlamıştır. Eroğlu'nun (2010: 6) aktardığına göre Locke, Modern toplum sistemleriyle birlikte siyasal liderler haklarından feragat etmek, haklarını devretmek ve yetkilerini paylaşmak durumunda kaldığını belirtmiştir. İşte, toplumun siyasal lider ile sözleşmesi buradan doğar. Kısıtlanan toplum, gücünün farkına vardığında ve şartlar oluştuğunda artık siyasal lideri kısıtlamaya başlamıştır.

İnsanlar arasında sosyal, ekonomik, fiziksel ve siyasal olarak eşitsizlikler vardır. Temelinde yaşanan coğrafya, mensubu olunan aile, zaman gibi etkenler yer alır. Rousseau, insanlar arasındaki eşitsizliği iki çeşit olarak değerlendirir. Bunlardan birisi doğal veya fizikseldir. Vücut gücü, zekâ, sağlık gibi unsurlar insanlara eşit şekilde dağıtılmamıştır. Diğeri de ahlâki veya siyasidir. Doğal eşitsizlik durumunda insanın yapabileceği şeyler sınırlıdır. Ancak siyasal eşitsizlik insanın anlaşması ya da en azından onayı doğrultusunda oluşmuştur (Rousseau, 2003: 26). Siyasal bakımdan, güçlüye zayıfları yönetmesi için yetkiler verilmiştir.

Ancak, toplumların aydınlanması ve kapitalist ekonomik modelin gelişimiyle geleneğe bağlı eylemler yerine akıl yoluyla hareket edilmesiyle birlikte toplumsal kuralların, yöneticilerin ve yönetim şekillerinin niteliği toplumlar tarafından değiştirilmeye çalışılmıştır. Yönetimlerin değişmesiyle siyasal bakımdan zayıfın da söz sahibi olması toplumsal açıdan mümkün hâle gelmiştir (Rousseau, 2003: 40). Güçsüz olan, güçlü olanın karşısında her durumda boyun eğmek durumunda olsa da artık siyasal lider, yetkisini tek başına kullanabilmek yerine paylaşmak durumunda kalmıştır.

Machiavelli, bir siyasal lider için korkulmak ya da sevilmek seçeneklerinden hangisinin daha iyi olduğunu tartışırken; bu iki seçeneğin bir arada bulunamayacağını belirtmiş ve ikisi arasında bir seçim yapmak gerekirse korkulan bir siyasal lider olmanın, sevilen bir siyasal lider olmaktan daha kabul edilebilir bir seçenek olduğunu vurgulamıştır. (Machiavelli, 1998: 187). Toplum, siyasal lider için her türlü tehlikeyi yaratabilecek kapasitede bir oluşumdur. Bu noktada Machiavelli'nin görüşlerinin; insanların doğuştan korkusuz ve savaşıma niyetli olduğunu ileri süren Hobbes ile ortak bir görüş paylaştığı görülmektedir.

İnsanlar, yasaların kendilerine ceza vereceğini bildiği halde yasalara uygun davranmayabilirler. Bu, modern öncesi toplumlarda doğanın getirmiş olduğu bir durumdur. İnsanlar tehlike içinde, kendisinden daha güçlünün verebileceği zararlara karşı tetikte olmuşlardır. Bu noktada oluşan kargaşanın önüne geçilebilmesi için Hobbes, kurumsal bir otorite ve güçlü bir siyasal liderin gerekliliğinden bahsetmektedir (Hobbes, 2007: 94). Kurumsal bir güç olmadıkça, toplumların yaşayış biçimlerini değiştirmedikçe yok olmaları kaçınılmazdır.

Hobbes, Rousseau'nun aksine, doğanın insanları eşit yarattığını ileri sürmüştür (Hobbes, 2007: 92). İnsanlar, kendilerinden güçlü olduğunu bildiği kimseler karşısında diğerleriyle güç birliği yapabilir ve üstünlüğü ele geçirebilirler. Eşitliğin kanıtlarından birisi, herkesin kendi payına düşenden memnun olması ve memnun olmadığı durumlarda gelişim göstererek istediklerini elde etme olasılığının her zaman var olmasıdır. Akarsu (1967: 74); Hobbes'in, kurgusal doğa durumunda eşit derecede öldürülebilme potansiyeline sahip olduklarını ve bu durumun da herkesin herkesle savaş hâlinde olabileceğini belirttiğini aktarmıştır. Bu sebeple insanlar kendilerini güvence altına alabilmek için devleti kurmuşlar ve devlet vasıtasıyla insanlar can ve mallarını korumuşlardır. Bu durumda ise devlet, ancak mutlak bir güce ulaştığı zaman koruyuculuk görevini gerçekleştirebilmektedir.

1.2.2. Siyasi Lider ve İtaatsizlik

Siyasal sistemlerin oluşabilmesi için bir iktidar ilişkisinin ve kısıtlı da olsa bir uzlaşmanın oluşması gereklidir. Sistemin içindeki tüm gruplar iktidarı ele geçirebilmek, en azından iktidara ortak olabilmek için mücadele içindedirler. Bu süreç içindeki çatışma, siyasal sistem içindeki katılımın koşullarını belirlemektedir.

İbn Rüşd, yönetim sisteminde birlik ve bütünlüğü sağlamanın sevinçler ve üzüntülerin paylaşılmasından geçtiğini savunmuştur (Rüşd, 2005: 120). Buna göre, bir kimse herhangi bir sorunla karşılaştığında bu sorunun toplumun içinde çözülmesi ve toplumun genelinin bu sorunu kendi sorunuymuş gibi benimsemesi beklenir. Bu durumda, toplumu oluşturan birey ve gruplar aynı beden içindeki farklı organlar olarak değerlendirilebilir.

Böyle bir durumda, siyasi lider; yönettiği bireylerle gerek yasalar gerekse gönül bağıyla bir ilişki içerisine girmek durumundadır. Habermas, siyasi liderin her türlü itaatsizliğin önüne geçebilmek için yönetimindeki insanları kendisine inandırması gerektiğini vurgulamıştır (Habermas, 2012: 130). Modern toplumlarda katı yaşam biçimleri karmaşaya yenik düşeceğinden dolayı bunu da eşit yasalar ile gerçekleştirmesi beklenir.

Baskıya karşı direnme, modern siyasi sistemlerden önce de tartışılmış bir konudur. Direnme hakkı için örnekler gösterilmiş, direnmenin ne şekilde olacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Göze'nin aktardığına göre, on altıncı yüzyılın düşünürleri direnmeyi gerçekleştirebilmek için insanları din adamlarının boyunduruğundan kurtarmayı amaçlamışlardır (Göze, 2011: 243). Bu sayede manevi özgürlüğüne kavuşan bireyler, siyasi özgürlük mücadelesine başlayabileceklerdir. Direnme hakkının savunulduğu bu dönem özgürlük ve demokrasi açısından bir dönüm noktası olma özelliğini taşımaktadır.

Bunlara karşın, siyasi liderler otoritelerini koruyabilmek adına hukuk dışına da çıkabilmektedir. Kışlalı, Osmanlı'da Abdülhamit'in basına uyguladığı sansürü buna örnek olarak göstermiştir. Aktardığına göre yalnızca yerli basına sansür uygulamakla

kalmamış, hakkında olumsuz yazılar yazılmasını önleyebilmek için Paris'te yayınlanan on yedi gazeteye de para dağıtmıştır (Kışlalı, 2000: 85). Ortaylı da Abdülhamit'in uyguladığı sansürün, affedilemeyecek olduğu yorumunu yapmaktadır. Ortaylı'ya göre sansür yüzünden, Abdülhamit'ten sonra ülkeyi yönetecek nesiller bilgisiz ve safdil kalmıştır (Ortaylı, 2018: 72).

Siyasi lider için bireyin görevi, her türlü kışkırtmaya karşı direnerek kendisine verilen haklar doğrultusunda görevlerini yerine getirmesidir. Aksi hâlde kendisi için bir tehdit olacaktır. Birçok birey, böyle bir durumda siyasi lider tarafından toplumdan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Siyasi liderin hedef göstermesi sonucu toplumun dışına itilen birey, kendisini ait hissedebileceği radikal gruba üye olarak hem toplum hem de siyasi lider için somut bir tehdit hâline gelebilmektedir. Birey, kendisine siyasi lider tarafından verilen emirleri yerine getirdiği kadar iyi, başkaldırdığı kadar yaramazdır.

Yılmaz'ın aktardığına göre itaat konusunda Arendt, iktidar ile şiddetin birbirinin karşıtı olduğunu savunmuştur (Yılmaz, 2015: 204). İktidarın olduğu yerde şiddetten, şiddetin olduğu yerde iktidardan bahsedilemez ancak hangi siyasal sistem olursa olsun; tarih boyunca, toplumlar için siyasi otoritenin dizginlenmesi hedeflenmiştir. Kargaşalar, iç savaşlar, katliamlar ve devrimler de bu dizginleme hedefinin bir sonucu olarak bu konuda bir paradoks teşkil etmiştir.

Thoreau (2013: 7); en iyi hükümetin, en az en az hükmeden olduğunu belirterek, hükümetlerin ancak iyi bir hizmet sunabildiği takdirde iyi olduklarını belirtmiştir. Bu anlamda, hükümetler insanların iradeleriyle seçilmiş ve bu iradenin yürütülmesini sağlayan organlardır. Siyasi liderin, itaatsizliğin önüne geçebilmesi için siyasal katılımın önünü açması gerekmektedir. Siyasal katılma, sistemin zamana karşı değişimini gerçekleştirebilmesi için siyasi lider ile birey arasındaki en barışçıl yolun başında gelmektedir. Ancak siyasal sistemlere ilgi duymayan, siyasetle uğraşmaktan kaçınan bireyleri iktidar mekanizmaları vasıtasıyla zor kullanarak sisteme dâhil etmek siyasi lider için tehlikeli olabilmektedir. Aynı şekilde, yasal olmayan katılımların da sisteme zarar vereceği varsayımına dayanarak önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

İtaatsizliğin sebeplerinden en önemlisi ötekileştirme sorunudur. Otoriter siyasi lider, iktidarını sürdürebilmek için topluma bir düşman göstermek, o düşmanı toplumun desteğiyle ancak kendisinin yenebileceğine toplumu inandırmak zorundadır. Kaynağı ne olursa olsun, farklı olan artık öteki olmak zorundadır ve potansiyel düşman olarak görülmektedir. Siyasal yaşamın çatışma düzlemine oturtulması sonucunda şiddetin radikalleşmesi de kaçınılmazdır. Parlak'a göre; ötekiye karşı bölücülük düşüncesi üzerinden geliştirilen bir hainlik anlayışı sonucunda otorite, dönüştürücü müdahalesinin haklı olduğunu ve meşru bir temele dayandığını iddia edebilir (Parlak, 2015: 114).

Siyasi lidere ve otoriteye karşı girişilen itaatsizliğin ve itaatsizlik eylemlerinin ne olduğu sorunu soyut anlamda çözümlenebilecek bir olgu değildir. Siyasi lider, yönettiği bireyin hayatına doğrudan etki edebilecek bir siyasi güce sahiptir. Savaşa ve barışa

karar verebilmesi bunun en belirgin örneğidir. Siyasi iletişimin sağlanma olasılığının kalmaması sonucu, siyasi liderin otoritesine karşı itaatsizliğin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

1.3. Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi

Sivil toplumun ne olduğu, tarihsel süreç boyunca toplumlarda farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. En basit haliyle sivil toplum, otorite ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumların hepsi olarak değerlendirilebilir. Bireyin otorite karşısında var olduğunu ileri sürebilmesi açısından sivil toplum önemlidir. Aslında, otoritenin kaynağı her ne olursa olsun otoriteyi sivilleştirilme çabalarının, bu çabalar doğrultusunda oluşturulan kurumların genel adı, sistemin tanımlanmasıdır.

Sivil toplum, demokratik yönetimler için bir aşamayı temsil etmektedir. Temelinde özgürlük fikri yatmaktadır ve devlet ile toplum arasındaki aracı kurumları ifade etmektedir. Sivil toplum terimini kullanan ilk düşünür Hegel'dir. Mardin'in aktardığına göre Hegel; sivil toplumun kazanç, şahsi mutluluk ve kişisel statülerin korunması anlamına geldiğini ve insanların bu kazançlarının sivil toplum vasıtasıyla kolektif bir şekil aldığını belirtmiştir (Mardin, 2016: 14). İnsanların bir arada yaşayabilmesi adına sivil toplum, modern siyasal sistemlere geçiş öncesinde en gerekli araçtır. Çünkü hem birlikteliği hem de dengeli temsil etmektedir.

Rousseau, dünyanın hiçbir yönetim biçimlerinde devletin üretmediğini, aksine tükettiğini vurgular (Rousseau, 2012: 74). Bu durumda, bir devletin çok fazla tüketmesi üyelerinin yükünü arttıracaktır. Üyelerin ödediği vergiler, yaptığı fedakârlıklar kendilerine ne kadar geri dönüyorsa devletin gücü bununla test edilebilir. Sivil toplumun oluşturulması; bir anlamda devlet ile üyelerinin, yöneten(ler) ile kendisine bağlı olanların bağının sağlanması adına gereklidir.

Sarıbay (1997: 34), sivil toplum ile demokrasi arasındaki ilişki için eşitlik kavramından bahsetmektedir. Buna göre, sivil toplumda hiçbir ögenin veya grubun ön plana çıkartılmaması ve halk, sınıf veya tekil kişi olsun; bireylerin diğerleri karşısında ezilmemesinin bir güvencesidir. Sivil toplum, devletlerin uyum üzerine değil de çatışma üzerine inşaa edildiğinin de bir göstergesidir. Her cemaat, her grup ya da her bireyin kendi çıkarına göre davranıp, her türlü uyumu reddederek istediklerini elde etmenin peşindedir. Bunun da toplumsal ve siyasi çatışmalara sebebiyet vermesi olağandır. Bu anlamda sivil toplum kurumları toplum ve devlet arasında, toplumun dinamiğini oluşturan gruplar ve kişiler arasında bir denge mekanizması olarak yer almaktadır.

Tamer (2010: 100); Tocqueville'in, özgürlüğü eşitlikle nasıl bağdaştırmak gerektiği ya da eşitlikçi bir ortamda özgürlüğün nasıl sağlanacağı sorusunu temel soru olarak belirlediğini ve özgürlüğün ancak iki yoldan kurtarılabileceğini söylediğini aktarmıştır. O'na göre, bu yollardan birincisi, bir âdemi merkeziyet sistemi, diğeri de çeşitli alanlarda özellikle de siyasi, ekonomik ve bilimsel alanda birtakım dernek ve birliklerin kurulmasıdır. Tocqueville, küçük bölgelere yönetsel özerklik tanımak ve

böylelikle de yönetimin tek merkezde toplanmasını önlemek suretiyle siyasi özgürlüğün gerçekleştirileceğini ve bu arada vatandaşların kişisellikten kurtularak kamu işleriyle ilgilenmelerinin sağlanacağını dernekler yoluyla da çeşitli çıkarların savunulmasının olanaklı olacağını öne sürmüş, sivil toplumu ilk defa ayrı bir örgütlenme alanı olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarını (özellikle politik nitelikli olanlarını) demokrasinin gereksinim duyduğu güven, uzlaşma, tolerans, yurttaşlar arasında eşitliği sağlama gibi değerlerin üretildiği “büyük ve özgür okullar” olarak nitelendirmiştir.

Sendikalar, meslek örgütleri, dernekler ve en önemlisi kamuoyunun oluşumu sivil toplum ile demokrasi arasındaki ilişkinin örneklerindendir. Mardin’in (2016: 16) aktardığına göre; İtalyan siyaset bilimci Poggi sivil toplum kavramını incelerken ilk defa kişilerin belirli bir yerde toplanmadan katılımcı kümesini oluşturduğunu belirtmektedir. Bunun sonucu olarak milli çıkar ve kamuoyu kavramlarının daha belirgin şekilde kullanılması gerçekleşmiştir. Savran (1984: 32); sivil toplumun kapitalist üretim ilişkilerinden yola çıkarak meşru hâlde incelenebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, burjuvazinin üstünlüğü açıklanabilir ve sivil toplum kavramı açıklanarak bu üstünlüğe bir karşıtlık oluşturulabilir. Ekonomik ilişkiler anlamında değerlendirildiğinde sivil toplum kavramı, burjuva dışında kalan tüm grupların, bireycilikten yola çıkarak birlikte hareket edip ekonomik paylaşım ortak olması anlamına gelmektedir. Sivil toplum kavramının sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri bulunmaktadır ve tüm yönler kendi içlerinde farklı dinamiklere sahip olsalar da pay alma, paylaşım noktasında birleşmektedir.

Küçük bölgelere yönetsel özerklik tanınması sonucunda yönetimin tek merkezde toplanmasının tehlikeleri bulunmaktadır. Feodal yapılar, iktidarın paylaşılması anlamına gelmektedir. Bu, büyük bir devletin erimesine ve karmaşaya sebebiyet verebilir. Gücü elde eden herkesin otoriteye başkaldırma ihtimali her zaman mevcuttur. Rousseau (2012: 93), yöneticilerin devlet gücünü ayrı ayrı ellerinde toplamasının karmaşaya ve sonucunda anarşiye yol açabileceğini belirtmiştir. Bu durum, toplumun bir bütün olarak yaşayabilmesinin önüne geçebilir ve yalnızca hükümetin değil, devletin alanı sıkışabilir. Ancak demokratik rejimlerde bu durum devletin alanının sıkışması değil, iktidarın paylaştırılması, dolayısıyla bir arada yaşamanın olanaklı hâl gelmesidir.

Demokratik rejimler, içinde sadece muhalif grupları barındırmazlar, iktidarın paydaşlarının bulunması gereklidir. Muhalif olmanın yollarını her zaman açık tutan bir nitelik taşımaktadırlar. Bu bakımdan, sivil toplumun varlığı; çıkar gruplarının taleplerinin karşılanması anlamında hükümetlerin keyfi kısıtlamalarının önüne geçmektedir. Sarıbay (1997: 41), sivil toplum anlayışının toplum kesimlerine farklılığı bir değer olarak dayattığını ancak sivil toplumun en önemli işlevi olan uzlaşmayı da farklılıkları bir arada meşru gösteren bir çerçeve olarak sunduğunu belirtmiştir.

Kışlalı (2000: 245), demokrasinin işleyebilmesi için toplumda farklı çıkarlara ve farklı görüşlere sahip bulunan birey ve grupların örgütlenebilmelerini ve görüşlerini barışçıl yollarla rahatça ifade edebilmelerini belirtmiştir. Demokrasi, farklılıkların

zenginlik olarak görüldüğü bir yaşam biçimidir ve barışçıl yollarla ifade edilen her fikre saygı duyulması beklenir. Günümüzde gelişmiş toplumların hemen hepsinde sivil toplum mekanizmasının etkin işlediği görülmektedir.

Gönenç (2001: 97); sosyal temeller açısından Tek Parti'yi asker-bürokrat elit ile Anadolu eşrafının koalisyonu şeklinde tanımlamış ve 1924 Anayasası'nda çok partili bir siyasi yaşamı engelleyecek hiçbir madde bulunmadığını belirtmiştir. Ulusal ekonomik modelin benimsenmesi, laiklik ilkesinin benimsenmesi ve çok partili siyasi yaşama geçiş denemeleri Tek Parti döneminde sivil demokrasiye geçiş çabalarına örnek olarak gösterilebilir. Gönenç'ten yola çıkarak, sivil toplumu Türkiye örneğinde hem bireysel özgürlükleri temellendiren hem de demokrasiye geçişi sağlayan bir alan olarak tanımlamak mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI VE OTORİTE İLE İLİŞKİSİ

2.1. Cumhuriyetten Günümüze Türk Toplumunun Siyasi Niteliği

Bir toplumu, tek boyutlu olarak değerlendirmek yanı sıra düşmeye sebebiyet verebilir. Çünkü toplumların toplumsal, siyasi, ekonomik ve dini temelleri farklıdır ve bu ölçüde gelişme ve değişme dinamikleri de farklılık göstermektedir. Yaşanılan coğrafya, ihtiyaçlar, demografik yapı gibi birçok etken her toplumun farklı özellikte olmasına sebep olmaktadır.

Ortaylı, Türk toplumu için, bazı kesimlerin bu görüşü reddetmesine rağmen, askeri bir toplum olduğu tanımını yapmıştır. Bu açıdan Ortaylı, askersizleştirme projesini anlamsız bulmaktadır. Askerî bir toplum olmanın, medeniyet ve onun tarih ve coğrafyasıyla özellikle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Türklerin önde gelen yöneticilerinin asker sınıfı arasından çıktığını belirtmiştir (Ortaylı, 2018: 46-47). Kuşkusuz bu yorumun temelinde Osmanlı döneminde askerî eğitimin önemli derecede dünyayı anlamada dönemin şartlarına göre yeterli olması yatmaktadır.

Akıncı (2013: 120); Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşmamasının en önemli sebeplerinden birisinin, sorunların çözümünde olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan liderlerden beklenti oluşması olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de gerçekleştirilen darbeler ve askeri vesayet düşünüldüğünde de sorunların çözümünde bazı kesimlerin her siyasi krizde uzlaşma yerine ordunun siyasete müdahale etmesi beklentisine kapıldığı belirtilebilir.

Bu anlamda, demokrasinin kurumsallaşamaması sonucu Türk toplumunun, bağlı bulunduğu siyasi liderin iktidarı elde etmesi sonucu demokrasiyi “her istediğini yapabilme, yaptırabilme” yanılığine düştüğü görülebilir. Toplumun siyasi anlamda kutuplaşmasında, söylemlerinin kaynağını ideolojilerden alan siyasi liderlerin söylem ve politikalarının da etkisi bulunmaktadır. Etnik ve mezhepsel farklılıkların çatışmaya dönüşmesi; lider söylem ve politikalarının radikal gruplar ile teması sonucu gerçekleşebilmektedir. Bu çatışmaların sebebinin yalnızca siyasi liderler ve lider odaklı politika olmadığı açıktır ancak demokrasiye kurumsal düzeyde değil de siyasi lider özünde bağlılık, toplumun siyasi anlamda kutuplaşmasına büyük oranda sebep olabilmektedir.

Demokrasinin Türkiye’de kurumsallaşmaması yalnızca askeri vesayete indirgenebilecek bir sorun değildir. Huntington (2007: 65-66); ekonomik gelişme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi incelerken, ekonomik büyümenin eğitim yoluyla demokratikleşmeyi desteklediğini belirtmiştir. İstikrarlı bir büyümenin, demokrasinin kurumsallaşması adına olumlu katkılar sunacağından bahsedilebilir.

Türk toplumuna siyasi açıdan bakıldığında, toplumun köklü değişimler geçirdiği ve bu değişimler karşısında uyum sağladığı, mevcut şartlara göre kendisini geliştirdiği söylenebilir. Ancak tabiidir ki köklü değişimlerin kabul edilmesi kolay olmamıştır. Türköne (2003: 222); bir toplumda demokrasinin niteliğinin anlaşılabilmesi için kültürel anlamda toplumun dinamiklerine bakılmasının gerektiğini vurgulamıştır. Türk toplumunun bu açıdan, cumhuriyet dönemine kadar siyasi kültür anlamında demokrat yapıda olduğundan bahsetmek zordur.

Türkiye, 1923 yılında cumhuriyet ile bir rejim değişikliğine gitmiştir. Ancak demokrasinin kurumsallaşmasının önündeki engellerin cumhuriyetten günümüze kadar çözümlendiğini söylemek zordur. Ercins (2012: 99); demokrasinin kurumsallaşması için siyasi kültür ile siyasal yapının uyumlu olması gerektiğini, hukuki, bürokratik kurumsallaşma ve bireylerin gerek birbirine gerekse siyaset kurumuna güvenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunlara ek olarak, ekonomik istikrarsızlıklar ve muhalefet kurumuna karşı gösterilen hoşgörüsüzlük dikkate alındığında, cumhuriyetten günümüze, demokrasinin kurumsallaşmamasının sebepleri anlaşılabilir.

Lewis'e göre cumhuriyet devrimlerinin temel niteliği halka dayalı egemenlik düşüncesidir (Lewis, 2007: 34). Herkesin yurttaş olduğu, iktidarın egemenliğinin sınırlandırıldığı, aidiyet duygusunun temel alındığı ve her şeyden önemlisi; yurttaşların yalnızca iyi yönetilmeye değil, hükümetin oluşturulmasında görev almaya hakkı olduğu bir yönetim biçimi Türk toplumuna, geri alınamaz bir şekilde hediye edilmiştir. Lewis, "vatan" kavramının önceleri bir anlam ifade etmediğini, yalnızca bir insanın doğum, köken veya ikametini belirlediğini ancak 19. yüzyılda ülkenin toplumsal ve siyasi çağrışımını kazandığını vurgulamaktadır (Lewis, 2007: 38). Vatan kavramının toplumsal bir boyutta ele alınması, kutsal olarak görülmesi aidiyet duygusu ile açıklanabilmektedir.

Bu toplumsal devrimin sebebini Osmanlı'nın tiranlığında aramak yanlıştır. Osmanlı için bir despotizm tanımından bahsedilemez. Çünkü şeriat kuralları toplumun tüm kesimini etkilediği gibi, sultanı da etkilemektedir. Ancak devlet egemenliğinden bahsedilebilmesi için mevcut durum cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından yetersiz görülmektedir. Schmitt, devlet egemenliği tanımını; hukuken zorlama veya hükmetme tekeli olarak değil, olması gerektiği gibi karar verme tekeli olarak belirtmiştir (Schmitt, 2002: 20). Egemenlik en üstün toplumsal güçtür ve bu güç topluma ait olmalıdır temelinde cumhuriyet yatmaktadır.

Yukarıda, köklü değişimlerin kolay olmadığı belirtilmektedir. Bu noktada, cumhuriyet rejiminin de Türk toplumu tarafından benimsenmesi kolay olmamıştır. Yücekök'e göre; toplumun fertleri kendilerini millî devletin bir üyesi saymayıp, bağlı hissetmedikleri takdirde, siyasi gelişim çok zor ve sürtüşmeli geçmektedir (Yücekök, 1987: 21). Bunun üstesinden gelebilmek adına toplumsal sloganlar yaratılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ordudan gelen siyasi elitlerin etkisiyle bu sloganlar toplumda militarist bir şekilde yansımaktadır. Örneğin; öğretmenler eğitim ordusunun neferi, askerlik eğitim ocağıdır ve vereme karşı "savaş" verilir (Demirel, 2011: 229). Bu

durum, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ordunun rejim teminatı olarak görülmesi ve toplumsal sloganlar yaratılması adına örneklerdir. Bu sloganlarla birlikte Türk toplumunda rejimin bekçiliği rolünün içselleştirilmesi ve aidiyet duygusunun geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bütün bunlar yaşanırken, Türk toplumunun muhafazakâr yönünü inkâr etmek siyasi açıdan mümkün değildir. İslam dini, toplumun temel dinamiklerini oluşturan etmenlerden biridir. Şeriatı, İslam dininde insanın birbirine zıt iki şeyden yaratıldığı belirtilir: balçık ve ruh (Şeriatı, 1980: 89). İnsana hür irade verildiği için bu iki şeyden birini seçebilir. İnsanın dengesini bulabilmesi için gerekli olan şeyin din olduğunu, bu dinin de İslam dini olduğunu vurgulayanlar ile cumhuriyetin kurucuları arasında bir anlaşmazlık olması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü yeni rejim; kaynağını dinden değil yasalardan, meşruiyetini Tanrı dolayısıyla değil millet iradesinden sağlayan ve laikliği temel alan bir rejimdir. İdeal İslam toplumuna ümmet denilmektedir. Cumhuriyetle birlikte toplumun ümmet kavramı yerine millet kavramı üzerinden birey olarak gören iktidar ile yaşayışlarını, giyinişlerini ve özellikle kadınların cumhuriyete kadar alışık olunmadığı düzeyde toplumsal hayata katılımını öngören politikalar karşısında kırılmalar yaşanması yeni rejimin sıkıntıları arasındadır. Kasalak (2009: 77); cumhuriyet fikirlerini destekleyenlerden birçoğunun hürriyet, adalet ve meşruiyet konuları üzerinde dururken bile şeriat fikrinden ayrılmadıklarını, Batıdan öğrenilen temel haklar ile şeriat hükümlerinin uyumunu gerçekleştirmek istediklerini belirtmiştir.

Cumhuriyetin, eğitim ve refah seviyesi yüksek toplumlarda başarıya ulaşma ihtimali, düşük olan toplumlara göre daha fazladır (Huntington, 2007: 65). Ancak, eğitim ve refah seviyesi yüksek olmayan toplumlarda demokratik rejimin yerleşemeyeceğini söylemek de yanılgıdır. Yukarıda da değinildiği üzere gecikme ve güçlükler böyle toplumlarda daha fazla görülmektedir. Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçişte, kurumsallaşma gerekmektedir. Bu noktada, hilafetin kaldırılması sonucu toplumda siyasi bir boşluk doğmuştur (Akkor, 2012: 26). Atatürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle bu boşluk giderilmeye çalışılsa da, demokratik kurumsallaşma oluşmadığı ve demokrasinin tam anlamıyla kavranamaması sonucu çok partili siyasi hayata geçişe kadar hükümeti bürokratlar kurmuştur. Bu anlamda; cumhuriyetle birlikte toplumun siyasi yapısının her ne kadar demokratikleşme yolunda değişmesi gerektiği vurgulansa da, paternalist bir yönetim biçimi içerisinde çıkış noktası aradığı da söylenebilir. Bu konuda, Fethi Bey ve arkadaşlarının Serbest Fırka'nın parti teşkilatı için İzmir'e seyahate çıkması iyi bir örnek teşkil etmektedir. Küçükömer'in aktardığına göre, Fethi Bey geliyor diye büyük bir coşkuyla halk kendisini karşılamakta, kendilerini "kurtarması" yönünde yalvarmaktadırlar (Küçükömer, 2007: 56). İzmir'i işgalden kurtaran yönetimin bu kadar kısa bir süre içerisinde en hafif tabirle "istenmemesi" durumu, iktidarın ne kadar baskıcı olduğuna ve demokrasinin kurumsallaşmasının önünde ne gibi güçlükler bulunduğuna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Demokrasi; özgürlük ve meşruiyet temelli, toplumun iradesinin uygulanması anlamına gelir. Özgürlük, elde edildiğinde vazgeçilmesi kolay olmayan bir kazanımdır. Bugün Ortadoğu halklarının cumhuriyet ve demokrasi gibi temel değerlerden yoksun olmasına karşın, onlara coğrafi olarak bu kadar yakın olan Türk toplumunun her ne kadar birçok sıkıntı ile olsa da cumhuriyeti esas alması, kabul etmesi ve uygulaması yalnızca siyasi iktidarın Batılılaşmayı seçmiş olması ile değil, bunun yanında Türk tarihi ve medeniyeti ile ilgilidir. Tunaya, Atatürk ve yanındakilerin neden Batılılaşmayı seçtiğine dair etkenleri sıralarken; Türklerin Batı medeniyeti ailesi içine girebileceklerini, bunun sebeplerinden bir tanesinin de medeniyetin Türklere yabancı olmadığını, İslam öncesine uzanan bir medeniyete sahip olduklarını belirtmiştir (Tunaya, 1964: 121).

Cumhuriyet rejimine geçiş sonucu toplumsal kültürün hızlıca değişebileceği görüşü rasyonel değildir. Çünkü tıpkı insanlar gibi, toplumlar da geçmişlerinden kolayca kopamazlar. İncelik'e göre, Türkiye'de derin değişiklikler yapılmasına rağmen, Anadolu-İslam kültürü çok güçlüdür ve inanç sistemi kültürleşmenin en güçlü aracıdır (İncelik, 2016: 107). Dinin yaşayışa yüzyıllar boyunca doğrudan etki ettiği bir toplumda siyasi tercihlerin de dinden referans alması kaçınılmazdır. Bu anlamda, Türkiye'de dini referans alan siyasi hareketler toplumda büyük oranda karşılık bulabilmektedir.

Cumhuriyet rejimi Türk toplumu için bir devrim niteliğindedir kuşkusuz. Ancak İlhan'a göre, adına devrim yapılacak sınıfın bulunmadığı durumda bir toplumun ulaştığı ekonomik ve siyasi gelişme aşaması ancak tepeden inme bir şekilde yükseltilmeye çalışılacaktır ve uzun geçiş dönemleri yaşanacaktır (İlhan, 2003: 113). Türk toplumunda, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında üst düzeyde görülen bu yaklaşım çok partili siyasi yaşama geçişle iktidarlar tarafından sık sık sergilenmiştir. Bu da, merkezîyetçiliğin ve bürokrasi egemenliğinin siyasi yansıması şeklinde topluma yansımıştır.

Türk toplumu siyasi anlamda iradesini tek bir kişi, parti veya kuruma emanet etmekten kaçınmamıştır. Egemenliğin sınırlılığı veya toplumun siyasi katılımı bir yana; yüzyıllar boyunca padişah tarafından yönetilmiştir. Cumhuriyetle birlikte Tek Parti iktidarı uzun süre devam etmiş, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte de iktidar partilerinin liderlerinin doğrudan toplumla temas hâlinde olduğu görülmektedir. Bu temas, genelde parti teşkilatları, devlet kurumları ile değil; genellikle doğrudan siyasi liderin söylemleriyle sağlanmıştır. Bu durum, Türk siyasetinde uzlaşmanın da önüne geçmektedir. Geçmişte kurulan koalisyon hükümetlerinin sürdürülememesinin nedenleri arasında uzlaşma kültürünün olmaması da önemli bir etkidir. Turan, Türk siyasi hayatını her ne kadar partiler arasındaki seçimler belirlese de; merkezden yönetilen kültürel ve sosyal geleneğin etkilediğini belirtmiştir (Turan, 2011: 4). Türk toplumunun siyasi yapısında, partilerin işleyişinde liderlere bağlılık vardır ve liderlere karşı çıkmak hoş karşılanmamaktadır. Atatürk ile başlayan, İnönü ile devam eden bu gelenek; günümüzde de partiye ve lidere bağlı olanlar için geçerlidir. Partilerin örgüt yapısından

üyelerine, teşkilatlarından aday belirlemeye; hemen hemen tüm partilerde lider odaklı bir yönetim modeli esastır.

Lider odaklı politikanın yansıması olarak; siyasi iktidarı ele geçirmek isteyen siyasi liderler tarafından amaca giden her yolun kabul edilebilir anlayışıyla toplumun genel menfaatini tehlikeye atabilmektedir. Siyaset, bir iktidar mücadelesidir ve siyasi liderleri bu mücadelede sınırlayabilecek ahlâki unsurlar evrensel değildir (Yılmaz ve Doğan, 2013: 886). Bir kişinin siyasi iktidarı elde etme amacı toplumu değiştirmesi olduğu gibi tamamen farklı nedenler de olabilmektedir.

2.2. İslam Dininin Türk Siyasi Hayatına Etkisi

Her din, kuşkusuz ki egemen olduğu toplumlarda mensubu olmayanların dahi hayatlarına doğrudan etkide bulunacak kadar güçlü bir olgudur. Tarihsel süreç incelendiğinde semavî dinlerin hepsinin, toplum yönetiminde etkisinin olduğu görülmektedir (Abuzar, 2011: 146). İktidarlar kaynağını dinden almışlardır, iktidarı paylaşabilmek adına dini kurumlar ile mücadeleye girilmiştir, dini temsilciler ile yöneticiler sürekli olarak etkileşim içinde olmuştur. Din, gündelik yaşamın bir parçası olmaktan ziyade; inanan kişiler için bir öz anlamına gelmektedir.

İslam dininin ideal toplumuna ümmet denilmektedir. Ümmet, ortak bir inancı paylaşan kişilerin birbirlerini tamamlayacak biçimde bir arada bulunmasıyla ortaya çıkan bir toplum anlayışıdır (Şeriati, 1980: 151). Ümmet bilinci ideal toplumdan, ideal bireyi yaratmayı amaçlamaktadır. İslam'ın kuralları aracılığıyla aklını kullanarak Allah'ı aramayı, bilimi ve ilerlemeyi gerçekleştirebilen toplumda tabiata da sırt çevrilmez. Bu bilim yoluyla, insanın Allah'a itaati daha değerli hâle gelmektedir çünkü istediği takdirde başkaldırabilen insanın itaati kendi iradesiyle gerçekleştirilen bir şeydir (Şeriati, 1980: 153).

Toplumsal birliğin sağlanabilmesi adına dini kurallara itaat etmenin gerekli olduğu görüşü, ümmet toplumunun temel gereksinimidir. Peygambere itaat etmenin Allah'a itaat etmek olduğu görüşü, peygamberden sonra halifelere, sonrasında dinin temsilcilerine itaat etmek bir emir olarak algılanmıştır. Özkan ve Polat'a göre; önceki dönemlerde devlet yöneticileri âlim olarak algılandığı için halk devlet adamlarına itaat etmeyi bir ibadet olarak görmüş, devlet adamlarına başkaldırmak inançsızlık ya da günah olarak algılanmıştır (Özkan ve Polat, 2016: 147). Böyle bir durumda, özellikle eğitim seviyesi düşük toplumlarda, kendisini din adamı yerine koyan kişiler için toplumsal duyguları sömürebilmenin önü açıktır. Türk siyasi hayatı incelendiğinde tam olarak böyle bir durum yaşanmamış olsa bile, iktidarı elde etmek isteyenlerin sürekli olarak dinsel referans göstermiş olmaları görülecektir. Örneğin, Demirel'e göre; tek parti döneminde CHP ile bir şekilde bağ kuramamış kişi veya grupların kendisini ifade edebilmek için DP'yi desteklemeleri, örgütlü muhalefet bilincinin de olmaması nedeniyle kaçınılmaz olmuştur (Demirel, 2011: 111). Böyle bir durumda, kendiliğinden bir toplumsal zemin fırsatı dolayısıyla bir siyasi partinin politikalarının ve siyasi liderin dinden referans alması, kendisinin dini yönlerini ön plana çıkarması kaçınılmazdır.

DP, kadroları itibarıyla CHP'nin içinden gelmiş bir partiydi ve dini radikal gruplar ile aynı düşünceleri paylaşması beklenemezdi ancak bu gruplar için de DP en azından kendilerini ifade edebilecek, taleplerini dile getirebilecekleri bir parti konumundaydı (Bakan ve Özdemir, 2013: 374). Bu anlamda, Türk toplumunda siyasi muhafazakârlığın çıkış noktası olarak bu işbirliği gösterilebilir. Dinin siyasi dilde çok sık kullanılması; toplumsal bölünmeyi beraberinde getirebilir. İslam dini için anayasa Kuran-ı Kerim'dir ve toplumsal bütünlüğün sağlanabilmesi için gerekli kuralların hepsi kitapta yer almaktadır. Muhafazakârlık ile birlikte, iktidar için tehlikeli olan gruplar şeytanlaştırılabilir, dışlanabilir. Parlak'a göre; şeytanlaştırma stratejisi politik açıdan kötüyü tanımlama gücünü egemen olana vermektedir (Parlak, 2015: 98). Çünkü şeytan İslam dininde kötülüğün ve itaatsizliğin sembolüdür. Bir kere şeytanlaştırılan kişi veya grupların toplumsal bütünlükte kendilerine yer bulabilmesi imkânsız hale gelmektedir.

Laikliğin temel alınmasıyla, "ilim" hayattaki tek gerçek yol gösterici olarak tanımlanmış, laiklik ise; devletçe denetlenen bir kavram hâline getirilmiştir (Ahmad, 2006: 115). İlim kavramının din adamlarının tekelinden devletin tekeline geçmesi ve sürekli olarak denetlenmesi bazı çevrelerde hoşnutsuzluklara neden olmuştur (Duman, 2010: 296). Bu açıdan, cumhuriyetin ilk yılları, dinin toplumsal konumu açısından çatışmalı geçmiştir denilebilir. Din ile toplum birbirinden ayrılamayacağına göre, eski anlayışın yerine devlet kontrolünde bir yaşam tarzı geliştirilmeye çalışılmış, Medrese yerine ilkokul, kadı yerine mahkeme, şeyhülislam yerine doğrudan devlet geçmiştir. Asırlardır bu geleneğin bir parçası olan toplum için; büyük çoğunluğunun da eğitim almak bir tarafa okuryazar dâhi olmadığı düşünülürse, bunları bir anda kabul etmesi beklenemez. Halkın devletini kurabilmek için halkın tümüyle bağlı olduğu sistemin bir anda değiştirilmesi ve bu değişimleri halka açıklamak yerine yetki ve destek alanlarının kullanımı tepeden inme bir siyaset anlayışına örnektir.

Böyle bir durumda "din elden gidiyor" diye ortaya çıkanların peşinden kitlelerin gidebileceği görüşü de belli bir fikre dayanmaktadır (Kara, 2017: 133). Değişimin baş döndürücü bir hızla gerçekleştirilmesi, ihtiyaçlardan dolayı yapılmıştır diye düşünülebilir. Eğitim, ekonomi, dış politika gibi birçok konuda Atatürk'ün medenî olarak nitelediği devletleri yakalayabilmek ve coğrafyasında örnek olan bir devlet olabilmek için değişimlerin aynı hızda devam etmesi gerekmektedir. Ayrıca, Atatürk milletin birliğinin oluşumunda dinin etkisinin olmadığını, aksine dinin milli bağları gevşetebileceğini de vurgulamış. Türklerin İslam'dan önce de büyük bir millet olduğunu, bu dinin; mensuplarını birleştirip bir millet teşkil etmesine etki etmediğini ancak aksine, Türk milletinin millî duygularını gevşettiğini belirtmiştir (Atatürk, 2010: 44). İslam dini, bir ümmet siyaseti belirlemeye yardımcı olmaktadır. Ancak, cumhuriyetin ilk yılları temel alınırса dünyada da kilisenin gücünün azalmasıyla Batılı devletlerin seviyelerini yükselttiği görülmektedir.

İslam dini, Türkiye'de herhangi bir siyasi oluşumun dışlayabileceği veya tam anlamıyla tek temsilcisi olduğunu iddia edebileceği bir olgu değildir. Referansını dinden aldığını belirten siyasi partilerin kapatılması olayı da cumhuriyet tarihi boyunca

tekrarlanan olaylardandır. Herhangi bir siyasi oluşumun merkez noktasının yalnızca din olması, ayrıştırıcı bir nitelik taşımakta ve toplumu kutuplaştırmaktadır. Muhafazakâr yaşayış tarzının cumhuriyet, laikliğin ise din düşmanlığı şeklinde algılanması Türk toplumunda düşülebilecek temel yanılgılardandır.

2.3. Türkiye’de Sınıf Anlayışı

Mardin (2016: 168); Osmanlı’da toplumsal bütünlüğü bir arada tutan yapının gazâ ideolojisi ve devletin sınırlarını mümkün olduğu kadar genişletme çabası olduğunu belirtmiştir. Buna göre verimlilik üretmek ile değil, savaşmak ile sağlanmakta; toprak kaybetmek ise gelirin azalması anlamına gelmekteydi. Ancak Atatürk, bu konuda tersini düşünmekte, Yeni Türkiye Devleti’nin kılıçla değil, üretmekle var olacağı fikrini öne sürmüştür (Altıparmak, 1998: 171).

Osmanlı’da birey ile devlet arasındaki ilişkinin kısır durumda olması, bireylere ve gruplara hareket alanı sunulmaması; yeni yönetim anlayışıyla değiştirilmek istenmiştir. Cumhuriyet rejimi ile birlikte şahıslara bağlılık değil, yasalara bağlılık sağlanması amaçlanmıştır. Zaman zaman Osmanlı’da “hürriyet” amacıyla iktidarın kısıtlanması ve örgütlenmenin sağlanması gibi girişimler gerçekleşse de bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.

Kongar (2007: 31); Türk siyasi yaşamında sınıfsal ilişkilerin belirgin bir ayrımının bulunmadığını ve kökleri Osmanlı’ya dayanan iki cephe bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan birisi devletçi-seçkinici cephe, diğeri ise gelenekçi-liberal cephe ve Türk siyasi yaşamında çatışmalar bu iki yapı üzerinden şekillenmektedir.

Zürcher (2000: 257-258); 1930’daki güdümlü demokrasi denemesi dışında, seçkinici yapının muhalefete hareket imkânı bırakmadığını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı’nın aynı zamanda parti genel başkanı olması, muhalefet yokluğunda sınıfsal yapıların kurulmasına engel teşkil eden bir durumdur. Ayrıca, CHP bu durumdan dolayı ideolojik bağımsızlığını da kazanamamıştır.

Devletçi-seçkinici yapı ile geleneksel-liberal yapı arasındaki çatışmalar ideolojik yönden temelsiz durumdadır. Mardin’in (2016: 44) merkez-çevre kuramına göre değerlendirilecek olursa; merkezde yer alan grup ile çevrede yer alan grup uzlaşmaya kapalıdır. Temsil ettikleri gruplar bakımından tutarlı olduklarını söylemek güçtür. Tek Parti iktidarına karşı gelen toplum kesimlerinin çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte DP’ye doğru yönelmeleri bunun örneklerindendir. Bir diğer örneği, Atatürk’ün tek başına iktidar olmasını engellenemeye çalışanların kurduğu TpCF’dir. Bahsi edilen iki yapı arasındaki çatışma, TpCF’nin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı şekilde, DP’nin “tahkikat komisyonu” kurması da merkez ile çevre yer değiştirirse de uzlaşma kültürünün olmamasına bir örnek teşkil etmektedir.

Uyar (2006: 5); CHP’nin imtiyazsız, sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle düşüncesi taşıdığını ve ülkede ciddi bir sınıfsal yapının uzun yıllar boyunca bulunmadığını belirtmiştir. Kurtuluş Savaşı da uluslararası alanda sömürgeciliğe karşı girişilen ve

başarıya ulaşan bir toplum hareketidir. İmtiyazsız bir kitle için yasalar konulmuş, sınıfsız bir toplum anlayışıyla devletçi bir anlayış benimsenmiş ve kaynaşmış bir toplum için başta millî eğitim olmak üzere birçok politika uygulanmıştır. Ancak Türkiye’de bu anlayışın başarıya ulaştığını söylemek zordur. Çünkü Sunar’ın da (2004: 513) belirttiği üzere devlet yönetiminde kararlar sınırlı sayıdaki seçkinler tarafından alınmakta, reformların uygulanış şeklinden dolayı toplum ile seçkinler arasında kopukluk yaşanmaktadır. Seçkin yapı ile toplum arasında köprü görevi üstlenebilecek sivil toplum unsurları gibi yapıların da yokluğu dolayısıyla reformların toplum tarafından kabul edilmesi ve yaygınlaşması zorlaşmıştır. Bu anlamda, Batılılaşma hareketinin yukarıdan aşağıya empoze edildiği belirtilebilir.

Mardin (1991: 263-264); cumhuriyetin ilanından sonra özellikle eğitim görmüş olan kişilerin ulusal marş, ulusal devlet, bayrak gibi sembolleri benimsediğini belirtmektedir. Ancak bu sembollerin günlük hayatta kullanım alanının olmaması, grup bağlılığının hâla devam etmesi bütünleşmenin önüne geçen sebeplerdendir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca toplumsal sınıflar oluşmamış ve sınıf bilinci gelişmemiştir. Bunun sebeplerinden birisi Batıdaki gibi kapitalist anlayışın uzun soluklu olmaması ve devletin her zaman müdahale olasılığının bulunmasıdır. Bunun yerine hemşehricilik, mezhepçilik gibi birincil ilkeler yoluyla gruplar oluşturulmuştur.

Türkiye’de, seçkin yapının belirlemiş olduğu merkezi değerlerin çevreye yayılabilmesi adına devletçilik anlayışı benimsenmiştir. Çınar (2009: 497); siyasi demokrasinin genişlemesinin, kentleşme ve eğitim oranının yükselmesinin merkez tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılan değerlerin daha büyük kitleler tarafından benimsenmesi sonucunu ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu anlamda Türkiye’de sınıfsal yapının merkez ve çevre ekseninde; devletçi-seçkin yapı ile gelenekçi-liberal yapı arasında şekillendiği belirtilebilir. Demokrasilerde, çevrede yer alan grupların her zaman merkezi elde edebilme ihtimali söz konusudur. Türkiye’de bu durum, bu ihtimali en az seviyede tutacak veya bu ihtimalden bahsedilmeyecek kadar serttir.

2.4. Türkiye’de Merkez-Çevre Yapısı ve Dönüşümü

Merkez-çevre kuramı, Türkiye’nin siyasi ve toplumsal yapısını anlamlandırmada çok kilit bir rol oynasa da günümüzde geçerliliği tartışma konusu olmuştur. Osmanlı’dan başlayıp Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile devam eden, çok partili siyasi yaşama geçiş ve küreselleşme ile yeni bir boyut kazanan merkez-çevre kuramı günümüzde toplum yapısını ve Türk siyasetini açıklamak için sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir.

Mardin (2016: 37); Batıda devleti biçimlendiren güçlerin, modernleşme başlamadan Osmanlı’yı biçimlendiren güçlerle farklı olduğunu ve dayandığı feodal temellerden ötürü beraberinde çevre ile uzlaşmayı getirdiğini belirtmiştir. Batıda merkez, çevre ile sürekli olarak etkileşim hâlinindedir ve çevre; merkez ile bütünleşmiş, kendini kabul ettirebilmiş bir pozisyonadadır. Osmanlı’da ise uzlaş kültürünün oluşma ihtimalini içinde barındıran karşı karşıya gelmeden bahsetmek mümkün değildir.

Siyaset, Osmanlı'da toplumun büyük çoğunluğu için ulaşılamayacak bir olgu durumunda olmuştur. Dolayısıyla merkez ile çevrenin bir araya gelmesi yalnızca tek taraflıdır çünkü toplumu en genel anlamda yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Osmanlı'da eğitim anlamında yalnızca medreseden faydalanabilen çevre, cumhuriyetle birlikte “okul”a kavuşmuştur. Mardin’e (2016: 224-225) göre; okul ile medrese arasında ciddi farklar vardır. Okulda kitap ve kaynak mevcuttur, medresede ise kitabı bilen hoca eğitim verir, kaynağa ulaşmak zordur. Oysa kitap, bilginin kalıcı bir şekilde basite indirgenmiş hâlidir. Bu durum, cumhuriyeti kuran kadronun, Batılılaşma anlamında gerçekleştirmeye çalıştığı devrim hareketinin toplumla birlikte yapılmasını amaçladığının bir işaretidir. Osmanlı döneminden farklı olarak merkez, çevreyi durağan bir yapı olarak görmemiş, dönüşüme dâhil etmek istemiştir.

Ancak cumhuriyetle birlikte laiklik uygulamasının topluma aşılarmaya çalışılması, merkezin toplum yapısını etkilemeye çalışması sebebiyle yanlış algılanmıştır. Çevrenin, merkezin “dayattığı” politikalara karşın girişebileceği herhangi bir örgütlü muhalefet kurumu olmamış, özellikle Menemen Olayı’nda olduğu gibi radikal tepkiler yaşanmıştır (Aysal, 2009: 610). İkinci olarak, dini hassasiyeti yüksek kesimlerin çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte Demokrat Parti’ye büyük oranda destek vermesi de çevrenin bir reaksiyonu olarak nitelendirilebilir.

Merkezin, iktidarını meşru bir zemine oturtması adına belirli bir değerler bütününe ihtiyacı bulunmaktadır. Mardin’den anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı’da padişahın meşruiyetinin kaynağı dindir. Cumhuriyetle birlikte merkezin yapısı ve değerleri değişmiş, Batılılaşma amacıyla olan kurucu kadronun değerleri laiklik ve milliyetçilik olmuştur. Shils (2002: 87); merkezin benimsediği değerlerin, çevre tarafından tamamı ile kabul edilebileceğine şüphe ile yaklaşmaktadır. Merkezin benimsediği değerlerin, çevre tarafından da belirlenebilmesi için toplumda bir bütünleşme olması gerekmektedir. Türk toplumu, ülkenin içinde bulunduğu zor zamanların hepsinde, büyük oranda bir bütün olarak hareket edebilmeyi başarmıştır. Kurtuluş Savaşı bunun en belirgin örneğidir. Savaş ve felaket dönemlerinde tek vücut olarak hareket edebilmeyi başarabilen toplum, barış zamanlarında ise sıklıkla bölünmüştür.

Cumhuriyeti kuran ve merkezi elinde bulunduran kadronun, çevreye göre daha eğitilmiş ve “şehirli” olduğu belirtilebilir. Merkezin, elinde bulundurduğu gücü çevre ile paylaşması mümkün olmamıştır. Bu da, uzlaşma yerine çatışmayı, birliktelik yerine yabancılaşmayı doğuran etkenlerden birisidir. Merkez ya da çevre aktörleri değişse dâhi, bu durumun değişmediği ve toplumsal krizlerin yaşandığı belirtilebilir. Cumhuriyeti kuran kadronun gerçekleştirmeye çalıştığı dönüşümün toplum tabanına ulaşmaması, çevrenin bu duruma pozitif bir yönde tepki vermemesi ve dönüşümün kurumlar oluşturup yalnızca politika üretme aşamasında tıkanması; merkezin, temel değerlerini çevreye ulaştırmada başarılı olamadığının göstergesidir. Türkiye’de merkez;

yani iktidar seçkinler ve geride kalanlar mevcuttur. Kurtbaş (2017: 202); Türkiye’de merkez-çevre ilişkisinin, iki unsur arasındaki uçurumu kapatmaktan ziyade derinleştirdiğini belirtmiştir. Çevre, merkezin müsaade ettiği kadar iktidar alanına dâhil olabilmektedir.

1980’li yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkisini hızla gösteren küreselleşmeyle birlikte çevrenin hızla merkeze yönelmesinden bahsedilebilir. Özellikle 90’lı yılların ortalarından itibaren ülke içinde etkisini gösteren siyasal İslam ile birlikte, merkez ve çevrenin konumlandırılması konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. 1990 sonrasında ülkede ortaya çıkan siyasi karmaşa ortamının getirdiği istikrarsızlık, 80 Darbesi’nin her kesimde bıraktığı derin izler, geçmişe göre daha birikimli ve deneyimli olan çevrenin siyasette daha etkin olmasında rol oynamıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 148). Her alanda yaşanan istikrarsızlığı sonlandırabilmek adına çevreyi temsil eden siyasi grupların elinde din gibi kolay müdahale edilemeyecek bir simge de mevcuttur. Millî duygular ile dini hassasiyetler konusunda toplumun desteğini alabilmek, 90’lı yıllara kadar merkez temsilcilerinin uygulamaları incelendiğinde, merkezin başarabileceği bir şey olmamıştır.

Türkiye’de merkez-çevre ilişkisi sınıf üzerinden yürümemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle olarak tasarlanması, burjuvazinin olmaması ve bürokratik gelenek bunun önüne geçen unsurlardandır. Küreselleşmeyle birlikte de bu durum değişmemiş, şehirlere yoğun göç dolayısıyla oluşan işçi sınıfı hiçbir zaman sınıf bilincine erişememiştir. Merkez-çevre ilişkisi özellikle son yıllarda muhafazakâr-Kemalist, liberal-ulusalcı, milliyetçi-demokrat gibi ayrışmalarda kendisini göstermektedir. Aslında bu ayrışmaların her biri kendi içinde diğerinden izler barındırsa da siyaset anlamında her zaman krize varacak boyutta tıkanıklıklara sebebiyet verebilmiştir.

Cumhuriyetle birlikte, kurucu kadro merkeze yerleşip benimsediği temel değerleri çevreye farklı şekillerde “tepeden inme” olarak uygulamıştır (Uygun, 2014: 303). Çevrenin, ilk kez çok partili siyasi hayata geçilmesiyle merkeze karşı bir tepki verebileceği ortam oluşmuştur. İlerleyen süreçte ise yaşanan değişimler ile birlikte, cumhuriyetin ilk yıllarında çevre olarak nitelendirilen “ideoloji”nin merkeze yerleşmeye başladığı gözlemlenmektedir. Ancak merkeze yerleşen ideoloji değişse de, bu değişim öncesinde merkezde yer alan aktörlerin tamamının tasfiye edilmesinden bahsetmek mümkün değildir. Örneğin AK Parti iktidarı ile merkezin temel dinamiği olan askeri vesayet rejimine büyük ölçüde tasfiye uygulanmış, sivil bir yönetim temel alınmıştır ancak bürokratlar, sermaye sahipleri yerli yerindedir. AK Parti temsilcileri de bu durumu, merkezi elitlerin “statükocu” davrandığını belirterek eleştirmişlerdir. Bu durumda her ne kadar ideolojik olarak çevrenin merkeze doğru kaymasından ya da yerleşmesinden bahsedilse dâhi, tam anlamıyla bir sahip oluştan bahsetmek mümkün değildir. Bu durumda, Türk siyasi yaşamını açıklamada merkez-çevre kuralından ziyade iktidarın sahibi olanlar ile “geride kalanlar”dan bahsedilebilir.

Merkeze tam anlamıyla yerleşebilmek adına dönüşüm, bu dönüşümü sağlayabilmek adına insan kaynağına ihtiyaç vardır. Eski çevrenin, merkezi elde etmesi gerçekleşse de bu duruma hazırlıklı olduğu söylenemez. Bundan dolayı, eski çevre olan yeni merkezin; merkeze tam anlamıyla yerleşebilmesi adına iktidarını, en azından dönüşüm sağlanana kadar paylaşması gerekmektedir. Burada, merkez-çevre aktörlerinin yer değiştirmesiyle ilgili olarak dikkat çeken hususların başında, iktidarın paylaşılması gerekliliği gelmektedir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu merkeze yerleşip, iktidarını paylaşmak bir yana çevrenin hareket alanlarını kısıtlamışlardır. 2000 sonrasında ise çevrenin aktörleri merkeze yerleşirken iktidar alanlarını paylaşmak durumunda kalmıştır. Bu durumun yaşanmasında, kurucu kadronun getirdiği merkez simgelerinin geçerliliğini Türk siyaseti adına koruması ve oluşturduğu kurumların varlığı etkisini göstermiştir.

Merkez-çevre yapısı, ülkemizin toplumsal ve siyasi yapısının açıklanmasında kullanılabilecek en önemli kavramlardan biridir. Ancak siyasi iktidarların değişmesi, teknolojik gelişmelerle birlikte haberleşme ve iletişimin çok hızlı şekilde gerçekleşmesi, küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve siyasi gelişmeler, uluslararası olayların Türkiye'yi yakından etkilemesi gibi durumlar; Türk siyasi yaşamının yalnızca merkez-çevre kuramı ile açıklanamayacağını göstermiştir. Merkez ve çevre aktörleri birçok durumda iktidar çekişmesi içinde olsalar da özellikle uluslararası konularda aynı görüşte olabilmişler ya da farklı düşünce yapısıyla da olsa ortak noktada buluşabilmişlerdir. Türk siyasetinde seçkinler ve onların ardında kalanlar yer almaktadır.

2.4.1. Türkiye’de İktidar Seçkinler ve Geride Kalanlar

Türk siyasi hayatında, yöneten ve yönetilen arasında ciddi bir kopukluk olduğu söylenebilir. Bu kopukluğu giderebilmek açısından kurumlar yerleşmemiştir. Çok partili yıllardan itibaren ise yönetime talip olanlar arasında aynı kopukluk, uzlaşma kültürünün yerleşmemesi ile sonuçlanmıştır. İktidarda bulunan seçkinler, toplumun kaderini doğrudan etkileyebilecek yetkilere sahip oldukları için, karşıtlarının muhalefeti ne kadar doğru veya etkin olursa olsun görmezden gelme eğilimindedirler.

Toplumun desteğinin alınması, rasyonel şekilde hareket edebilmenin çoğu zaman önüne geçmiştir. Örneğin, toplumun büyük çoğunluğunun desteklediği Adnan Menderes, çevresindekiler tarafından insanüstü özellikleri varmışçasına muameleye tabi tutulduğu için yaptığı her hareketin alkışlanmasını ve desteklenmesini bekler hale gelmiştir (Demirel, 2011: 266).

İktidar seçkinler ve geride kalanlar diye belirtilmesinin sebebi de burada yatmaktadır. Seçkinler, yapılması gerekenleri saptar ve bunları çevrelerine yansıtırlar. Halk ise bu konuda yalnızca izleyici konumundadır (Mardin, 2016: 232). Geride kalanlar, takip edenler ve takip etmek zorunda olanlar anlamına gelmektedir. Reddedildiği durumda, koşullar ne olursa olsun sistemin dışına atılma tehlikesi yaşanmaktadır. Muhalefet bile, iktidarda bulunan seçkinlerin istediği şekilde gerçekleştiği takdirde kabul edilebilir bir olgudur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın

kurulması buna örnek teşkil etmektedir. Sonraları da parti liderlerinin muhalefeti şekillendirmeye çalışması, muhalefetin etkinliğinin artmasıyla iktidarı kaybetme tehlikesinin oluşması seçkinler için farklı gruplarla işbirliği yapılmasına ve tavizler verilmesine sebep olmuştur.

Bu siyasi yapının farklı bir incelemesi de yoksulluk ile ilgilidir. Türkiye’de hemen hemen her örgütsel yapının içine oligarşinin yerleştiği söylenebilir. Eken’e göre, devlet eliyle zengin edilen aile şirketleri halen ülkedeki en büyük şirketler arasında yer almaktadır (Eken, 2009: 117). İktidar seçkinlerinin, ülke kaynaklarını belirli bir grubun yönetimine bırakması yoksulluğa sebep olmuştur. Tarihsel süreç boyunca siyasi patronaj sık yaşanan durumlardan birisidir. Geride kalanların ekonomik ve toplumsal yaşamına seçkinlerin sürekli el atması ise gerginlik potansiyelinin canlılığını korumasına yol açmıştır (Mardin, 2016: 46).

Teknolojinin gelişmesi ile sosyal medya siyasi propaganda aracına dönüşmüş ve haberleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte seçkinler ile geride kalanların arasında yaşanan kopukluğun giderilmesi bir yana, bu gelişmeler uçurumu artırmıştır (Köseoğlu ve Al, 2013: 115). Her oluşum, saflarını sıklaştırma yolunu seçerken uzlaşma ikinci planda kalmış, farklı siyasi kültürlerin iletişim alanı oluşturulamamıştır. Seçkinlerin, toplumda yaşanan dönüşümü, toplumun ihtiyaçlarını kavrayamaması ve önceliğinin iktidarı kaybetmemek olması dolayısıyla demokrasi sık sık müdahalelere uğramış, ekonomi de aynı şekilde krizler geçirmiştir.

Bir başka husus ise; geride kalanların, politika üretmekten ziyade seçkinlerin karşısında olmaları dolayısıyla iktidara geldiklerinde hazırlıksız olmalarıdır. Her toplumun bir merkezi olduğu düşünüldüğünde, bu merkeze yerleşip seçkin olma ve ayrıcalıklardan yararlanma hakkını arayan geride kalanların hazırlıksız olmaları, farklı gruplar ile işbirliğini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Seçkinler ile geride kalanlar yalnızca karşıt ideolojilerde değil, aynı gruplarda da varlığını göstermektedir. Örneğin; İnönü’yü Atatürk, Menderes’i Bayar, Gül’ü Erdoğan bulundukları görevlere layık görmüşlerdir. Milletvekillerini, parti teşkilatlanmalarını doğrudan parti genel başkanlarının belirlemesi demokrasinin güncel sorunlarından biridir. Demokrasinin en temel gereksinimlerinden bir tanesi her şeyin sorgulanabilir olmasıdır. Ancak Türk siyasi geleneğinde muhalefetin kabul edilebilir olması bir yana, parti liderleri parti içinden gelebilecek herhangi bir eleştiriye tahammül edememektedirler. Kendi içinde uyumsuzluk yaşayan bir siyasi oluşumun topluma güven vermesi beklenemez (Gökçe, 2013: 72). Ancak bu durumda, herhangi bir siyasi oluşum içerisinde farklı bir sesin çıkmasının da önünün kesilmiş olması; bu halka içerisinde yaşanan paradoksu göz önüne sermektedir. Seçkinlerin ve geride kalanların durumu büyük bir halkadan, dalgalar hâlinde merkeze kadar inmektedir. Özellikle Türkiye’de bu durum tek adam olma amacıyla yola çıkılmasa bile şartlar neticesinde tek adamlığa varmaktadır. Hiyerarşi, öze kadar inmekte, uzlaşma kültürünün oluşmasının önüne geçmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖNEMLERİN ANAYASAL METİNLERİ: 1924 ANAYASASI VE 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Tögel (2017: 114); demokrasinin, sadece anayasal bir perspektif içinde düzenleyici bir anlam taşıyabileceğini belirtmiştir. Demokrasiyi savunduğunu ve demokrat olduğunu iddia eden her siyasi iktidar, bu anlayışla meşruiyetini yasalardan almaktadır. Erdoğan (2011: 31); sivil ve siyasal hakların anayasal güvence altına alınmadığı yerde demokrasinin kurulamayacağını ve işleyemeyeceğini belirtmiştir. Anayasalar bu yönüyle, demokratik rejimlerde hem siyasi iktidarların meşruiyet kaynağı hem de toplum açısından özgürlüklerin ve adaletin temelidir.

Güveyi (2012: 143); anayasal temelde bir demokrasi anlayışının özgür ve düzenli seçimler, siyasi çoğulculuk ve rekabet, azınlık hakları, siyasi ve sivil özgürlükler ile seçilmişlerin atanmışlara karşı üstünlüğü temel aldığını belirtmiştir. Bu yönüyle, Türkiye’de 1924 Anayasası’nın da 2017 Anayasa Değişikliği’nin de anayasal temelde bir demokrasi anlayışını tam anlamıyla taşıdığı söylenemez. En belirgin sebebi de, iki anayasa da çoğulculuğu değil, çoğunlukçuluğu temel almasıdır. Meclis yapıları bakımından, ileride inceleneceği üzere; Türkiye’de iki anayasal düzenlemenin arasından uzun yıllar geçmesine rağmen Meclis’e hakim yapının çoğunluğu elinde bulunduran siyasi yapı olduğu görülmektedir.

Kaboğlu (1998: 186); devletin, altyapısını insan haklarının oluşturduğu bir sisteme dayandırılması durumunda demokratik olabileceğini belirtmiştir. Türkiye örneğinde ise mevcut iki anayasa incelendiğinde insan hakları anlamında çalışmaların yapılmış olmasına karşın, toplumu şekillendirme amacının ağırlık kazandığı gözlemlenebilir. Toplumun ihtiyaçlarına göre değil, topluma yukarıdan dayatılan bir özgürlük anlayışının demokratik niteliği sorgulanmaya açıktır. Bu açıdan, egemenliğin topluma mı yoksa siyasi iktidara mı ait olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır.

Mevcut anayasal düzenlemelerin karşılaştırılmasının sebebi, otoriter siyasi yapıların ve kişilerin; kaynağını toplumdan alsalar dâhi meşruiyetlerinin sorgulanabilir nitelikte olmasıdır. Bu anlamda, anayasalar yoluyla kendilerini meşru kılsalar bile, demokratik nitelikleri yetersiz ve eleştirilebilir yapıdadır. İki anayasal düzenlemenin de otoriter bir siyasi yapıyı mümkün kılmaları, toplumun özgürlük alanına müdahale edebilecek kadar siyasi yapıya yetki vermeleri meşruiyetin yalnızca anayasal düzenleme ile elde edilemeyeceğini göstermektedir.

3.1. Bütçe, Kişi Hak ve Özgürlükleri Bakımından Değerlendirme

3.1.1. 1924 Anayasası

Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı temeller, kendinden önceki kuruluşların temellerinden farklıdır. Geçmişteki kuruluşların kişi ve kişilerin devleti; Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ise halk ve halkın devleti olduğu belirtilebilir.

1924 Anayasası'nda, toplumu ümmet olarak değil, millet olarak şekillendirmek üzerine çalışılmıştır. Örneğin; 88. Maddede vatandaşlık bakımından Türkiye'de din ve ırk ayırd edilmeksizin herkese Türk denildiği belirtilmektedir. Özbudun (2012: 63-64); Türklük vurgusunun Millî Mücadele söylemleriyle tezat oluşturduğunu belirtmektedir. Millî Mücadele döneminde Anadolu'daki farklı etnik grupları tek bir amaç altında toplayabilmek adına Türk milliyetçiliği vurgulanmamış, Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannameleri ile Misak-ı Millî gibi üç önemli belgede Türk vurgusu kullanılmamış, Osmanlılık ve Müslümanlık gibi geleneksel değerler betimlenmiştir.

Coşkun (2009: 13); 1924 Anayasası'nın belli bir kimliği temel alarak hazırlandığını belirtmiştir. Bu Anayasa, Türklükten başka kimliklerin varlığını kabul eden ancak bu kimliklerin kendilerini üretme ve geliştirmelerine imkân tanımayan politik zihniyetin ürünüdür. Anayasa maddelerinin tartışılması sırasında Türkiye sınırları içinde yaşayan ancak azınlık olarak nitelendirilen grupların varlığı da tartışma konusu olmuştur. Yeğen (2008: 59); dönemin Meclisindeki hâkim anlayışın, gayrimüslimlerin Türk olmadığı ve Türkleşemeyecekleri üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir. Buna göre Türklüğün derecelendirilmesi de kaçınılmaz olmuştur.

1924 Anayasası'nda hakların öznesi olarak Türk kavramı kullanılmıştır. Ancak Anayasanın hazırlanması sırasında çıkan tartışmalar Türklük kavramının içinin nasıl doldurulacağı sorununu ortaya çıkarmıştır (Akın, 2006: 8).

Anayurt (2003: 5); Anayasada kişi hak ve özgürlüklerinin gelişigüzel sayıldığını, tanımlanmayıp yalnızca ifade edildiğini belirtmiştir. Ayrıca kişi hak ve hürriyetlerini açıklayan maddeler Anayasanın sonlarına doğru belirtilmiştir ve sosyal haklara yer verilmemiştir. Sosyal haklara yer verilmemesinin nedenlerinden birisi bu hakların, belirtilen dönemde çok bilinen ve kullanılan haklar olmamasıdır. İkincisi ise, ihtiyaç duyulmamasıdır. Savaştan yeni çıkmış ve toparlanmaya çalışan bir millet için bu haklar o dönemde temel haklar statüsünde değildir.

Anayasanın teknik ayrıntıları, nasıl ve kimler tarafından hazırlandığı, hazırlandığı dönemin hâkim ideolojik yapısından ziyade, ne kadar uygulanabildiği önemlidir. 1924 Anayasası kişi hak ve özgürlükleri bakımından yetersiz bir Anayasa olmakla birlikte, bu açıdan; temelinde Türklük kavramı olan ancak bu kavramı tam olarak dolduramayan kişilerce hazırlanmıştır. Millî Mücadele döneminin izlerini taşıdığı söylenemez. Kişi hak ve hürriyetleri açısından temel problemi kimlerin, ne kadar vatandaş sayılacağıdır. Yasalar karşısında her vatandaş eşit olacak şekilde planlanan toplum yapısında vatandaşlık Türklük üzerinden şekillenmiş ve herkesin eşit Türkler olmadığı fikri benimsenmiştir.

Aydemir (1993: 192); bu Anayasanın klasik Batı demokrasisinin ilkelerini aktaran liberal bir yapıda olduğunu ancak gelişmeyi tetikleyecek itici güçte olmadığını belirtmektedir. Vatandaşlık haklarının ve özgürlüklerinin neler olduğunun belirlenebilmesi ve uygulanabilmesi için de kısır bir yapıdadır ve kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır.

Akın (2006: 7); Anayasadaki bütçe kanunu ile mali sistemin ıslah edilmesinin amaçlandığını, modernleşmenin amaçlarından birinin de herkesin vergi vermek olduğu düşünülürse Anayasanın bu konuda da hüküm getirdiğinin belirtmiştir. Vergi, devletin genel giderlerine halkın da katılması demektir. Dolayısıyla yasallığı temeldir.

Ülkenin o günkü ekonomik şartları düşünüldüğünde bütçenin kalkınma anlamındaki önemi anlam kazanmaktadır. Vergilerin doğru kanallara yönlendirilmesi kalkınma adına en önemli etkidir. Buna istinaden iktidar, ekonomik anlamda millîleşme yoluna gitmiş, birçok fabrikayı devletleştirmiş ve devletçilik ilkesini ekonomik anlamda sıkı bir şekilde uzun yıllar uygulamıştır.

3.1.2. 2017 Anayasa Değişikliği

Köse (2007: 93); güçler ayrılığı ilkesinin amacının, yürütme iktidarının sınırlandırılması ve bu yolla karşılıklı dengeler oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Demokratik toplumlarda denetim, devlet faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Anayasanın 161. maddesinde, Cumhurbaşkanının bütçe kanun teklifini TBMM'ye sunacağı belirtilmektedir. Ancak bütçenin Meclisten geçmemesi durumunda Cumhurbaşkanının istifa etmesi ya da düşürülmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Cumhurbaşkanının, Mecliste çoğunluğu elinde bulunduramaması durumunda bir siyasi tıkanma ihtimali bulunmaktadır. Tıkanıklıkların çözümü için Meclis ve Cumhurbaşkanına karşılıklı seçimleri yenileme yetkisi verilmiştir. Ataay (2013: 281); Cumhurbaşkanı ile Meclis çoğunluğunun farklı partilerden olması durumunda erken seçim kararı alma yetkisinin çözüm olarak sunulduğunu belirtmiştir. Türk siyasi kültüründe uzlaşma bilincinin olmaması ve siyasetin ideolojik farklılıklardan kaynaklanan gerginlikler üzerinde şekillenmesi böyle bir çözüm yolu aranmasına sebep olmuştur.

Bayram (2016: 31); sistemi değerlendiren raporunda, AK Parti'nin hesap verilebilirlik konusunda argüman ürettiğini belirtmiştir. Bu argümana göre koalisyon hükümetleri olmayacağı için hükümetin politikalarından kimin sorumlu olacağı açıktır ve partiler seçim vaatlerini yerine getirmemelerinin sorumluluğunu koalisyon ortaklarına bırakamayacaklardır. Bütçenin yönetimi konusunda hükümet doğrudan halka karşı sorumlu olacaktır. Bu noktada tartışılabilir temel nokta seçmenin tercihidir. Muhalefet partileri de halk tarafından seçilen siyasilerden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanının, Mecliste çoğunluğu elde etmesi durumunda bütçenin onaylanmaması gibi bir durumun oluşma ihtimali çok düşüktür. Bu açıdan, ülkenin bütçe yönetiminde muhalefetin söz sahibi olma ihtimali de bulunmayacaktır.

Kişî hak ve özgürlüklerini düzenleyen maddeler de 2017 Anayasa değişikliğiyle yeniden düzenlenmiştir. 15. maddenin değiştirilmesiyle sıkıyönetim kaldırılmıştır. Olağanüstü hâl ilan etme yetkisi ise, 6 ayı geçmemek üzere Cumhurbaşkanına verilmiştir. 142. maddede, disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemelerin kurulamayacağı belirtilmiştir. Sıkıyönetimin kaldırılması, disiplin mahkemeleri dışında

hiçbir mahkemenin kurulamayacağı gibi değişiklikler; sivil yönetimin önünü açan uygulamalardır. Demokrasinin önünde bir engel olan askeri vesayetin kaldırılması hedefi, AK Parti'nin iktidara geldiği günden beri gerçekleştirmeye çalıştığı bir süreçtir.

Teknolojinin geliştiği, haberleşmenin en hızlı şekilde mesafe tanımaksızın gerçekleştiği bir dönemde kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması beklenemez. İnsanların taleplerini sokağa çıkmadan da sosyal medya üzerinden dile getirebildiği bir dönemde, AK Parti dâhil olmak üzere iktidar ve Cumhurbaşkanı olma amacıyla yola çıkan hiç kimsenin halk ile bağını koparması beklenmemektedir. Muhalefetin, askeri vesayetin kaldırılıp tek adam diktası getirileceği yönündeki itirazları; bunlar göz önüne alındığında abartmalı olarak değerlendirilebilir. İnsanların, muhalefeti aradan kaldırıp doğrudan hükümeti eleştirebildiği bir dönemde; vergilerinin nereye harcadığını sorgulaması, haklarını isteyebildiği ve taleplerini örgütlü şekilde dile getirebildiği politik bir konjonktürde bütçe denetiminin de hak ve özgürlük taleplerinin de gerçekleştirilebildiği görülebilmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin eleştirilebilecek, tartışılacak birçok yönü vardır ve tartışılmıştır. Ancak askeri vesayetin kaldırılıp, sivil yönetim yolunda atılan adımlar göz ardı edilemeyecek şeylerdir.

3.2. Cumhurbaşkanının Yetkileri ve Sorumluluğu Bakımından Değerlendirme

3.2.1. 1924 Anayasası

Cumhuriyeti kuran kadronun amacı, toplumun bireyi yok saymayacağı, hiçbir bireyin de toplumun üstünde konumlandırılmayacağı bir düzen kurmaktır. Devleti çoğunluğun yönettiği bir düzen; ancak azınlıkların ve bu azınlıklar içinde en önemlisi olan bireyi yasalar, anayasa ve bağımsız mahkemelerin koruduğu bir düzen amaçlanmaktaydı. İlkesiz demokrasinin bir linç rejimi doğurma ihtimaline karşın bir düzen, disiplin ve otoritenin varlığı hedeflenmiştir.

Özbudun (2012: 37-40); 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanına parlamenter rejimler ile bağdaştırılmayacak ölçüde geniş yetkiler verildiğini belirtmektedir. Bu yetkilerden en önemlisi, Cumhurbaşkanına Meclisi fesih ya da seçimleri yenileme yetkisinin verilmiş olmasıdır. En çok tartışma yaşanan madde de budur ve Meclis çoğunluğunun yetkilerinin korunması açısından oylamaya katılan 130 milletvekilinin 126'sı red oyu vermiştir.

Büyük (2010: 166); Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı ilkesini değerlendirirken yasama, yürütme ve yargı olmak üzere devletin üç erki olduğunu belirtmiştir. Buna göre siyaset bir dengeye dayanır ve kanun koyucu her zaman ılımlı davranmak zorundadır. Bir bireyin devletten korkması, huzurun sağlanamaması anlamına gelmektedir ve bu korkuyu gidermenin yolu yürütme ile yasamanın birbirinden ayrılmasıdır. Kanunlar ile özgürlüğü sağlayabilmenin temel yolu iktidarın ılımlı olması ve sınırlandırılabilmesidir. Bu anlamda 1924 Anayasası, katı bir anayasa özelliğindedir. Devletin düzenlenişi bakımından kuvvetler birliği benimsenmiştir. Anayasanın 4'üncü maddesinde tüm

temsil hakkının TBMM'ye verilmesi ve 3'üncü maddesinde yer alan egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu vurgusu birbiriyle çelişmektedir. Bu Anayasaya göre devletin temel işlevlerinin hepsi Meclis tarafından yapılmaktadır ve Meclisin başında ise Cumhurbaşkanı yer almaktadır. Bu durum, dolaylı yoldan da olsa tek kişiye bağlılığın örneklerindendir.

Gözler (1998: 85); kurucu meclislerin millî egemenlik ilkesine dayandıklarını ve temsilcilerinin halkın delegeleri veya vekillerinden değil, bizzat halkın yerine geçen ve kendi kendilerine hareket eden kimseler olduğunu belirtmektedir. 1924 Anayasası da kurucu Meclis tarafından yapılan birayasa olmasa da kurucu kadro tarafından yapılmıştır. İradesi, halkın iradesi olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa metnini döneminin sosyal, siyasi ve ekonomik koşullarından bağımsız olarak değerlendirmek özgürlükler ve yetkilerin tek elde toplanması açısından yanlış olacaktır. Örneğin, 39'uncu maddede Başkomutanlık makamının TBMM varlığından ayrılamayacağı ve bu makamın Cumhurbaşkanı tarafından temsil edileceği belirtilmektedir. Savaştan yeni çıkmış bir devlet, bu devletin kurtuluşu için önderlik edenlerin asker kökenli olduğu düşünüldüğünde; Türkiye Cumhuriyeti'nin bu Anayasa ile bir anda demokratikleşmesi ve askeri anlayıştan kopması beklenemez.

Atatürk'ün siyasi yaşamı değerlendirildiğinde kendisinin özgürlükleri savunan, hukukun üstünlüğünü temel alan bir lider olduğu görülmektedir. Demirci (2010: 105); Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı makamı için Meclisi fesih yetkisi, görev süresinin 7 yıl olması, kanunların geri gönderilmesinde güçlendirici bir geciktirici veto yetkisi ve yeni kurulan hükümetin sadece Cumhurbaşkanının onayıyla göreve başlaması gibi yetkiler istediğini belirtmektedir. Kişisel olarak özgürlükleri temel alan bir liderin bu yetkileri istemesinin altında kuşkusuz çeşitli sebepler yatmaktadır. Ülkeyi saltanatın ve hilafetin izlerinden kurtarmaya çalışan, Cumhuriyeti ve demokrasiyi kutsayan, egemenliği halka veren, ümmetçilik anlayışı yerine millet birliğini hedefleyen ve şeriat kurallarını değil, evrensel hukuk kurallarını temel alan bir liderin tüm bu yetkilerin kendisinde toplanmasını istemesinin altında yatan en önemli nedenlerden birisi muhalefettir.

Muhalefetin Meclis içindeki varlığı, kurucu kadroya göre devlet işleyişini olumsuz anlamda etkilemektedir. Öyle ki, Ortaylı'ya (2018: 303) göre; 1924 Anayasası'nın ilk andaki en önemli özelliği, laikliğin bir ilke olarak metinde yer almamasıdır. Laiklik ilkesi, dört yıl sonra Anayasadaki bir değişikliğe ilave edilmiştir. Bu durum, devrimlerin gerçekleştirilebilmesi ve sistemin toplumla bütünleştirilebilmesi adına en çok ihtiyaç duyulan şeyin çabukluk olmasına karşın, tedbirli ilerlemenin göstergesidir.

1924 Anayasası, Atatürk'ün demokrat kimliğine göre değil de hukuksal zemindeki meşruluğuna göre tartışılabilir. Buradaki temel sorun, bu Anayasa ile milletin ne ölçüde özdeşleştiğidir. Yücekök (1987: 21), toplumun fertlerinin kendilerini millî devletin birer üyesi saymayıp, bağlı hissetmemeleri durumunda siyasal gelişimin çok sürtüşmeli geçeceğini vurgulamıştır. Toplumun, kendisini herhangi bir şeye bağlı hissetmediği durumlarda oluşacak krizlere karşı tepkisiz kalabilmesi gibi sorunları;

ayrıca krizler karşısında bir şeyler yapılabilmesi için siyasi iradede beklenti içine girme gibi tehlikeleri barındırmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda vatan savunması verenlerin her yaş grubundan, her etnik kimlikten bütün yurtta olduğu düşünüldüğünde, 1924 Anayasası ile halkın iktidar kontrolüne tamamen teslim edilmesi fikrinin mücadele ruhu ile çeliştiği görülmektedir. Atatürk ve arkadaşları, mücadelenin kıvılcımını çakıp halkın ruhunu ateşlemek için harekete geçmiş; halk da her türlü fedakârlığı göstermiş ve savaştan galip çıkmıştır. 1924 Anayasası, bu anlamda; dönem itibarıyla halktan istenebilecek en değerli yetkidir.

Tunaya'nın (1964: 103) aktardığına göre; Duverger bu Anayasa ile başlayan süreci incelediğinde, faşizm olmasa bile hiçbir suretle demokratik olmadığını savunmuştur. Anayasanın hükümete, Meclise ve Cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler vermesi dolayısıyla rejimi demokratik nitelikten yoksun bıraktığı kaçınılmazdır. Ancak bu durumda, Anayasanın Cumhurbaşkanını diktatör yaptığı sonucu da çıkartılamaz. Diktatörlüklerde kararlar ani, duygusal biçimde verilir ve uygulanabilmesi için hukuka bağlılığa ihtiyaç duyulmaz.

Az gelişmiş ülkelerde demokrasinin, gelişmiş ülkelere nazaran daha kolay bir şekilde sekteye uğrayabileceği, bir kişinin; toplumun hassas noktalarına hitap edip, toplumun zayıf noktalarından faydalanması da olağandır. 1924 Anayasası, demokrasiyi yerleştirme iddiasındaki CHP ve Atatürk'e olağanüstü yetkiler verip, denetleme mekanizmalarını dışlamış olsa da; Atatürk'ün kişisel ve siyasi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda daha net anlaşılabilir.

Atatürk, memleketin içinde bulunduğu durumu hiçbir zaman inkâr etmemiş, Anadolu'nun neredeyse tamamını ziyaret edip insanları tanıma fırsatı bulmuştur. Devrimlerin, cumhuriyetin kâğıt üzerinde kalmasını değil; bizzat insanlar üzerinde etkili olmasını hedeflemiştir.

1924 Anayasası'nın özü, Cumhurbaşkanına verdiği yetkiler, parti-devlet bütünleşmesinin önünün açılmasından ziyade; hakîmiyetin kayıtsız şartsız millette olduğu görüşünden yola çıkanlarca gerçekleştirilmesindeki çelişkide aranabilir. Muhalefetin varlığını etkisiz hale getirmesi, iktidar ile iktidarın kaynağı olan toplumun arasında bir denge mekanizmasının olmaması, Tek Adam ve Tek Parti oluşumuna doğrudan sebep olması konusundaki tartışmalar günümüzde dâhi sürmektedir. Anayasanın, halk iradesini millettten alıp Millet Meclisine vermesi; devrimlerin ve rejimin kökleştirilmesi adına yapılan uygulamadır.

Parla (1986: 19); 1924 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanlığı makamının temsili ve sorumsuz bir makam olduğunu belirtmektedir. Anayasanın 32. maddesine göre Cumhurbaşkanı, Meclis tartışma ve görüşmelerine katılamaz, oy veremez. Yine 39. maddeye göre; çıkaracağı kararlar, Başbakan ile ilgili bakan tarafından imzalanır.

1924 Anayasası, ulusal egemenliği doğrudan kullanabilmek adına tek yetkili organı TBMM olarak görmüştür. Devlet Başkanı olarak Cumhurbaşkanına sınırlı

yetkiler tanınmıştır. Ancak Meclis çoğunlukçu bir yapıda olduğu için, Atatürk egemen olduğu Meclis çoğunluğu ve tarihsel kişiliği sayesinde fiili anlamda Anayasanın getirdiği haklarından fazlasını kullanabilmiştir.

Özbudun (2012: 35); 1924 Anayasası'na göre yürütme gücünün aslî sahibi olarak Meclisin gösterilmesine karşın, Meclisin bizzat yürütme işlerini yerine getiremediğini belirtmiştir. Anayasanın 7. maddesine göre Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Cumhurbaşkanı, politik akımların üstündedir ve düzenleyici konumundadır. Kendi seçtiği Bakanlar Kurulu'nun izlediği politikalardan da sorumlu değildir. Bu anlamda, 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı makamı için sorumluluk şekillerinin yetersiz belirtildiğinden bahsedilebilir.

Bayrak'ın (2012: 200) aktardığına göre; Meclisin ve Cumhurbaşkanının hükümetten karar almak şartıyla seçimleri yenileme kararı verebilmesi ile ilgili görüşülen 25. madde, tartışmalar sonucunda kabul edilmemiştir. Belirtilen maddenin kabul edilmesi, millet iradesinin tek bir kişi ya da grubun eline teslim edilmesi anlamına gelmektedir ve ortaya temsil sorunu çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere her vatandaşın eşit olduğu düşünülürse, Cumhurbaşkanına böyle bir yetki verilmesi eşit oy ilkesine aykırı bir durumdur.

Anayasanın 40. maddesine göre Başkomutanlık, Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilmektedir. Özbudun (2012: 41); bu maddenin Genel Kurul tarafından benimsenmediğini ve uzun tartışmalara konu olduğunu aktarmaktadır. Başkomutanlık makamının Cumhurbaşkanına verilmesinin millî egemenlik ve Meclisin üstünlüğü ilkesine ters düştüğü, sorumsuz bir şahsa böylesine büyük bir sorumluluğun verilmesinin yanlış olacağı görüşü vurgulanmıştır. Atatürk asker kökenli bir Cumhurbaşkanı konumundadır ancak kendinden sonra seçilecek Cumhurbaşkanının askerî konularda bilgisiz bir kişi olabilme ihtimali de söz konusudur. Ayrıca, askerin siyasete karışabilme ihtimali de, siyaset ya da ordu arasında seçim yapmaları gerektiği için ihtimal dâhilinde değildir.

Demirci (2010: 106); Cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin sınırlandırılabilmesi veya dengelenebilmesi adına çözüm yöntemi olarak iki meclisliliğin gündeme getirildiğini ancak bu fikrin kabul edilmediğini aktarmıştır. 1924 Anayasası tasarı görüşmelerinde “sorumsuz” olmasına karşın fiilen çok güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı öngörülmüş, ikinci bir meclis oluşturma düşüncesi de yalnızca Cumhurbaşkanını değil, egemenliği tek elde toplayan Meclisin de dengelenebilmesi adına değerlidir.

Cumhurbaşkanlığı makamı, 1924 Anayasası için yazılmamış, belirtilmemiş yönleriyle önemlidir. Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir. Devrimler gerçekleştirilmeli, bu yönde karşılaşılan bütün engeller bertaraf edilmelidir. Bunu gerçekleştirecek organ olarak da TBMM görülmektedir; başında ise Cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Bu yönüyle, özünde egemenliğin tek bir makamda, o makamda oturan

kişide toplandığı görülmektedir. Bu durum, diktatörlük olmasa bile demokrasi niteliği taşımamaktadır.

Atatürk, bağımsızlık ve özgürlük fikirlerini birbirinde hiçbir zaman ayırmamıştır. Dönemin koşulları gereği, muasır medeniyet seviyesine ulaşabilmek adına adımların atılmasını, bu adımların da fikri ve vicdanı hür yurttaşlar tarafından beslenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak devrimlerin de Türkiye koşulları içinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 1924 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı makamı için getirdiği tartışmalar bu koşullar göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Atay (2006: 435); Atatürk'ün devlet yönetiminde çok hassas davrandığını, görevlendirdiği her arkadaşını kendince sınavdan geçirdiğini belirtmiştir. Ancak Atatürk'ten bağımsız olarak incelendiğinde, özellikle bir denetim mekanizması olmamasından dolayı 1924 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı makamı için tanıdığı yetkiler kağıt üzerinde olmasa da, diktatörlük kurulabilmesi için fırsatlar sunmaya müsait yapıdadır.

3.2.2. 2017 Anayasa Değişikliği

2017 Anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanının hukuki ve siyasi statüsü 101, 104, 105, 106, 116 ve 119. maddelerde yapılan değişiklikler ile açıkça belirtilmiştir.

Anayasa değişikliğine karşı çıkanların Cumhurbaşkanının konumuna ilişkin eleştirileri, rejimin tehlikeye girebileceği ve demokrasiden uzaklaşıldığı yönündedir. Anayasanın 104. maddesine göre Cumhurbaşkanı, devletin başıdır ve yürütme yetkisi kendisine aittir. Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder. Ancak Cumhurbaşkanının partili olmasının tehlikeli bir yanı bulunmaktadır. Esen (2016: 53) bu konudaki eleştirilerde haklılık payı bulunduğunu belirtmiştir. Bu düzenleme ile devletle partiyi Cumhurbaşkanının şahsiyetinde bütünleştirme tehlikesi bulunur. Çok partili siyasi yaşamla birlikte, siyasi liderlerin parti ile devleti bütünleştirebilme girişimlerinde bulunduklarından, medya başta olmak üzere devletin imkânlarını partisinin iktidarda kalabilmesi ve şahsî otoritesini garanti altına almak için kullanmasından bahsedilebilir. Ancak gerek toplumsal tepkiler, gerekse ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış politik şartlar dolayısıyla kalıcı bir bütünleşme sağlanamamıştır. Mevcut düzenlemede ise Cumhurbaşkanının partili olması ile parti devletine dönüşme ihtimalinin kuvvetlendiği çıkarımı yapılabilir.

Bu noktada tartışılan durum Cumhurbaşkanının kim olduğu değil, Cumhurbaşkanlığının konumudur. Kişilerin karşılaştırılması değil, sistemin niteliğinin tartışılması gerekmektedir. Mevcut sistemde Cumhurbaşkanının, yetkilerini çevre ile paylaşmak istemediği çıkarımı yapılabilir. Anayasanın 106. maddesindeki değişikliklerle, Cumhurbaşkanının bir veya daha fazla yardımcı atayabilmesi sağlanmıştır. Maddenin değiştirilmeden önceki durumunda Cumhurbaşkanına, TBMM Başkanı vekillik ederken, yeni düzenleme ile birlikte, yenisi seçilene kadar yardımcısının vekillik edebileceği belirtilmiştir. Burada ortaya çıkan temel problem, Cumhurbaşkanı seçilmiş iken, yerine atanmış bir kişinin vekil olarak bulunabilmesidir. Coşkun (2017: 23);

Cumhurbaşkanı yardımcılarının da Cumhurbaşkanı yetkilerine ve dokunulmazlığına sahip olduklarını, böylesine güçlerle donatılmış bir makamın seçimle değil de atama ile doldurulmasının demokrasi açısından yanlış olduğunu belirtmiştir. Burada yine istikrar ile ilişkilendirilebilecek bir sebep ortaya koyulabilir. Cumhurbaşkanının olmadığı durumlarda, iç ve dış politik yaklaşımların ideolojik farklılıklar ve siyasi parti çekişmelerinden dolayı kesintiye uğramamasının amaçlandığı belirtilebilir.

Tunç ve Yavuz (2009: 17); Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin, hukuken sahip olduğu yetkilerin yanında manevi otoriteyi de beraberinde getireceğini belirtmişlerdir. Nitekim 101. maddede Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçileceği belirtilmiştir. Yürütme organının güçlü olması, devletin tüm organlarının uyum içinde çalışabilmesi ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan en önemli gerekliliktir. Mardin (2016: 235); demokratik bir sistemde halkın, egemenliğin zorunlu kaynağı olduğunu belirtmiştir. 1924 Anayasası'nda halkın egemenliğinin kurumsallaşabilmesi adına yürütme yetkisi Meclise verilmiştir. 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte bu yetkinin, doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanına verildiği görülmektedir. Doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının, politikanın üzerinde bir yerde beklemesi ve yalnızca düzenleyici bir konumda olması beklenemez. 101. madde ile bundan sonraki süreçte Cumhurbaşkanının; önceki sistemlerden farklı olarak siyaseti bizzat şekillendireceği, politik akımların merkezinde olacağı anlaşılmıştır. Cumhurbaşkanının, kararnameler yoluyla politikaya yön vermesi bunun en net örneklerindendir.

Kalaycıoğlu (2005: 24); parlamenter rejimlerin, özellikle koalisyon hükümetleri aracılığıyla birçok siyasi partiye hükümet olma olanağı sunduğunu belirtmektedir. Başkanlık rejimlerinin ise, yürütmeyi tek bir parti liderinin denetimine sunan bir sistem olarak tehlikeli olduğunu ve seçimlerde en çok oyu alanın büyük bir siyasi güç kazandığı, kaybedenlerin ise büyük kayıplara uğradığını vurgulamıştır. Anayasanın 116. maddesinde yapılan değişiklik, Cumhurbaşkanının hiçbir koşula bağlı kalmadan seçimleri yenileyebilmesine olanak tanımıştır. Kalaycıoğlu'ndan yola çıkarak belirtilebilir ki; seçimleri kazanarak büyük bir güç elde eden Cumhurbaşkanı, gücünü arttırabilmek ya da kendisine azalan desteği geri sağlamak amacıyla tekrar bir seçim isteyebilmektedir. Ancak maddede Meclise de seçimleri yenileme yetkisi tanınmıştır. Dolayısıyla, seçimlerin yenileme yetkisinin Cumhurbaşkanı ve Meclise karşılıklı tanındığı belirtilebilir. Coşkun (2017: 24); bu karşılıklı seçimleri yenileme yetkisine dikkat çekerek Meclisin seçimleri yenileyebilmesi için 360 oya ihtiyaç duyduğunu ve Cumhurbaşkanının Meclis çoğunluğuna sahip olduğu takdirde Meclisin bu kararı almasının mümkün olmayacağını belirtmiştir. Buna göre, karşılıklılık esası, yalnızca metinden ibarettir.

2017 Anayasa değişikliği ile birlikte, Cumhurbaşkanının yetkilerinin önemli ölçüde arttırıldığı belirtilebilir. Örneğin, 119. maddenin değiştirilmesi ile Cumhurbaşkanına OHAL ilan edebilmesi ve OHAL KHK'sı çıkarabilmesi gibi yetkiler tanınmıştır. Esen (2016: 54); Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanına çok geniş

yetkiler tanındığını ve kanunla bu yetkilerin daha da önünün açılabilirdiğini belirtmiştir. Bu durum, yasama ve yargı organları karşısında Cumhurbaşkanının aşırı güçlenmesini ve diğer iki organın sınırlı denetimi dolayısıyla güçler ayrılığı ilkesinin zayıflaması anlamına gelmektedir.

Başkanlık Sisteminde kuvvetler ayrılığının parlamenter sistemlere nazaran daha belirgin ve sert olması beklenir. Yöneticilerin mutlak güce sahip olmasının önüne geçilebilmesi adına yasama, yürütme ve yargının birbirinden bağımsız olması gereklidir. 2017 Anayasa değişikliğinin Cumhurbaşkanının konumu ve yetkilerini düzenleyen maddelerine bakıldığında Başkanlık Sistemi ile bağdaşmadığı görülmektedir. Mevcut sistemde Cumhurbaşkanı, yasamanın çoğunluğunu elinde bulundurabilir, yürütmeyi bünyesinde toplamaktadır ve yargıyı istediği biçimde şekillendirebilmektedir. Cumhurbaşkanını mevcut sistemde sınırlayabilecek en etkin mekanizma seçmen tercihidir ki normal şartlarda seçimler beş yılda bir yapılmaktadır. Ortaylı (2018: 244); Türklerin monarklarını sevdiğini ancak monarşist olmadıklarını ve günümüzde de monarşist bir siyasi parti bulunmadığını belirtmiştir. Toplumsal sorunların demokrasi ile çözülebilmesi günümüzdeki en haklı siyasi taleptir. Devlet kademelerine yapılacak atamalarda liyakatin esas alınması gereklidir. Mevcut sistemdeki en büyük soru işaretlerinden birisi, Cumhurbaşkanının devlet yönetirken bunları benimseyip benimsemeyeceğidir.

3.3. Yargı Bağımsızlığı Bakımından Değerlendirme

3.3.1. 1924 Anayasası

Gözler (2000: 67); 1924 Anayasası'nda yargıyla ilgili hükümlerin yasama karşısında güvencesiz olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi ise, Anayasanın getirdiği güvencelerin kanunlarla sınırlandırılmış olmasıdır. Anayasanın 53. maddesinde mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkilerinin kanunla belirlendiği açıklanmıştır. Anayasaya göre yargı erkini oluşturan tüm unsurlar bağımsızdır ve işlerine karışılmaz ancak yargı erkini işleyişi yasama organınca belirlenmektedir.

Özbudun (2012: 53); 1924 Anayasası'nda yasama ve yürütme için "görev" kelimesinin kullanılmasına karşılık yargı hakkında 8'inci maddede "hak", dördüncü faslın başlığında ise "kuvvet" kelimesinin kullanılmasının çelişki doğurduğunu ve bunun basit bir hata olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. 59'uncu maddede herkesin mahkemeler önünde haklarını kullanabileceği vurgulanmıştır. Ancak, rejime karşı işlenen suçlar kapsamında basın özgürlüğüne karşı girişilen hareketler kapsamında İstanbul'da yayınlanan iki gazete kapatılıp sahipleri cezalandırılmış, 1925 yılında da başka gazeteler kapatılmış, sahipleri Ankara'da mahkemeye çıkarılmıştır (Toynbee, 2000: 100). Buradan görülüyor ki, kurucu kadro yargı erkini baskı uygulamak için bir araç, bir "hak" olarak görmektedir.

Şık (2016: 124); uygulamada yargı erkini yürütenin emrine girdiğini ve yönlendirmeye çok açık olduğunu belirtmiştir. Yargının, içinde bulunduğu politik

şartlar genel hukuk ilkelerinin çiğnenmesine yol açmıştır. Gürkan (1988: 14); Montesquieu'nun yargı konusunda açık bir tutum sergilediğini belirtir ve kanunların insanlar ile devlet arasındaki ilişkileri belirleyici, bireylere haklar kazandırıcı olduğunu vurgular. Ancak 1924 Anayasası yargı konusunda belirsizliklerle doludur ve kurucu iktidar tarafından bireylere yalnızca mahkemeler önünde eşitlik hakkı tanımıştır. Devlet ile birey arasındaki ilişkileri belirleme noktasında zayıftır ve temel olarak rejimin yerleştirilmesini hedeflemiş; rejime karşı gelen bireylerin devlete karşı olduğu ve cezalandırılması gerektiği düşüncesi yer etmiştir.

Kanunen rejimi korumak ve gericiliği ortadan kaldırmak için yargının siyasi elitlerin elinde hukuk ilkelerine aykırı şekillendirilmesi sonucunda muhalefet de şiddetini arttırmış, özellikle şeyh ve dervişlerin etkin olduğu bölgelerde güçlü konumlarını korumuşlardır. Nitekim, artan muhalefete karşı kurucu kadro da başvurduğu yöntemleri yargı yoluyla yasallaştırmıştır. İstiklâl Mahkemeleri bunun en çarpıcı örneklerindendir. Görünürde bir mahkeme ve yargılama söz konusudur ancak yargılamalar hukuk ile bağdaşmamaktadır. Rejimi koruma içgüdüsü, gericiliği ortadan kaldırma ve isyanları bastırma amacıyla kurulan mahkemeler kurucu kadronun istek ve ideolojisi çerçevesinde kararlar almıştır.

Anayasada yargı erkinin durumu her ne kadar belirsiz olsa da kurucu kadro Batılılaşma yolunda önemli adımlar atmıştır. Toynbee (2000: 110); Şer'î mahkemelerin kaldırılmasının, günün ihtiyaçlarına cevap vermeyen Osmanlı hukuk sisteminin kaldırılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Ankara'da Hukuk Fakültesi açılmış ve yalnızca hukuk danışmanları yetiştirmekle kalmayıp Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda devrimler ile birlikte uyum sağlaması hedeflenmiştir.

1924 Anayasası'nın yargı erki hakkındaki maddeleri değerlendirildiğinde anlaşılıyor ki eski gelenekten kurtulabilmek için özensiz de olsa Yeni Türkiye hedefiyle uygulamalar getirilmiştir. Erden (2013: 58); bu Anayasada “yasaların anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesi” esasının yer almadığını belirtmiştir. Yasaların anayasaya uygun olup olmadığı tasarı aşamasında tartışılmış, siyasi denetim ihtiyaca göre şekillendirilmiştir. Kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinin Anayasa Mahkemesi gibi ayrı bir kuruma verilmemesi, TBMM tarafından yorumlanmasının yeterli olduğu düşüncesi; yasama organını hukuk düzeninin egemeni olduğunu göstermektedir.

Aydemir (1993: 183); Osmanlı'da din hükümlerinin yorumlanması adına çalışan makamların, hukuk bilginlerinin ve yargı makamı olan kadıların hep devletin emrinde ve etkisinde kaldığını belirtmiştir. Müslümanlık, Türk yargı sisteminin bir parçası olarak görülmekteydi. Cumhuriyet ile birlikte dini hükümlerden arındırılmış bir yargı oluşturma çabası mevcuttur. Osmanlı yargı sistemi temel olarak müdahaleye açık ve padişah tarafından kullanılabilir nitelikteydi. Dini sembollerden arındırılmış ve bağımsız bir yargı hedefi sonucunda 1924 Anayasası için varılan nokta ise yargının, yasama organının bir parçası durumuna gelmesi olmuştur. Siyasi elit, yargı erkini kendi otoritesini meşrulaştırabilmek adına şekillendirmiştir.

1924 Anayasası'nda yargı, devletin resmi ideolojisinin çıkarına şekillendirilmiştir. Kişiler ve grupları devlet önünde eşit gören, ancak devlet karşısında aciz konumlandıran niteliktedir. Öyle ki; Gözler (2000: 68), Kanun-i Esasî'nin yargı alanında getirdiği hükümleri 1924 Anayasası'nın yargı alanında getirdiği hükümlerden daha ilerici olduğunu belirtmiştir. Kanun-i Esasî'nin 83. maddesinde kişilere hak arama özgürlüğü tanınmış, 85. maddesinde kişiler ile hükümet arasındaki davaların hangi mahkemelerde görüleceği belirtilmiştir. Yargı yetkisi padişahın değildir ve yetki sahibi olarak bağımsız mahkemeler görülmektedir. 1924 Anayasası'nda ise yargı erki TBMM tarafından şekillendirilmiş, yargının denetimi yargıyı şekillendirenler tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.3.2. 2017 Anayasa Değişikliği

Anayasada gerçekleştirilen değişiklik sonucunda, yargı yetkisini düzenleyen 9. maddesinde bir ekleme yapılmış; yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu eklemede, ilkesel olarak bir sakınca bulunmaz. Yargı, Türkiye'de her zaman eleştiri konusu olmuştur. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının yalnızca anayasal eklemeler ile gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Coşkun (2017: 5); bu eleştirilerin kanun koyucular tarafından dikkate alınıp bu eklemenin yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Tarafsızlığın belirtilmesinin bir sakıncasının olmadığı gibi, yalnızca bu eklemeye de tarafsızlığın sağlanabilmesi mümkün değildir.

Yargı ile ilgili bir diğer değişiklik ise 146. maddede belirtilmiştir. Bu değişikliğe göre, Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 17'den 15'e düşürülmüştür. Askeri mahkemelerin kaldırılması sonucu buralardan AYM'ye üye seçimi sona ermiştir. AYM'nin 15 üyesinin 3'ü Cumhurbaşkanının iktidar partisi genel başkanı olarak kontrol ettiği Meclis tarafından, 3'ü YÖK tarafından önerilenlerin arasından Cumhurbaşkanı tarafından, 4'ü belli kategori isimleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından, kalan 5 üyesi Yargıtay ve Danıştay'ın gösterdiği adaylar arasından yine Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Bu durumda, AYM'nin neredeyse tüm üyelerinin tek kişi tarafından seçildiği belirtilebilir.

Kaya (2017: 40); seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğünü demokrasinin bir özelliği olarak değerlendirmiştir. Buna göre, çoğunluğun oylarını alan kimsenin milleti temsil ettiği için istediği kişileri atamasında bir sakınca yoktur. Böylece millet, yalnızca Başkanı yani yürütmeyi değil, aynı zamanda yargıyı da kendisi belirlemiş olacaktır. Ancak bu şekilde oluşturulmuş bir AYM'nin, Cumhurbaşkanının iktidar partisi genel başkanlığını yaptığı Meclisten gelecek kanunları ne kadar etkin biçimde denetleyebileceği tartışma konusudur. Yüce Divan görevini de ne ölçüde "tarafsız ve bağımsız" yerine getirebileceği endişe doğurmaktadır. Cumhurbaşkanının bu kadar etkin olması, erkler arasındaki dengeyi bozabilir.

Değişikliğin 159. maddesiyle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun adı Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilmiştir. HSYK 22 asıl ve 12 yedek üyeden oluşur ve üç daire hâlinde çalışırken, HSK 13 üyeden oluşmakta ve iki daire hâlinde

çalışmaktadır. 13 üyenin 6'sı doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekte, kalan 7 üye ise Meclis tarafından seçilmektedir. Bu noktada temel eleştiriler yine Cumhurbaşkanının partili olmasıyla ilgilidir ki bu yüzden HSK üyelerinin tamamı siyasi güç tarafından belirlenebilmektedir. Madde 9'da yer alan "bağımsız ve tarafsız" ibaresi ile çelişki doğurabilecek olan bu madde eleştiri konusu olmuştur. Bu öneri, yargının siyasi güç tarafından kontrol altına alınabileceği endişesini beraberinde getirmiştir.

Efe (2015: 78); Başkanlık Sisteminde yürütme kuvvetinin tek kişide toplandığını, Başkanın; hem hükümeti hem de devleti yönetmesi dolayısıyla her verdiği kararın en doğru karar olduğu yanlısına kapılma ihtimali olduğunu belirtmiştir. Bu durum, rejim krizi dâhil olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirebilmektedir. Sistemde, yargısal özellikleri tek kişinin belirlemesi ve neredeyse bütün yargı sisteminin tek kişi tarafından kontrol edilebilmesi sonucu Meclis haricinde sistemin dışında kalan muhalefet kurumu farklı arayışlar benimseyebilir.

Yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının ortadan kalkacağı yönündeki eleştirilere karşı Küçük (2017: 177); üç yönden karşı çıkmıştır. İlki, yargının tarafsızlığının belirtilmesinin psikolojik bir etki meydana getirmesi yönünden bir iyileştirme gerçekleştirilmesidir. İkinci olarak, disiplin mahkemeleri haricindeki bütün askeri yargıya son verilmiş olmasıdır. Demokrasilerde örneği olmayan askeri yargının sona ermesi, demokratik hukuk devleti olabilmek açısından önemlidir. Üçüncü olarak, HSK üyelerinin seçimi Batıdaki uygulamalara benzemektedir. Üyeleri belirleyen mekanizma demokratik temsil niteliğine sahip olduğu için HSK da demokratik bir nitelik taşımaktadır.

Yargısal düzenlemelerin eleştirilebilecek birçok noktası bulunmaktadır. Ancak özellikle askeri vesayeti ortadan tamamen kaldırabilmek açısından önemli adımların da atıldığı açıktır. Cumhurbaşkanının yargıyı istediği gibi şekillendirebilmesinin gerekçesi olarak, kendisini de halkın seçmesi gösterilmektedir. Bu anlamda yargıyı da halkın dolaylı da olsa kendisinin şekillendirdiğinden bahsedilebilir. Türkiye'de merkez-çevre anlamında keskin sınırlar bulunmaktadır. Yargıdaki atamalar Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilirken, Cumhurbaşkanının değişmesi sonucunda mevcut yargı üyelerinin liyakat esas alınarak seçilmiş olsa dâhi, yeni seçilen Cumhurbaşkanı tarafından değiştirilmesi mümkündür. Görev süresi bitmeyen üyeler ile yeni seçilen Cumhurbaşkanı arasında kriz çıkması da ayrıca ihtimal dâhilindedir. Bu durum, AK Parti tarafından sıkça dile getirilen "istikrar" anlamında çelişkiler barındırmaktadır.

1924 Anayasası'nda, kanunları Meclisin yorumlamasının yeterli olduğu düşünülmüştür. 2017 Anayasa Değişikliğinde ise kanunların denetlenmesi işlevini, kanun koyucuların atadığı kişilerin gerçekleştirmesi öngörülmüştür. 1924 Anayasası'nın yargısı temelde rejimi korumak üzerine şekillendirilmiştir. 2017 Anayasa Değişikliğinde ise yargının, iktidarı koruma içgüdüğü ile şekillendirildiği eleştirileri yapılmaktadır. Yargının, her iki şekillendirme temel alındığında denge veya fren işlevinden bahsetmek mümkün değildir.

3.4. Meclis Yapısı Bakımından Değerlendirme

3.4.1. 1924 Anayasası

Tunaya (1964: 75); Meclisin, yetkilerini devretmekte her zaman kısıkanç olduğunu vurgulamıştır. Bu, İhtilâl Meclisidir. Kesinliğinin yanında tereddütleri, ileriliğinin yanında gelenekselciliği daima bulunur. Türk vatandaşlarının temsil edildiği en yüce devlet unsurudur ve Meclis'in içindeki seçilmişlerin birleştikleri ana fikir, kurtuluş fikridir. Bu yönüyle Meclisin şahıslar ve gruplar üstünde bir yerinin olduğu belirtilebilir.

TBMM, içinde siyasi partileri barındırmasa da karşıt fikirlerin hep var olduğu bir mekân olarak; ana ekseninde devrimcilik ve muhafazakârlık olan iki farklı grubun örgütlenmesine sahne olmuştur. Tunaya'nın (1964: 76) aktardığına göre Meclis içindeki bu iki karşıt grubun örgütlenmesi dolayısıyla 1924 Anayasası ilan edilene kadar, 1921 Anayasası ve 1876 Kanun-i Esasî birlikte yürürlükte kalmıştır.

1924 Anayasası ile birlikte Meclis; çoğunlukçu bir yapıya bürünmüştür. Hakyemez (2003: 76); demokrasilerde çoğunluğunun yönetiminin temel bir ilke olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmiş ve eklemiştir; ancak bu ilke tek başına demokrasinin gerçekleşmesinde yeterli olmamıştır. Türkiye için 1920'lerde demokrasiden bahsedebilmek oldukça zordur. Demokrasi hedefiyle gerçekleştirilen politikaların ve aynı amaçla yürürlüğe konulan 1924 Anayasası hamlelerinin ülkeyi demokratik rejime kavuşturduğu söylenemez. Çoğunluğun üstünlüğü, TBMM içindeki iki grubun mücadelesi sonucunda muhafazakâr grubun saf dışı bırakılmasıyla Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından elde edilmiştir.

Abdulahkimoğulları (2005: 101); 1924 Anayasası'nın çoğunlukçu demokrasi anlayışına göre düzenlendiğini belirtmiştir. Meclisin mutlak üstünlüğü, tek meclisli yapı ve merkezîyetçi anlayış buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Çoğunlukçu demokrasilerde çoğunluğun yönetme hakkı olsa da azınlıkların haklarının da korunması gerekmektedir. 1924 Anayasası ile Meclisin mutlak surette egemenliği söz konusudur ve Meclise hakîm olan grup dışında kalanlar ile mücadeleye girilmiş; ilkelere ve politikalara karşı yöneltilen her eleştiri tehdit unsuru olarak görülmüştür. İstiklâl Mahkemeleri, basına uygulanan sansür bunun en belirgin örneklerindendir.

1924 Anayasası ile hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğu, bu hakimiyetin de millet adına milletin Meclisi tarafından kullanıldığı belirtilmiştir. Bu anlayışla, TBMM'nin yetkilerinin sınırsız olduğu anlaşılmaktadır. Arslan (2005: 272); Türkiye'deki anayasa hareketlerinin zaman zaman devletin temel niteliklerini gerçekleştirmede başarılı olduğunu ancak genel olarak ortaya çıkan sonucun sorunlu olduğunu belirtmiştir. Buna göre, devlet anayasal olmaktan ziyade; anayasalı devlet olarak yalnızca şekil bakımından yasal zemine oturmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise anayasa hareketine katılan seçkinlerin asıl amacı hukuk, bireysel özgürlükler değil; devleti ve devletin dayandırıldığı temel ideolojiyi koruma kaygısıdır. Bu açıdan

bakıldığında 1924 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran seçkinci yapının, TBMM aracılığı ile sınırsız bir biçimde ideolojilerini topluma yansıtmaya çalıştığı belirtilebilir. Dolayısıyla TBMM, 1924 Anayasası'nın getirmiş olduğu sınırsız yetkileri, içindeki çoğunluk tarafından kullanan ve yetkilerin iç içe geçtiği karmaşık bir yapı hâlinde.

1924 Anayasası katıdır. 102. maddesinde değişiklik yapılabilmesi için gerekli şartlar belirtilmiştir. Buna göre; değişiklik teklifinin Meclis tam üye sayısının en az üçte biri tarafından imzalanması, teklifin kabul edilebilmesi de üye tam sayısının en az üçte iki oy çokluğu ile mümkündür.

Rousseau (2012: 62); yasayı yapanların, onun nasıl yürütülmesi gerektiğini daha iyi bildiği için yasama ile yürütme gücünün birleştirilmesinin ilk bakışta iyi bir düzen olarak görüldüğünü ancak hükümeti yetersiz kılan durumun da tam olarak bu düzen olduğunu belirtmiştir. Çünkü egemenliğin asıl sahibi halktır ve egemenlik devredilemez. 1924 Anayasası ile yasama ve yürütme kuvveti birleşmiş, Meclis tarafından kullanılmıştır. Türkiye'de farklı ideolojileri benimsemiş toplum kesimlerinin çatışması incelendiğinde, cumhuriyet anlayışının bu çatışmaları önleyemediği görülmektedir. Çünkü, egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğunu vurgulayan kurucu kadro; ideolojisini toplum tabanına kadar indirebilmek için TBMM'yi kullanmıştır ancak bu süreçte de TBMM içindeki muhalifler ile çatışma içine girmişlerdir. Dolayısıyla, toplumsal ayrışmanın TBMM'den başlayarak genele yayıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

CHP, Meclis içinde hegemonya partisi konumundadır. Çok partili siyasi yaşama geçinceye kadar iktidarın el değiştirmesi mümkün olmamıştır. TpCF'nin kapatılmasının ardından Meclis içinde güdümlü bir demokrasi deneyimi gerçekleştirilmeye çalışılsa da bu girişim başarıya ulaşmamıştır. Seçkinci yapının, değiştirmeyi amaçladığı toplum kesimlerinin Meclis içinde temsil edilememesi; devlet-toplum bütünleşmesinin önüne geçen nedenlerden birisidir. Hakîm partinin hakîm ideolojisi devleti ve toplumu şekillendirmeye çalışmış, bunu yaparken de eleştirilmek bir yana, toplumun tüm kesimlerini ideolojilerinin bayraktarlığını yapması yönünde görevlendirmiştir.

Demokrasi, seçkinci yapının iktidarı bırakabilme ihtimali varsa işlemektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de seçkinci yapının böyle bir düşüncesi olmadığı gibi; iktidarını meşru bir zemine oturtabilmek adına 1924 Anayasası'ndan faydalandığı ve faaliyetlerini TBMM üzerinden gerçekleştirebildiği gözlemlenebilmektedir.

3.4.2. 2017 Anayasa Değişikliği

Anayasada değişiklik yapılması için gerçekleştirilen referandum öncesinde en çok tartışılan konu Meclisin yapısı olmuştur. Parlamenter sistemin terk edileceği, Türk Tipi Başkanlık Sistemi getirileceği, Cumhurbaşkanlığı sistemi kurulacağı tartışmaları gerçekleştirilmiştir. Muhalefet, bu sistemin getirilmesi durumunda Meclisin bir

geçerliliğinin kalmayacağını belirtmiş, AK Parti ise istikrar ve gelişme yolunda engellerin mevcut değişikliklerle aşılabileceğini savunmuştur.

Bu tartışmalar uzunca bir süre kamuoyunu meşgul etmiş, sonucunda Meclisin yapısı da değişmiştir. Anayasanın 75. maddesinde yapılan değişikliklerle birlikte TBMM'nin, genel oyla seçilen altı yüz milletvekilinden oluşturulması kararlaştırılmıştır. 76. maddede ise milletvekili seçilme yeterliliği yaşı yirmi beşten on sekize düşürülmüştür. 77. maddede, TBMM ve Cumhurbaşkanının seçim dönemi belirlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı seçimi ve genel seçimler aynı gün yapılacak, seçimler farklı bir durum oluşmadığı takdirde 5 yılda bir gerçekleştirilecektir.

Konuya ilişkin gerçekleştirilen tartışmaların temel noktası, devlet iradesinin kimler tarafından ne şekilde kullanılacağı olmuştur. Özbudun (2015: 3); yönetimdeki krizlerin ve tıkanmaların önüne geçilebilmesi adına Başkanlık Sisteminde anayasal mekanizma olmadığını, ampirik veriler göz önüne alındığında Başkanlık Sisteminde demokrasinin kesintiye uğrama ihtimalinin parlamenter rejimlere göre daha büyük olduğunu belirtmiştir. Türkiye, uzun yıllar koalisyonlar ile yönetilmeye çalışılmış, erken seçimin çok sık yaşandığı bir ülke özelliği taşımaktadır. Mevcut sistemle, siyasi istikrar hedeflenmiş, güçlü bir iktidar anlayışı benimsenmiştir.

Esen (2016: 46); Anayasanın 77. Maddesinde yapılan değişikliklerle seçimlerin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı günde yapılmasındaki amacın; Cumhurbaşkanını destekleyecek bir TBMM çoğunluğu sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ancak bu noktada, seçmenin hem Cumhurbaşkanı adayı olan kişiye hem de bu adayın partisine oy vermeme ihtimali de bulunmaktadır.

Yetkilerin tek kişide toplanması ile milletvekili sayısının arttırılması durumu birbiri ile çelişkili görünmektedir. Kuzu (1996: 38); parlamenter sistemde yaşanan sorunların sistemin tıkanması dolayısıyla çözülememesinin, toplumda siyasi partilere olan desteği azalttığını ve kriz zamanlarında kendisini gösterebilen liderlerin iktidarı şahsında toplayabildiğini belirtmiştir. Buna göre iktidar, kişiselleşebilmektedir. Bu durumun parlamenter sistemlere etkisi ise yürütme lehine gerçekleşmiştir. İktidarın tek kişide toplanması, sistemin teknik altyapısının bu duruma elverişli olması ile Meclisteki milletvekili sayısının organik bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Yazıcı (2005: 128); Başkanlık Sisteminde yürütme gücünün tek sahibi olarak Başkanı göstermektedir. Başkan, halk tarafından belli bir süre için bu göreve seçilmektedir. Yürütme gücünün tek kişi tarafından sabit bir süre için kullanılmasının sebebi ise, Meclisin; Başkanın hukuki varlığını sona erdirecek yetkiye sahip olmamasıdır. Bu durum, Yazıcı'ya göre sistemdeki katılığı göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'de milletvekili adayı belirlemede parti liderlerinin etkinliği ve Meclis içinde Cumhurbaşkanının partisinin ağırlığı göz önüne alındığında Başkanın azledilebilmesinin mümkün olmadığı anlaşılabılır.

Diğer yandan, 104. maddede Cumhurbaşkanının; yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabileceği belirtilmiştir. Bu değişiklikten, Cumhurbaşkanının Meclis onayı almadan yürütmeye ilişkin karar verebileceği anlaşılmaktadır. Alkan'ın (2017: 6) da belirttiği gibi; bu durumun, sistemin mantığına aykırı olmadığını kabul etmek gerekir. Meclisin yürütmeyi denetleyebilmesi bu açıdan mümkün görünmese de siyasi aktörlerin uzlaşması ile bu durumun önüne geçilebilmektedir.

2017 Anayasa değişikliği ile Meclisin yürütme ve yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı karşısında denetleme yetkisi sınırlıdır. 98. maddenin değiştirilmesiyle, TBMM'de yürütmeye sözlü soru sorulamayacaktır. Maddeye göre TBMM denetleme yetkisini sözlü soru sormadan gerçekleştirebilecektir. Esen (2016: 50); yürütme organının temsilcilerinin milletvekilleri önünde cevapladıkları sözlü soruların, yazılı sorulardan daha etkin olduğunu belirtmiştir. Sözlü sorulara verilecek yanıtların, hükümetin gerçekleştirmek istediği politikalara karşı saldırı girişimi olarak görülmesi kabul edilebilir bir durumdur. Sunulan projelerin, gerçekleştirilecek politikaların iktidar tarafından açıklanmasına karşın tekrar sözlü soruların yanıtlanması sorumluluğu vakit kaybı olarak düşünülebilir. Ancak Türkiye'de merkezdeki grubun, oluşturulan projelerde, gerçekleştirilen politikalarda çevreyi bunlara dâhil etmediği de çoğu kez görülmüştür. Çevre, katılımcı olarak merkeze karşı şüpheli yaklaşmış; merkez ise benimseyici olarak çevreyi tehlikeli bulmuştur. Merkezin çevreyi tehlikeli bulması, çevrenin merkeze karşı şüpheli tutumu, uzlaşma kültürünün zayıf olmasının nedenlerindendir. Bu anlamda, Meclisin elinden sözlü soru sorma yetkisinin alınması, merkezin; çevreyi görmezden gelmesine örnektir. Bu açıdan bakıldığında 2017 Anayasa değişikliğiyle Meclis yapısının, çoğunlukçu olduğu ve bu çoğunluğun da Cumhurbaşkanı tarafından temsil edildiği belirtilebilir.

Meclis içinde yürütme ve yasamanın uyum içinde olması parlamenter rejim bakımından önemlidir. Türkiye gibi demokrasi yönünden kurumsallaşmamış ülkelerde koalisyon başarısızlıkları, toplumsal, ekonomik ve siyasi krizlerin önüne geçilebilmesi ve uyum içinde yürütülebilecek Meclis çalışmaları bakımından mevcut sistemin iktidar tarafından keskin bir önlem alma çabası olarak yorumlanması doğaldır. Demokrasinin sürekli olarak kesintiye uğradığı, sürekli olarak erken seçime gidilmesi suretiyle ortaya çıkan istikrarsızlık, Meclisin yapısının köklü biçimde değiştirilmesiyle engellenmek istenmiştir. Bu, olumlu bir gelişme olmakla birlikte sakıncaları da bulunmaktadır. Siyasi istikrarsızlığın önüne geçebilmek adına Meclis içinde muhalefetin denetim yetkisinin alınması, yine muhalefet tarafından sunulabilecek faydalı önerilerin ya da haklı eleştirilerin de görmezden gelinmesine neden olabilmektedir.

Mecliste, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının partisinin çoğunluk sağlaması durumunda kuvvetler birliğinden bahsetmek mümkündür. Tunç ve Yavuz (2009: 4); kuvvetler birliğine dayalı sistemlerde iki ihtimalin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Yasama ve yürütme kuvveti ya yasama organında ya da yürütme organında toplanmıştır. Bu kuvvetlerin yürütme organının elinde toplanması sonucu mutlak

monarşi ya da diktatörlük ortaya çıkabilmektedir. Her ne kadar Türkiye’de demokrasi tam anlamıyla kurumsallaşmış bir boyutta değilse bile, ordu dâhil hiçbir oluşum tarafından demokrasiden vazgeçilme iddiasında bulunulmamış, aksine; demokrasi ihtiyacı doğrultusunda politikalar yapıldığı vurgulanmıştır. Sistemin, mevcut durumda Meclisi görmezden gelip, tek kişi tarafından işletileceği iddiaları abartılıdır. Ancak Meclisteki çeşitliliğin getirebileceği faydaları görmezden gelme ihtimali de yüksektir.

3.5. Dönemlerin Anayasal Metinlerinin Siyasi Liderlik Bakımından Değerlendirilmesi

Günümüzde dâhi, siyasi iktidarların meşruiyetleri için anayasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı noktalar mevcuttur. İki farklı anayasal düzenlemenin incelenmesinden yola çıkarak, Türkiye’deki siyasi yapının çoğunlukçu özelliğine vurgu yapılabilir. Çoğunluğun her zaman haklı olduğu görüşü, siyasi yapının topluma istediği gibi yön verebilmesine ve sivil hayata müdahale gerçekleştirebilmesine zemin hazırlamaktadır.

1924 Anayasası’nda, siyasi yapının meşruiyetini anayasal zemin tesis edilerek meşruiyet kurmaya çalıştığı belirtilebilir. 2017 Anayasa Değişikliği’nde ise gerçekleştirilmesi hedeflenen sistem değişikliğinin anayasal bir düzen yoluyla sağlanmaya çalışıldığından bahsedilebilir. Her iki durumda da, anayasal düzenlemelerin tek taraflı olarak yapıldığı ve yetersiz kaldığı, siyasetin merkezindeki otoritenin elini güçlendirecek yapıda olduğu belirtilebilir. Yetkiler ve sorumluluklar belirlenirken, vatandaşlık tanımları yapılırken, bütçe kullanılırken, yargı şekillendirilirken, Meclis oluşturulurken, devlet işleyişi yürütülürken görülüyor ki aradan uzun yıllar geçmiş olmasına karşın çoğunlukçu anlayış temel alınmıştır.

Anayasal düzenlemelerin, siyasi iktidarın elinde otoriterleşmeyi meşrulaştırma girişimleri olduğu belirtilebilir. Özellikle 1924 Anayasası’nda iktidar dışında kalan yapılar için net olmayan düzenlemeler yapılması, 2017 Anayasa Değişikliği’nde ise Meclis içinde etkin olan siyasi yapıya denetimi güç yetkiler vermesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bir sistem oluşturmak yerine mevcut iktidarı meşrulaştırma çabası sonucunda anayasal düzenlemelerin iktidar dışında kalan yapıların ihtiyaçlarını karşılayamadığı gözlemlenmektedir. Oysa anayasal düzenlemeler, toplumun tüm kesimine hitap etmelidir.

Yasama, yürütme, yargı ile birlikte devletin diğer tüm kaynaklarının kullanımının toplumun her kesimi tarafından sağlanması gerekmektedir. Oysa iki anayasal düzenlemenin de temel özelliği siyasi iktidarın genişlemesine olanak vermesi, siyasi iktidar dışındaki grupları kısıtlayıcı nitelikte olmasıdır. Uyum içinde bir siyasetin gerçekleştirilebilmesi adına birleştirici bir unsur olarak anayasal düzenlemeler önemli bir etkiye sahipken, iki anayasal düzenlemenin de bu konudaki eksikliği göze çarpmaktadır.

1924 Anayasası’nda, gücü elinde bulunduran bir siyasi iktidarın bu gücü kullanma adına hızlıca bir meşruiyet kaynağı aradığı gözlemlenmektedir. 2017 Anayasa

Değişikliği'ne ise daha fazla güç elde ettikçe otoriterleşen siyasi iktidarın meşruiyet kaynağını yasal zemine oturtmak için on beş yıl beklediği belirtilebilir. Devlet kaynaklarının, devletin tüm organlarının yasal zeminde de olsa bir kişiye bağlanmasının demokrasiyle bağdaştığını söylemek mümkün değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ve SİYASİ LİDERLİK

4.1. Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin isminde "halk" sözcüğünün geçmesindeki sosyolojik temel, halkın devletin kurulmaya çalışılmasıdır (Ahmad, 2006: 115). Halkın devletin kurulması ise, tüm sosyal sınıflardan bağımsız olarak eski rejime karşı tavır ortaya koyabilen her kesimin kapsanmasıdır. Atatürk'ün, bir lider olarak hep bir adım sonrasını etrafında bulunanlardan daha önce gördüğü ve tecrübeleri düşünüldüğünde; silah arkadaşlarının bile kendisine bazı konularda muhalefet etmeleri kaçınılmazdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi otoritenin tek merkezinin TBMM olması, muhalefetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Devrimlerin çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, Mustafa Kemal'in parti ve Meclis içerisinde artan etkinliği ve artan bu siyasi etkinlik sonucunda tek adamlık ihtimalini kuvvetli gören muhalif grup, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır (Özalper, 2014: 122). Bu yönüyle, millî mücadele sonrasında Meclis içerisinde, kuruluş aşamasında dâhi iki grup olduğu söylenebilir. Birinci grubun önderi olan Mustafa Kemal ile kendisine kişisel veya ideolojik açıdan tavır alanların oluşturduğu ancak tek bir liderinin olmadığı ikinci grubun arasındaki ayrılığın sebebi ise ülkenin kurtuluşundan sonra rejimin ve yönetim anlayışının ters düşmesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mustafa Kemal Atatürk için özel ve önemli bir yeri vardır. Kendisi, dönemin şartları gereğince ne kadar uygulanabildiği tartışmaya açık olsa da demokrasiyi kurumlar aracılığı ile gerçekleştirmenin peşinde olmuştur. Atay'a göre (2006: 380); muhalifleri kendisine fırsat vermemek için çeşitli yollara girişmişler, örneğin kendisini seçime sokmamak için bir seçim bölgesine beş yıl oturmayı şart koşmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk, vatan savunmanın gereğince hiçbir bölgede beş yıl kesintisiz bulunmamıştır. Nitekim, itirazlar doğrultusunda bu teklif geri çevrilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, Mustafa Kemal Atatürk'ün siyaseten evi, sığınağı, kendisinin inşa ettiği yuvasıdır.

Partinin kurulma sebeplerinden birisi de insan toplumuna geçişin gerçekleştirilmesidir. Bireyin devlet için değil, bireyler tarafından oluşturulan bir yapı olan devletin; bireylerin hak, talep ve özgürlük arayışlarına cevap verebilmesidir. Bu yönüyle, cumhuriyetin rejim temeli olarak benimsendiği bir ortamda Atatürk'ün, kendisine kişisel veya ideolojik açıdan karşı olanları aslında rejime karşı bir tehdit olarak görmesi kaçınılmazdır. İşte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu bu yönden CHP ve dolaylı olarak Atatürk'e bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Uyar'a göre (2006: 13) iki parti arasındaki temel fark, TpCF'nin muhafazakârlığı siyasi bir araç olarak kullanması, CHP'nin ise toplumun isteklerinin yerine radikal değişiklikleri uygulamak için değişim projesine sahip olmasıdır.

TpCF tehdidinin yanında, bir de CHP'nin temel ilkelerinin neler olacağı sorunu vardır. Yukarıda değinildiği gibi, CHP radikal değişiklikler için proje sahibidir ancak bu projelerin neler olacağı ve ne şekilde gerçekleştirileceği uzunca tartışılmıştır. Bu açıdan, partinin isminde “Halk” ibaresinin bulunması; parti prensiplerinin özü bakımından açıklayıcıdır. Halkçılık, çoğunluktaki emekçi kesiminin üretim, askerlik, vergi ve vatandaşlık bilinci geliştirmesi gibi katkılarıyla; halkın yararına yeni bir düzen getirme arayışıdır (Toprak, 2004: 96). Bu dönem, CHP ile TpCF arasındaki ayrışma belirtilmeden açıklandığı takdirde yetersiz bir değerlendirme olacaktır. Çünkü TpCF, daha sonrasında ise SCF örnekleri çok partili siyasi yaşama neden geçilemediği konusunda önemlidir. Kurucu kadronun dâhi cumhuriyet rejimini çeşitli sebeplerden dolayı olumsuz yönde etkilemesi, halka inme konusunda neden “paternalist” bir anlayış sergilendiğini açıklamaktadır.

Milli eğitimin oluşturulması, yabancı sermayenin millileştirilmesi, milli sermayenin desteklenmesi, millî sanayi kurulması, fabrikaların inşa edilmesi, çiftçinin üretimden kendisine düşen payı alabilmesi gibi uygulamaların CHP ile birlikte demokratik yöntemlerle gerçekleşmesi hedeflenmiş; bunun için parti dışında kalan tüm unsurların da destek vermesi istenmiştir. Öyle ki, herhangi bir muhalefet ile karşılaşmamak amacıyla parti-devlet bütünleşmesi de sağlanmıştır (Demirci, 2008: 109).

Bunlar gerçekleştirilirken, muhalefet Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olması dolayısıyla Mecliste tarafsız kalmasını istemiştir. Oysa bütün bu projelerin uygulanabilmesi, Atatürk liderliğindeki CHP tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmış, CHP ve Atatürk muhalifleri ise projeler yerine karşıtlık fikrinde birleşmişlerdir. Özellikle SCF deneyiminde muhalefetin, Atatürk'ün partiler üstü bir pozisyonda kalmasını istemesine “bîtaraf değil, bir tarafım” şeklinde karşı çıkmıştır (Atay, 2006: 506). Atatürk, siyasi yaşamı boyunca CHP'nin halkla bütünleşmesi için uğraşmıştır. CHP ile Atatürk'ün, kuruluşundan Atatürk'ün vefatına kadar bütünleştiği düşünülürse; partinin bir anlamda Atatürk ile halkın bütünleşmesinde bir kurum olma özeliği vardır. Parti olmadan da halk ile bütünleşme sağlanmış, her gittiği yerde kendisini büyük kalabalıklar sevgiyle kucaklamıştır ancak CHP aracılığı ile halk ile bir devlet, siyaset adamı olarak bütünleşmeye çalışmıştır.

Toplumun bütünlüğünün sağlanması, devrimlerin tamamlanmamış olması, yeni ülkenin ihtiyaçları henüz karşılayacak düzeyde olmaması dolayısıyla; toplumun, bürokrasinin ve hatta sisteme karşı duranların dâhi partiye isteyerek veya kanunlar kanalıyla teslimiyeti söz konusudur. Ancak bu teslimiyetçi yapı, partinin devletle bütünleşmesinden itibaren yerel politikada devlet ile toplum bütünleşmesinin, sanıldığı aksine, önünü tıkamıştır (Akşin, 1992: 247). Şeyh Said İsyanı ve Menemen Olayı, her ne kadar farklı bileşenlerden de oluşsalar bile; bu teslimiyetçi idare biçimine karşı girişilmiş olması bakımından önemlidir.

CHP, kuruluşu ve amaçları itibarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti ile benzer idare yapısına sahiptir. İttihat ve Terakki de hukuk alanında laikleşmeyi, kalkınmada

millîleşmeyi, toplumsal ve kültürel alanda ise tıpkı CHP gibi millî şuur oluşturmaya; özünde ise vatan kurtarmayı temel edinmiştir (Toprak, 2006: 15). Bu açıdan bakıldığında, İkinci Meşrutiyet ile başlayan İT süreci ile aslında Türkiye’de rejim tamamen değiştikten sonra siyasal idari örgütlenmede bir tecrübe olduğu açıklanabilir. Kuşkusuz birçok cemiyet ve fırka kurulmuştur ancak gerek üyeleri, gerekse etkinlikleri bakımından İT ile CHP kıyaslanabilir durumdadır. İT içerisinde yapısal problemler yaşamış ve Birinci Dünya Savaşı ile kendini feshetmiş, üyeleri ise başka yollar aramışlardır. Atay’ın aktardığına göre (2006: 63); Atatürk İttihat ve Terakki ile ilişkilerini hep sınırlı tutmuştur. İT üyelerine göre Atatürk tüm yetkiyi elinde toplamak isteyen, doyumsuz ve sorumsuz birisi durumundadır ve bu durumun önüne geçilmesi gerekmektedir. Ancak bakıldığında, bu görüşlerin de İT üyeleri içerisindeki kişisel hırslardan; özellikle Enver Paşa’dan kaynaklandığı görülmektedir.

Atatürk’ün, kurguladığı devrimleri hayata geçirebilmesinin önündeki engeller yalnızca muhalefet, toplumun kültürel yapısı, dini hassasiyet veya ekonomik durum değildir. Bunların yanında, parti içerisindeki kişisel çatışmaların da rolü büyüktür. Karaosmanoğlu (1984: 45); bu hizipleşmelerin, bir an önce devrim hareketlerine girişmek isteyen Atatürk için hiç de elverişli bir ortam oluşturmadığını belirtmiştir. Bütün bu yaşananlarla birlikte, devrimlerin gerçekleştirilebilmesi adına kişisel prestijini ortaya koyarak dikta yöntemleri ile istediklerini gerçekleştirebilmesi olağan iken böyle bir yolu tercih etmemiştir. Atay (2006: 313); Atatürk’ün, meclis olmadan siyaset yapmayı aklından hiçbir zaman geçirmedığını belirtmiştir. Bu yönüyle, kurduğu CHP’de ve Mecliste hakemlik rolünü üstlendiği belirtilebilir.

Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir felsefesiyle kurulan yeni rejimde, rejimin bekçisi de Meclis; dolayısıyla CHP’dir. Toplumun demokrasi ihtiyacını giderebilmek için kurulan bir cumhuriyet, cumhuriyet rejimini koruyabilmek ve devam ettirebilmek için CHP’nin güçlü olması hedeflenmiştir. İttihat ve Terakki bunu gerek yanlış politikaları ile, gerekse parti içindeki çekişmeler dolayısıyla başaramamıştır (Demirci, 2008: 118). Bu olumsuz tecrübe karşısında CHP’nin, parti içerisinde tek adam yönetimine sapması kaçınılmaz olmuştur. Ortaylı (2018: 293); cumhuriyeti kuran hareketin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, mağlup olan diğer devletlerin aksine, galip ülkelerin dayattığı anlaşmaları kabul etmediğini ve kararlı bir direnç gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu noktada, rejimin ideoloji ile farklı olgular olduğu açıklanmalıdır. Örneğin, cumhuriyet rejimini destekleyip inkılapları eleştirenlerin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. CHP, Atatürk ile İttihat ve Terakki’ye nazaran daha demokratik gibi görünebilir ancak kendi içinde ciddi derecede fikir ayrılığı da yaşamaktadır. Ayrıca, toplumun tam bağımsızlığını yaşayabilmesi için önce CHP’nin paternalist yaklaşımına teslim olması da sistemin bir çelişkisi olarak göze çarpar.

CHP, toplum için rejimin siyasi meşruiyetinin temsilcisi konumundadır. İtaati, dogmalara karşı değil de yasalara ve toplum düzenine uyarak sağlayabilmek adına resmi ideolojinin ve rejimin temsilcisi konumundadır. Tunaya (1964: 77); Meclisin CHP dışında herhangi bir siyasi partiyi barındırmamasına karşın, devrimci ve muhafazakârlar

olmak üzere iki grubu barındırdığını belirtmiştir. Bu yönüyle, CHP aslına Mecliste tek parti; Atatürk ise tek adam değildir yorumu yapılabilir. Dönemi itibarıyla dünyada da siyasi sistemler İtalya ve İspanya örneklerinde olduğu gibi farklılıkları sistemin dışına iterken, Türkiye’de ilk defa uygulanmaya çalışılan rejimin niteliği daha net anlaşılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın idari ve siyasi yapısını değiştirebilmek için kurulmuş, anayasal temelde şekillenen bir devlet olsa da üniter yapısı itibarıyla merkezi devlet yapılanmasını Osmanlı’dan miras almıştır. Turan (2011: 5) CHP’nin üniter devletin bir uzantısı gibi işleme özelliğinin; parti başkanının aynı zamanda devlet başkanı, valilerin il başkanı, kaymakamların ilçe başkanı olması ve parti lider kadrolarının hepsinin bürokrat geçmişe sahip olması dolayısıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Buradan hareketle, dikey bir örgütlenme ve işleyiş olduğu görülmektedir. Bu örgütlenmenin başında ise Atatürk yer almaktadır. Öyle ki; Kemalizm parti programına dâhil edilmiştir. Köker (2007: 133); Kemalizm’in temel ilkelerinin CHP’nin 10 Mayıs 1931 tarihli kongresinde resmen kabul edildiğini belirtmektedir. Kemalizm devletçe kabul edilse de ilkeleri resmen açıklanmamış, konu hakkında farklı yorumlamalar yapılmıştır. Burada değinilen nokta Kemalizm’in ilkelerinden ziyade; partinin ve parti yönetimindeki devletin siyasi, iktisadi, toplumsal ve idari anlamda Atatürk ile bütünleşmesidir. Kuşkusuz ki Atatürk ile özdeşleşen Kemalizm’in temel ilkeleri toplumun bütünüyle özgürleşmesi, refah seviyesinin artması ve düzen, disiplin sağlamak için yasal yollara başvurulmasını hedeflemiştir ancak; özgürlüğün temelinde, bunların gerçekleştirilebilmesi için uygulanan politikalar yine kişi ve kişilere dayanmaktadır. Buradaki sorun, bunun asıl özgürlük olup olmadığı sorunudur.

Yeni rejimin sorunlarının üstesinden gelebilmek için Atatürk’ün, CHP ile özdeşleşerek hareket ettiği görülmektedir. Ancak yine görülüyor ki bu sorunların üstesinden gelinebilmesi için de kurulan sistem, her ne kadar yasal zemine dayandırılrsa da, kendi içinde yeni sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunların oluşması ise, dönemin şartları düşünüldüğünde kaçınılmaz görünmektedir. Türkiye, cumhuriyeti ithal etmemiştir; millî olmak üzerinedir. Cumhuriyet, dış baskılar veya işgal sebebiyle gelmemiştir; aksine, dış baskılara ve işgale direnmek suretiyle, gelişmiş devletler düzeyine ulaşabilmek üzerine inşa edilmiştir. CHP’nin kuruluşundan Atatürk’ün vefatına kadar geçen süre içerisinde partinin, denemeler ve kısmen muhalefet olsa da demokrasi sınavından geçtiği söylenemez. Konumu itibarıyla, uygulamalarının niteliğinin istenilen seviyede gerçekleşmediği açıktır ancak Atatürk önderliğindeki CHP’nin, aksaklıklara rağmen demokrasi aşılama çalıştığı görülebilir. Halkın, hazır hale geldiğinde; otoriter kapsayıcı rejimden ayrılıp demokrasiye geçilebileceği düşüncesi vurgulanabilir.

4.1.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Mustafa Kemal Atatürk, pozitif bilimlerin ışığında gelişmeyi hedeflemiştir. Mardin’e (2016: 223) göre; gerçek ütopyacı, toplumun bütününe değişmesini gözleri önünde canlandırabilen kimsedir. Değişimin hedefi, yeni bir sisteme geçiş yaptıktan

sonra bunun devam etmesidir. Bu da ancak cumhuriyetin temel değerlerini savunma ile gerçekleştirilebilmektedir. Atatürk, ütopyacılığı ile realizmi dengeleyebilmesi açısından oldukça önemli bir örnektir. Toplumun gerçeklerine sırt çevirmeden, kişisel ilişkilerden ziyade kurumsallaşmış bir demokratik toplum bilincinin hedeflenmesi ve yolu bilimden geçen kişilerin yanılğıya düşmeyeceğı inancıyla eğitimin, yurdun her alanında “yeni” sistem ile yayılması gibi çalışmaları toplumu istediğı gibi şekillendirebilmesi ve gerçekleri de hesaba katarak ilerlemesi bakımından önemlidir.

Ancak; 1923 ile 1938 tarihleri arasındaki döneme bakıldığında, istenilen şeylerin gerçekleştirilebilmesi için uygulamaya konulan düzenlemelerin birbiriyle çeliştiğı görülmektedir. Tek Parti rejimi, bunun en önemli örneğidir. Atatürk döneminin anti-demokratik olarak nitelendirilebilecek en önemli özelliğı olan elitist yaklaşım ise Osmanlı’dan Türkiye’ye miras kalmıştır (Coşgun ve Zarplı, 2015: 57). Yönetici sınıfın, her şeyi bildiğini iddia ettiğı ve öyle davrandığı, yönetici kadrolar ile toplum arasındaki eğitim farkının üst seviyelerde olduğu toplumlarda, bunların üstüne; siyasi ve dolayısıyla idari elitlerin toplumu değiştirilmesi gereken bir yapı olarak gördüğü ülkelerde demokrasiden uzaklaşılması ve hatta demokrasinin gereksiz olduğu düşüncesinin yerleşmesi de kaçınılmazdır.

Öte yandan, “tek”lik; iradenin, yönetilen veya yönetimde istese de söz sahibi olamayanların iradelerinin teslim alınması anlamına gelmektedir. Cumhuriyet rejimi ile birlikte, rejim kurucularının çözmesi gereken konuların hepsinin ayrı bir önemi olmakla beraber, “geride kalanlar”ın da siyasi alanda söz sahibi olabilecekleri bir demokratik ortamın zemininin hazırlanması fikri de oldukça önemlidir. Bu konuda, kontrollü bir muhalefet ile Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi yapılmış; sonuçları ise CHP için oldukça şaşırtıcı olmuştur. Otoriter gidişata “dur” diyebilecek bir kesimin olmaması, iktidar partisi, rejim kurucuları ve özellikle Atatürk’ün siyasi düşünceleri etrafında şekillenen bir yönetim anlayışı dolayısıyla muhalefet oluşturulması da kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Kaldı ki, dönem itibarıyla iktidara karşı girişilebilecek herhangi bir muhalefetin desteklenmesi bir yana, toplumdan tam destek isteyen bir yönetim anlayışının muhalefete sıcak bakması da beklenemez.

Aydemir (1993: 385); 1920 – 1930 yıllarının, dünyadaki ekonomik buhrandan kaynaklı olarak Türkiye’de, iç siyasetin ve iktidar yapısının üzerinde toplum tabanında olumsuz etkiler bıraktığını belirtmiştir. Teziç (1976: 246), Atatürk’ün bu dönemlerde rejim ve iktidara karşı için için bir muhalefet geliştiğini sezmiş olduğunu ve hükümetin ekonomi başta olmak üzere uyguladığı politikaların açık şekilde eleştirilebilmesi adına ikinci bir partinin kurulması gerektiğı görüşünü benimsediğini aktarmıştır. Bu noktada, muhalefet partisinin oluşturulabilmesi için farklı yorumlar da yapılabilir. Atatürk’ün, kendisine ve rejime muhalif olanları bir çatı altında toplayıp takip etmesi gibi bir bakış açısı, kişilik özellikleri ve siyasi karakteri göz önüne alındığında yersiz olacaktır. Daha kabul edilebilir bir bakış açısı ise, İsmet İnönü ve CHP’yi kurulacak muhalefet partisi ile denetleme imkânı bulmasıdır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Atatürk ve CHP ile ilgili temel noktası, otoriter yönetim anlayışından demokrasiye doğru yönelmenin çabasında yatmaktadır. Parti kadrolarından, parti politikasından ziyade, bir muhalefet partisinin kontrollü de olsa kurulabilmesi bu açıdan önemlidir. Kuşkusuz bunda, 1930 yılında devrimlerin daha oturmuş hâlde olması da etkilidir.

Bugün bakıldığında, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının toplum talebiyle, CHP'den kopan grupların girişimiyle veya Atatürk dışındaki herhangi bir siyasi önderlik sebebiyle gerçekleşmediği rahatlıkla belirtilebilir. Parti, suni bir yapıdadır ve özünü de CHP üyeleri oluşturmaktadır. Ancak işin diğer boyutu; partinin kurulması dolayısıyla halkın tabanından gelen tepkinin niteliğinin ölçülebilmesidir.

4.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Tek Parti döneminin kapalı ve siyasi alanda yarışmaya açık bir düzen olmadığı belirtilebilir. Bu düzenin oluşturduğu en büyük sorun teslimiyetçilikdir. Söz konusu teslimiyetçilik, dalgalar hâlinde tek kişiye kadar inmekte; bu dalgalar çemberinin dışında kalanlar da sistemin dışına itilmektedir.

Duverger (1974: 338); tek partili sistemlerde, hükümetin tüm kurum ve ocakları vasıtasıyla halkın kendisi hakkındaki kanaatlerini, değişimlerini öğrenebileceğini ve zamanı buna göre değerlendirerek kopmaları önleyebileceğini belirtir. Burada, teslimiyetin kontrol altında tutulabilmesi ve gevşeklikleri gidermenin yollarından bahsedilebilir. Tek Parti iktidarında, CHP'ye dışarıdan bir muhalefet girişiminden bahsedilemez. Parti, tüm kadrolarıyla devletin özünü oluşturduğu için muhalifler de ancak parti içinden çıkabilmektedir. Parti içinde meydana gelen çekişmeler ve meydana gelen hizipler de buna örnek olarak gösterilebilir.

Kapani (2007: 194); CHP'yi otoriter-pragmatik bir Tek Parti olarak değerlendirmektedir. Totaliter tek parti sisteminde yeni bir toplum modeli yaratabilmek adına toplum hayatı tümüyle kontrol altında tutulurken, otoriter-pragmatik tek parti sisteminde hükümetler katı ve kapsayıcı bir ideolojiye dayanmazlar. CHP'nin yeni bir toplum modeli yaratabilmek için politikalar ürettiğinden bahsedilebilir. Ancak bu politikaları üretirken benimsenen yol totaliter olmaktan uzaktır. Korkmaz (2014); demokrasinin çoğulculuğu konusunda CHP'nin başarısızlığından bahsedilse bile, demokrasinin bir diğer dinamiği olan birey hakları konusunda partinin; eşit yurttaşlık anlayışını gerçekleştirme çabalarını vurgulamaktadır. Millî kavramının dinden bağımsız bir şekilde değerlendirilmesi, kadınlar ile erkeklerin mahkemelerde eşit durumda olması, karma eğitim sisteminin hayata geçirilmesi gibi kavramlar bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, temellerini; iktidarın kontrol altına alınması düşüncesinden almıştır. Koçak (2011: 98); Mustafa Kemal Atatürk'ün CHP, Meclis ve hükümette, ancak asıl olarak tüm siyasi yaşam ve toplum üzerinde artan otoritesinin bir

Tek Adam yaratacağı endişesi taşıyan muhalif grubun, bu eğilimi dizginlemeye çalıştığını belirtmektedir.

Fırkanın kurulması, cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması sırasındaki tartışmaların sonucunda, artık CHP içindeki bölünmüş iki grubun uzlaşamayacağı bir noktaya gelmesi sonucuyla oluşan bir durumdur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, CHP'den ayrılan Ali Fuat Paşa, Kâzım Paşa ve Rauf Bey gibi üyelerin de içinde bulunduğu bir grup tarafından 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuş ve kuruluşu sırasında bir beyanname yayımlayarak amaçlarını ortaya koymuştur (Özalper, 2014: 122).

Aydemir (1993: 175); TpCF'nin kurulmasını, yaşanan fikir ayrılıklarının uzlaşamaz bir noktaya gelmesi sonucu bir parçalanış olarak nitelendirmektedir. İnkılapların hayata geçirilebilmesi için tek otorite ve tek irade gerekmede ve Batılı anlamda siyasi bir örgütlenmenin zemininin de 1924 Türkiye'sinde mümkün olmadığı belirtilebilir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün TpCF'ye bakışı ilk başlarda olumludur. İnönü (2009: 160); Atatürk'ün konuşmayı seven ve fikirler üzerinde tartışmalı konuları ortaya atıp, karşısındaki her kim olursa olsun fikirlerini dinlemek isteyen bir insan olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle, Meclis içinde CHP'den farklı bir siyasi oluşumun meydana gelmesi Atatürk için hem fikir farklılıklarının tartışılabilmesi açısından bir zenginlik hem de hedeflenen Batılı demokrasi anlayışına geçebilmek adına bir süreçtir. Ancak bu sürecin, Atatürk'ün ummadığı bir şekilde gerçekleşmesi sonucu; isyan niteliğine bürünen muhalefeti en basit tabirle idare edebilmek adına ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği düşüncesi üzerinde durulmuştur.

TpCF, genel seçimlere katılacak kadar uzun ömürlü olmamış, yedi ay gibi kısa süre sonra kapatılmıştır. Fırkayı önemli kılan; kurucularının Atatürk'e çok yakın siyasiler olması, cumhuriyet rejiminin temel yönetim biçimi olan demokrasi hedefinde ilk örneği teşkil etmesi ve muhalefetine niteliğidir. Şavkılı'nın (2011: 82-83) aktardığına göre 4 Mart 1925'te Şeyh Said İsyanı neden gösterilerek çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na ve İstiklal Mahkemeleri kurulmasına TpCF tepki göstermiştir. Bu isyanın bastırılması CHP için oldukça önemliyken, muhalefetin bu sebeple alınan önlemlere tepki göstermesi, iktidar tarafından oldukça sert karşılanmıştır.

Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin verdiği güçle, TpCF 3 Haziran'da kapatılmıştır. Şeyh Said Ayaklanması'nda etkisi olduğu düşünülen fırkanın, parti programında yer alan dine karşı hürmetli olma hükmünün gericiliği kışkırttığı yargısına varılmış, fırka kapatıldıktan sonra hükümete yöneltilen eleştiriler de ortadan kalkmıştır (Koçak, 2011: 102).

TpCF'nin Atatürk ve CHP üzerinde etkisini gösterdiği en önemli konu, muhalefet oluşumunun mevcut dönemde henüz erken olduğu düşüncesidir. CHP'nin alternatifinin bulunması hem farklı fikirlerin tartışılmasına zemin hazırlayacak hem de hükümetin denetlenmesi için fırsat sunacak olsa bile gerçekleştirilen muhalefetin

şiddeti, fırkanın kapatılmasına kadar giden süreci doğurmuştur (Zürcher, 2000: 43). TpCF örneğinde görüldüğü üzere, kutuplaşmanın tarafları birbiri ile bağlantılıdır. CHP ile TpCF arasındaki kopma sürecinde belirleyici aktörün bir noktada bakıldığında yalnızca siyasi olarak değil, kişiselleştirilmiş nefretin de oluşumundan bahsedilebilir. Tunçay (1981: 104); Atatürk'ün her ne kadar Batılı demokrasi anlayışına geçebilmek adına bir fırsat olarak görülse de, muhalefetin programında tartışılmaya geçecek bir görüş olmadığı düşüncesini vurgulamaktadır. Ayrıca Atatürk (2010: 568), askeri görevlerinden istifa ederek Meclis içinde kendisine muhalif grubu oluşturan paşaların, kendisine ve hükümete karşı komplo yapmak istediğini vurgulamıştır.

Atatürk'ün, cumhuriyet rejimi için demokratik bir yönetim biçimi düşündüğü; eğitim politikaları, kadınlara verilen haklar, hükümetin denetlenmesi gerektiği fikrini taşıması yönüyle önemlidir. Ancak demokratik yönetimin olmazsa olmazı muhalefetin niteliğinin ne olduğu da Genç Türkiye, hükümet ve Atatürk için aynı derecede önemlidir. Devletin temelini oluşturan laiklik ilkesi ve cumhuriyet rejimine karşı gelebilecek her türlü eleştiri, tehlike niteliğindedir. Atatürk (2010: 579), TpCF kurucularından Rauf Bey'in cumhuriyet kelimesini dâhi kullanmaktan imtina ettiğini vurgulamıştır.

TpCF deneyimi; fırka kapatıldıktan sonra muhalefete karşı sert tedbirlerin alındığı, baskının arttırıldığı ve muhalefetin bile hükümet eliyle oluşturulabileceği düşüncesinin hâkim olduğu bir süreç olarak değerlendirilebilir. Fırkanın kapatılmasından sonra bir süre örgütlü muhalefet olmadan geçilmiş, sonrasında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası bizzat Atatürk'ün isteği doğrultusunda kurulmuştur. TpCF'yi SCF'den ayıran en önemli özelliği; gerçek bir muhalefet olması, hükümete karşı girişilen bir kadro hareketi doğurmasıdır.

4.2. Mustafa Kemal Atatürk ve Sivil Toplum

Sivil toplumun her şeyden önce insanların seslerini duyurabilmesi için gerekli olduğu belirtilmektedir. Bu noktada Atatürk'ün Türk toplumunu nasıl şekillendireceğinin filizleri Ortaylı'nın (2018: 94) aktardığına göre; Sofya'da ateşe olarak görev yaptığı sırada belirmiştir. 1914 yılında, Sofya'da Zümrezâde Şakir Bey ile şık bir kafede otururken mekâna bir Bulgar köylüsünün girmesi sonucunda, köylüye kıyafetlerinin bu mekân için uygun olmadığını, salonu terk etmesi gerektiğini görevliler ilettiklerinde; köylünün kızdığını ve sertçe bir cevap verdiğini aktarmaktadır Ortaylı. Köylü, Bulgaristan'ın kendi ekip biçtiğini yediğini, kendi silahıyla korunduğunu ve ücretini ödediği takdirde istediği yerde oturabileceğini belirtmektedir. Atatürk bu olay karşısında oldukça etkilenmiştir. Çünkü Türk köylüsü çok uzun yıllar boyunca ekip biçtikleriyle, vergileriyle, gerektiğinde asker olarak Osmanlı için fedakârlık yapmışlardır ancak yöneticileri karşısında herhangi bir söz hakları yoktur.

Mardin; gerçek bir ütopyacının, toplumun bütününün değişmesini gözleri önünde canlandırabilen kimse olduğunu belirtmektedir (Mardin, 2016: 223). Bu yönüyle Atatürk, sivil toplumun başlayacağı nokta olarak bireyi temel almıştır. Ancak

cumhuriyet kurulduktan sonra, sivil toplumun önemli ayaklarından biri olan basın konusunda Atatürk ciddi sınırlamalar getirmiştir. Demokrasilerde gazetecilerin siyasi konularda tarafsızlığı beklenirken, Atatürk; gazetecilerin, politikalarını eleştirmek bir yana, her birinden siyasi nefer olmalarını beklemiştir. Bu düşünceyle, iktidara eleştirel yaklaşan gazeteciler susturulup cezalandırılırken, kendilerine atfedilen bu rolleri kabul edilenler ödüllendirilmişlerdir. Yunus Nadi ve Falih Rıfkı Atay bu gazetecilerin örnekleridir (Demirel, 2011: 199). Cumhuriyetin ilk yıllarında, kurulduğu iddia edilen demokratik rejimlerde siyasi iktidara ilişkin düşüncelerin şekillenmesinde medya en etkili yollardan birisidir. Kaldı ki, o dönemde yazılı medya dışında herhangi bir toplumsal iletişim aracının bulunmaması medya ve gazeteciler üzerindeki baskının önemini ortaya koymaktadır.

Medyaya yapılan baskının gerekçesi ise devlet-millet bütünleşmesinin zarar görmemesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü yeni kurulmuş bir siyasi sistemin ümmet kavramından halk kavramına dönüştürülen bir toplumda karşılık bulmasının, birçok bakımdan engellenebileceği düşünülebilir. Aynı şekilde, üniversitelerde de muhalefet etme girişimlerinin hoşgörü ile karşılanması bir yana; üniversitelerden rejimi alkışlaması ve yayması, öğrencilerden de yeni rejimi ileriye taşıyacak neferler olarak bakılmaktaydı (Demirel, 2011: 224). Bu noktada, üniversitelerin ve üniversite öğrencilerinin o dönem itibarıyla kimlik arayışları içerisinde olduğu düşünülürse, yeni rejime bağlılığın kolaylaştığı söylenebilir. Ancak bu, toplumun temel dinamiklerinden gelen bir sivil toplum anlayışını temsil etmekten çok uzaktır.

Atatürk, kuşkusuz ki sivil toplum kavramı olmadan Batılılaşmanın gerçekleştirilemeyeceğinin farkındaydı. Çünkü sivil toplumun oluşmadığı toplumlarda demokrasinin işletilemeyeceği bir gerçektir. Ancak her ne kadar Batı tipi idari kurumlar oluşturulmaya çalışılsa da, bunlar gerçekleştirilirken salt taklit denilemeyecek radikal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kadınların toplumsal statüsünün erkekler ile eşit hâle getirilmesi, kaynağını dinden alan kanunlar yerine dinsel karaktere sahip olmayan kanunlar ve yasalar getirilmesi, ekonomik anlamda gelişmeyi ve dengelemeyi tetikleyebilmesi için millî burjuvazi oluşturma çabaları kuşkusuz yeni yönetim tarafından, kaybedildiği düşünülen veya hiç oluşmamış bazı temel hakların topluma yeniden kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen düzenlemelerdir.

Küçükömer'e göre Atatürk ve Türk bürokratlarının sivil toplum yaratma çabaları başarıya ulaşmamış, kültür devrimi olarak kalmıştır (Küçükömer, 2007: 50). Bunun sebebi, ekonomide yatmaktadır. Türkiye'de bir işçi sınıfı, burjuvazi yoktur ve yeteri derecede üretim gücü yaratılamamıştır. Halkın katılabileceği veya anlayabileceği bir durum olmamasından dolayı, destekten ziyade; sivil toplum yaratma çabaları halktan kopuk bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bir diğer nokta, üniversiteler konusudur. Üniversiteler, gelişmiş toplumlarda gerçekleri arayan, bilim üreten ve yayan kurumlar olarak algılanmaktadır. Taşdemirci (1994: 138), Darülfünunun cumhuriyetin kurulması sonrasında gerçekleştirilen inkılap hareketlerine yardımcı olmadığını, pasif kaldığını ve hatta zaman zaman karşı çıktığını

belirtmiştir. Türk Tarih Tezi ve Harf İnkılâbı konusunda karşı fikir belirtmişlerdir. Ayrıca, kurumun bilim üretmediği belirtilmektedir. Atatürk'ün hedeflediği eğitim devriminin en önemli unsurlarından birisi de üniversitelerdir. Çağdaş eğitimin temelinde kökünden söküp atmadan geliştirmek, dallarını kırmadan zenginleştirmek, ulusal kültürden kopmadan evrensel değerleri benimsemek, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmak, bireye güven vermek ve dogmalardan arınmış özgür bireyler oluşturabilmek yatmaktadır. Hedeflenen eğitim modeli budur (Tanilli, 1988: 16). Yeni üniversitelerin toplumsal sorunları çözmesi veya kültür devrimine anında bir katkı sunması beklenemezdi ancak bu anlayışla; Türk biliminin temelini kurduğundan bahsedilebilir. İnan (2009: 305), Türkiye Cumhuriyeti devletinin ülkede üniversiteler kurmak planına önem verdiğini ve bu düşüncenin doğu illerini de kapsadığını belirtmiştir. Burada tartışılacak temel nokta üniversitelerin kurulması olduğu kadar, üniversitelerin ne kadar özerk olabildiğidir. Bilimin temelini özgürlükten geldiği düşünüldüğünde, cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan üniversitelerin rejimi pekiştirmek adında faaliyet gösterdikleri düşünülebilir. Rektörlere verilen kısıtlı yetkiler, üniversite hocalarına ve öğrencilerine yüklenen misyonlar üniversitelerin hükümet tarafından doğrudan yönetildiğini göstermektedir. Sivil toplum unsuru olan üniversiteler kurulmuş, ancak hükümet tarafından şekillendirilmiştir. O dönemdeki üniversitelerin sivil toplum unsuru olarak demokrasiye hizmet edip etmediği konusunda tartışmalıdır.

Yeni rejimin köklerinin sağlanabilmesi için alınan önlemler ve uygulanan politikalar halkın katılımı olmadan gerçekleştirilmiştir. Rejimi sağlamlaştırmanın yolu Batılılaşmaktan, bu da sivil toplumdan geçmektedir. Ancak kendi dinamikleri doğrultusunda doğal yöntemlerle oluşan bir sivil toplumdan değil, devlet eliyle oluşturulan ve doğrudan rejime hizmet eden bir sivil toplum anlayışından bahsedilebilir.

4.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Toplumla İletişimi

Atatürk (2010: 92); millî egemenlik temeline dayanan bir hükümette kamuoyunun büyük bir rol oynadığını, hükümetin tavır ve hareketlerine düzen vermek için kamuoyuna önem vermesi sonucu kamuoyunun örgütlendiğini belirtmiştir. Atatürk'e göre kamuoyu serbestçe örgütlenebilmeli ve düşüncelerle sürekli beslenmelidir. Ancak, serbestlikten doğabilecek kötülükler için de yasalar çerçevesinde önlem alınabilmelidir.

Toplum iradesine dayanmayan bir yönetimin, demokratik bir yönetimi benimseyen Atatürk için bir şey ifade etmediği açıktır. Russell (1976: 22); yardımlaşma ve birliğe dayanan girişimlerde önderinin arkasından gidenlerin, köle değil, yol arkadaşı olduğunu belirtir. İnsan topluluklarında iktidar dağılımındaki eşitsizlik çeşitli sebeplerden dolayı hep var olmuştur. Ancak örgütlenmenin varlığı ve toplumdaki organik dayanışmanın gelişmesi, iktidar dağılımındaki eşitsizliği katlanılabilir kılan etkenlerdir. Atatürk'ün kişiliğinde barındırdığı liderlik özelliklerinin toplumca kabul görmesi, ön planda olması; yalnızca ileri görüşlü olmasına değil, aynı zamanda kitle iletişimi konusundaki başarısından da gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli toplumsal özelliklerinden birisi, aydınlarının Batı çağdaş düşüncesini öğrenip benimsemiş olmasıdır. Böylece aydın, kendi toplumunun özelliklerini beğenmez ve kendi kültürünü “geri” bulmaya başlar. Ancak bu durumda da mevcut düzeni şiddetle değiştirmeye ihtiyaç duyar (Mardin, 1992: 136). Bu, ancak bir ideoloji ve ideolojinin toplumun geri kalanına yayılması yoluyla mümkündür. Atatürk’ün ideolojisi; köklerinden kopmadan çağdaşlaşma, anayasal düzenlemeler ile bireyin haklarının korunması, kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesi, eğitim sisteminin millîleştirilmesi, üretim ekonomisi, yurttan ve dünyada barış ilkelerine dayanması anlamında dengelerin kurulabilmesi açısından değerlidir.

İdeolojinin topluma benimsetilmesi önemli ancak bir o kadar da zordur. Mevcut imkânları en iyi şekilde kullanabilmek gerekmektedir. Atatürk, elindeki imkânları kullanmış ve etrafındakilerin birikimlerinden oldukça faydalanmış bir devlet adamıdır. Atay’ın aktardığına göre; Sakarya dönüşü, istasyonda kendisini hocaların beklediğini, türbeye götüreceklerini belirtmiş ancak gitmeye pek hevesli olmasa da reddedemeyeceğini vurgulamıştır. Askerlerin zaferini türbenin gölgeleyeceğinden endişe ettiği için; kalabalık arasında yürürken kafasında plan kurmuş, tam Meclisin önüne gelince, hocaların yanından ayrılıp Meclis balkonundan konuşma gerçekleştirmiştir. Konuşma bittikten sonra da içeriye girdiğini; böylece programı kendisinin belirlemiş olduğunu belirtmiştir (Atay, 2006: 396).

Atatürk’ün kitlelerle iletişimi, Millî Mücadele yıllarında etkisini göstermiş ve halkın millî duygularını, kurtuluşa olan inancını arttırmıştır. Bu yıllarda, verdiği talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2018: 155). Bu talimat, Atatürk’ün gözlemleri sonucu gelişmiştir. Halkın heyecanı ve isteği doğrultusunda, otoritesini kullanarak toplumsal bütünleşme yolunda yurt genelinde bir başkaldırı hedeflenmiş; “ya istiklâl ya ölüm” düşüncesiyle hareket edilmiştir. Fiili mücadelenin fitilini, Atatürk, kitleler ile temas kurarak ateşlemiş ve başarıya ulaşılmıştır.

İtaate dayanan her rejim, ideolojik olarak gerilemeye yol açmaktadır (Duverger, 1974: 239). Boyun eğme dürtüsünün kökü korkuya dayanır ve iktidarlar için korkudan beslenen saygı ve destek Atatürk için bir anlam ifade etmemiştir. Öyle ki, Avrupa devletlerinin birçoğu kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımazken, Türkiye’de bu durum gerçekleştirilmiştir. Otoritesini, yasal ve meşru yollarla kurmuştur. Devrimleri gerçekleştirirken toplumu dışlamamış, aksine toplumun da katılımı için çaba sarf etmiştir. Toplumu yönlendirebilmesi bakımından çok başarılı, uzlaştırmacı kişiliği ile ön plandadır (Kongar, 2007: 202).

Atatürk’ün kitle ile olan etkili iletişimi, Cumhuriyet kurulduktan sonra devletin aygıtlarını kullanması yoluyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde, halkla gerçekleştirilen bir uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Örneğin, Cumhuriyet’in ilk döneminde benimsenen eğitim anlayışı, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi amaçlamamış; bir rejim propagandası amacı olarak kullanılmıştır (Tunçay, 2009: 95).

Ünder (2009: 142); Atatürk'ün siyasi hedefinin uluslararası arenada bağımsız ve güçlü bir devlet kurmak olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden iktidarı paylaşmak istememektedir. Atatürk, Türk insanının mevcut dönemde eğitimsiz olduğunu, hurafelere inandığını, gerici güçlerin peşinden gitmeye eğilimli olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden, devrimlerin hayata geçirilebilmesi için liberal yöntemler yerine tepeden inme yöntemlere yönelmek durumunda kalmıştır. Bu durumdaki bir siyasi lider, doğal olarak basının kendisine zorluk çıkarmamasını, sivil toplum kuruluşlarının etkisinin en az seviyede kalmasını istemektedir. Bu anlamda, muhalif olan tüm kesimlerin; Türkiye örneğinde olduğu gibi, her ne amaçla olursa olsun sesinin kısılması ve halkla bütünleşmesinin önü kesilmektedir.

Atatürk'ün kitleler ile iletişimi bir kralın, padişahın veya hatibin ilişkisi gibi basit bir düzeye indirgenemez. Padişah ve kral ile kitle arasında hak ve eşitlik bakımından büyük farklar bulunmaktadır ve kitle, tek kişiye tabidir. Ancak Atatürk'ün hedeflediği rejimin temelinde; kendisi ile bir çiftçinin, köylünün veya toplumun herhangi kesiminden bir vatandaşın yasalar önünde eşitliği söz konusudur. Atatürk, yalnızca etkili konuşmasıyla da iktidarı elde etmemiştir. Yapmış olduğu kahramanlıklar kendisini halk gözünde büyütmüş, etkili konuşması ile iktidarını pekiştirmiştir. Heyecanının ve politikalarının kaynağı Türk Halkıdır. Bir hatip ile Atatürk arasındaki fark, bu heyecandan gelmektedir. Russell (1976: 35); hatiplerin istediği kalabalığın düşünmekten çok heyecanlanmaya yatkın, ağır şartlar karşısında sabırsızlık gösteren ve duyguların akıldan daha üstün olduğunu savunan insanlar olduğunu belirtmektedir. Oysa Atatürk; her ne kadar uygulanan politikalar tersi yönde olsa da, halkın düşünüp sorgulamasını, sabırlı olmasını ve gerektiğinde harekete geçmesini istemiştir. Bunları gerçekleştirebilmesi için halkın önce eğitilmesi gerekmektedir. Bu durum, uygulanan politikaların “halk için halka rağmen” olma özelliğini anlayabilmek adına önemlidir.

Nihayetinde, Atatürk toplumla bağıni koparmamış, iktidarını ve otoritesini sağlamlaştırmıştır. Ancak, kendi iradesi ile toplumun iradesinin aynı olduğunu ifade etmiştir (Ünder, 2009: 145). Bu durum, totaliter rejimlerin güçlendiği 1930'larda Türkiye'nin de bu rejimler arasına girmeye yatkın olduğunu göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ve SİYASİ LİDERLİK

5.1. Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk Siyasetine Girmesi

Recep Tayyip Erdoğan, kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan bir siyasi liderdir. 1989 yılında Beyoğlu Belediye Başkanlığı için Milli Görüş adına Refah Partisi'nin adına aday olmuş ancak seçimi kazanamasa da Beyoğlu gibi bir yerde ikinci olması zafer niteliğindedir (Çakır ve Çalmuk, 2001: 60).

Erdoğan'ın Milli Görüş hareketinden gelmiş ancak dönemin şartları itibarıyla yeni arayışlar kaçınılmaz olmuştur. Şöyle ki, Milli Görüş Hareketi, önemli bir halk desteği olsa da gücü ve iktidarı kalıcı olmamıştır. Radikal duruşu yüzünden iktidardan her an siyaset dışı yöntemler ile uzaklaştırılabilecek bir görünüm sergilemektedir (Bölükbaşı, 2012: 177).

Siyaset dışı yöntemlerle iktidar dışına itilmemek adına ideolojinin meşruiyet kazanması gerekmektedir. Dönüşüm, bu anlamda bir zorunluluk hâlinindedir. 1994 yerel seçimlerinde, büyük bir başarıya imza atarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuş, belediyedeli mali kadrolara ise Milli Görüş'ten gelen partilileri yerleştirmemiştir (Çakır ve Çalmuk, 2001: 72). Bu durumda, kendisinin seçim başarısında önemli bir payı olan teşkilatların şikayetleri kaçınılmaz olmuştur. Bu örnekte görüleceği üzere, Erdoğan'ın mevcut siyaseti değiştirmeye çalıştığı söylenebilir.

Erdoğan'ın Türk siyasetinde başarılı ve kalıcı olmasını sağlayan en önemli etkenlerin başında belediye başkanlığı gelmektedir. Miş ve Aslan (2014: 9); bu başarının en önemli sebeplerinden birinin, Erdoğan'dan önce dillendirilmeyen orta-alt gelir seviyesindeki kentlilerle diyalog kurması, diğerinin de proje belediyeciliği olduğunu belirtmişlerdir. İstanbul'un Türk siyasetindeki etkisi büyüktür. Burada gerçekleştirilen yönetim anlayışı, Erdoğan için Türkiye genelinde izleyeceği politikalara örnek teşkil etmiştir. Öktem (2011: 34); Erdoğan'ın uluslararası rekabetin artık devletler arasında olmadığını, kentler arasında da yaşandığını belirterek İstanbul başta olmak üzere kentlerin turizm, kültür, finans gibi alanlarda işlev yüklenmeleri gerektiğini vurguladığını aktarmıştır.

Kızıltoprak (2018: 625); Erdoğan'ın, liderliğini Erbakan'ın yaptığı Milli Görüş geleneğinden gelmesine rağmen bu siyasal akımın yöneldiği sınırlı dili aştığını ve geniş toplum kitleleriyle kaynaştığını belirtmiştir. Özellikle küreselleşme sonrasında Türk siyasetini sağ ve sol ideolojiler çerçevesinde değerlendirmek yerine, toplum ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde açılımlar gerçekleştirmek, Erdoğan'ın başarıları arasındadır.

Erdoğan, konuştuğu dile hakim ve güçlü bir hitap yeteneğine sahiptir. Akkır (2018: 38); Erdoğan'ın güçlü bir hatip olmasında, almış olduğu imam hatip eğitiminin

etkisine vurgu yapmıştır. Sesin düzgün kullanılması, etkili ve ikna edici konuşması Erdoğan'ın kalabalıklar karşısında etkili bir politik aktör olmasının sebeplerindendir.

Erdoğan, siyasete atıldığı günden beri kendisini geliştirmiş, mevcut şartların değerlendirmesini iyi yapmış ve Türk siyasetinde önemli bir aktör hâline gelmiştir. Kendisinin bu kadar etkili bir siyasi aktör konumuna erişmesindeki en önemli etmen değişimi benimsemesidir. Farklı siyaset anlayışıyla belediye başkanlığı dönemini tamamlamış, mevcut şartları değerlendirip Millî Görüş'ten ayrılmış ve kendi kaderini belirlemiştir.

5.2. Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti

Recep Tayyip Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yetmiş dört kurucusundan birisidir. Parti, 3 Kasım 2002 Türkiye'de gerçekleştirilen erken seçimden yüzde otuz dördün üzerinde oy alarak uzun süren koalisyon dönemini sona erdirmiş ve tek başına iktidar olmuştur (Altan, 2005: 188). AK Parti, kendisini Muhafazakâr Demokrat olarak tanımlayan ve kurucularının büyük çoğunluğunun Millî Görüş geleneğinden çıktığı bir oluşumdur ancak Millî Görüş ile aralarında bir fark bulunduğunu da her fırsatta dile getirmişlerdir (Milliyet, 2003 Mayıs 22). Örneğin, dönemin AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Nureddin Nebati, Milliyet Gazetesi'ne verdiği röportajda; Millî Görüş'ün, kendisine bahsedilen sınırlarda siyaset yapmaya çalıştığını, AK Parti'nin ise Millî Görüş'e kıyasla daha kapsayıcı olduğunu ve Türkiye'nin gücünü arttırmaya yönelik çok boyutlu bir politika izlediğini belirtmiştir (Milliyet, 2014 Ağustos 16).

Erdoğan, 28 Şubat sürecinden sonra, Millî Görüş ile yol ayrımına gidilmesi gerektiğine olan inancını Sabah Gazetesi'ne verdiği mülakatta belirtmiştir. Erdoğan'a göre; kendilerine iyi Kur'an okuyan değil, kafası çalışan, dünyayı yorumlayan kişiler gereklidir. Sakal bırakmakla politika yapılmaz (Sabah, 2003 Ağustos 15). Bu açıdan bakıldığında Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti'nin, kimlik ve görüşlerini Millî Görüş'ten farklı olarak teorik bir çerçeve hâline getirdiği söylenebilir. Nitekim, Erdoğan'ın o dönemki danışmanı olan Yalçın Akdoğan tarafından Muhafazakâr Demokrasi adlı bir kitap yazılmıştır.

AK Parti'nin 2002'deki seçim başarısının çeşitli sebepleri vardır. Bunların belki de en önemlisi, özellikle ekonomik sıkıntıların ve terör eylemlerinin yol açtığı karmaşa ortamında, siyasi istikrarsızlığın getirmiş olduğu bunalımlar karşısında bütün toplumsal sorunlara sözcülük etmesidir. Toplumsal ve siyasi düzensizlik ortamında, hiçbir siyasi geleneğin izlerini taşımayan Genç Parti'nin seçimlerde barajı zorlaması da toplumun yeni siyasi aktör arayışlarına örnek olarak gösterilebilir (Balcı, 2003: 157).

Parti, muhafazakâr özelliğini vurgulamaktan hiçbir zaman kaçınmamış, aksine; muhafazakârlığın dini toplumsal bir gerçeklik olduğunun altı çizilmiştir. Akdoğan (2003: 113), AK Parti'nin muhafazakârlık anlayışının mevcut kurum ve ilişkilerin değil, bazı değerlerin korunması olduğunu belirtmiştir. Buna göre koruma, değişim ve

yeniliğe; öz değerleri yitirmeden ayak uydurmak anlamına gelmektedir. Okutan (2006: 319-320); AK Parti'nin din üst kimliğiyle İslam birliği amacının olmadığını ve Batı ile bütünleşme amacı taşıdığını belirtmiştir. Dönemin şartları gereğince laiklik yanlısı olmayan ve Batı ile bütünleşmeyen bir siyasi iktidarın yaşama şansının olmadığını bilincinde olan parti yöneticileri, partinin ilk yıllarında iktisadi ve düşünsel liberalizme sarılmışlardır.

Muhafazakâr demokrasi söylemi birçok kişi tarafından sıkıntılı bulunmaktadır. Muhafazakârlık ile demokrasi ilişkisi tartışmalıdır. Bu açıdan, değerlendirilmesi gereken husus parti yöneticilerinin, idarecilerinin demokrasiye bakış açılarıdır. Recep Tayyip Erdoğan, 2011'de İzmir'de gerçekleştirdiği bir konuşmada demokrasinin kendileri için bir amaç değil araç olduğunu ve asıl hedeflerinin “ileri demokrasi”yi sağlamak olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 2011 *Mart* 6).

AK Parti anlayışına göre muhafazakârlık bireysel özgürlükleri ve kişisel gelişimleri kabul etmekte, karmaşık toplum yapısına ve soyutlanmaya ulaşan bireyciliğe karşı çıkmaktadır. Muhafazakârlığın en önemli bulduğu toplumsal kurum ise ailedir. Çünkü aile, geleneklerin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısıdır (Akdoğan, 2003: 50-51). Erdoğan için AK Parti; toplumla bütünleşebileceği bir alan, ülkenin iç ve dış politikasına yön verebilmesi için bir girişimdir. Erdoğan ve AK Parti arasındaki etkileşim, uzun yıllar sürececek bir iktidarın besleyicisi olmuştur.

Türkiye’de çok partili siyasi yaşama geçildiğinden bu yana her seçimde rekabet olmuş, bu da beraberinde, uzlaşî kültürünün gelişmemiş olması dolayısıyla krizler doğurmuştur. AK Parti’nin seçimlere katılımıyla, parti siyasetin odak noktası hâline gelmiştir. Merkez sağ temsilcisi partilerin krizde olması, AK Parti’nin değişen toplum ihtiyaçları karşısında kendisini geliştirip, bu değişimi topluma iyi bir dille aktarabilmesi sonucunda toplumun büyük çoğunluğu tarafından partiye büyük bir destek sağlamıştır (Bekaroğlu, 2015: 111). Burada ek olarak belirtilmesi gereken nokta, Erdoğan’ın ikna ve hitabet yeteneğinin kuvvetli olmasıdır.

Akkır (2018: 42), AK Parti’nin kültürel ve toplumsal değerlerle uyumlu bir politika izleyeceğini açıklamasının, partinin din eksenli olacağı şüphelerini beraberinde getirdiğini ancak Avrupa Birliği’ne üye olmak için gerçekleştirilen icraatlar ve demokratikleşme hamlelerinin bu şüpheleri ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Akdoğan (2003: 83), demokrasi rejiminin karşılıklı tahammül, anlayış ve etkileşim rejimi olduğunu belirtmiş ve AK Parti’nin demokrasi anlayışını ortaya koymuştur. Erdoğan’ın hedefi seçimler düzeyinde soyut bir demokrasi anlayışı değil, toplumun her kesimine yayılan, kucaklayıcı ve bütünleştirici bir demokrasi kurmaktır. Bunun sağlanabilmesi için de partisinin önderliğinde Alevi Açılımı ve Kürt Açılımı gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye siyasetinde toplumun çoğunluğuna hitap etmek oldukça zor olmuştur. Genele hitap etmeyen oluşumlar ya varlıklarını uzun süre devam ettirememiş ya da toplumun çoğunluğundan destek alamamışlardır. Türkiye’nin kimlik arayışı,

kuruluşundan beri uğraştığı en büyük sorunlardan biri olmuş ve günümüzde de çözüme kavuşturulamamıştır. Erdoğan önderliğindeki AK Parti, kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamış, bu tanımlama ile kapsayıcı olmaya çalışmıştır. Yıldız (2004: 8), bu tanımlamanın yetersiz olduğunu belirtmiş, ayrıca bu tanımlamanın yalnızca partinin lider grubu tarafından yapılması ve partinin diğer aktörlerinin dışarıda bırakılmasının da kimlik tanımlama sürecinin demokratik olmadığını vurgulamıştır.

Erdoğan, toplumun gücünü bilen ve söylemlerini topluma göre şekillendiren, zaman zaman da söylemleriyle topluma yön veren bir liderdir. Demokrasiye dışarıdan gerçekleştirilebilecek olası müdahalelere karşı, halkın kendisine olan desteğini canlı tutabilmek için “Millî İrade” kavramını sık sık kullanmıştır (Ateş, 2017: 111).

Erdoğan’ın önderliğindeki AK Parti, Türk siyasi hayatında çevrenin merkeze ilk kez tek başına yerleşmesi olarak nitelendirilebilir. Mardin (1991: 180); Türk siyasi hayatında muhalefet hareketlerinin başarılı olmadığını belirtir. Buna göre merkez; çevrenin siyasi alternatif olmasını ya da kendisinin mutlak gücünü sınırlama amacını milleti bölme olarak görmektedir. Türkiye’de cumhuriyet rejimi ve demokrasi, toplumsal anlamda alttan yukarıya doğru bir talep şeklinde gelişmemiş, üstten alta doğru bir yaptırım şeklinde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu durumun ortaya çıkarabileceği toplumsal ve siyasi sorunlar mevcuttur ve kendi içinde yapısal çelişkiler taşıyan yönetim biçimlerinin bir çözüm değil, sorun kaynağı olacağı bilinmelidir (Karkın ve Sağır, 2005: 10). Bu yönüyle, Türkiye’de demokrasiyi üstten bir yaptırım şeklinde topluma yaymayı amaçlayan merkez temsilcilerinin elindeki hakîmiyetin, ilk kez AK Parti tarafından sona erdirilebildiği görülmektedir. Merkez ile çevrenin yer değiştirmesi, güç bölüşmesi ve uzlaşa sağlaması Türkiye gibi demokrasinin kurumsallaşmadığı ülkelerde kolay değildir. Hâla merkez temsilcisi olarak görülen ordunun siyasete olası müdahalesi karşısında sık sık “Millî İrade” vurgusunun yapılması bu anlamda önemli ve değerlidir.

Partinin tek başına uzun yıllar iktidarda kalabilmesi önemlidir. Seçilmek, toplumun desteğini almak ve bu desteği canlı tutmak adına her iktidarın elinde argümanların olması gerekmektedir. Erdoğan önderliğindeki AK Parti’nin, ülkede uzun yıllardır çözüme kavuşmayan türban sorunu, imam hatip liseleri için uygulanan katsayı sorunu, Kürt sorunu, AB tam üyelik hedefi, siyasi ve ekonomik istikrar hedefi ile uluslararası alanda Türkiye’nin saygınlığının sağlanması gibi konularda gündem belirlemesi kendilerine olan desteği canlı tutmuştur. Erdoğan tarafından, Türk siyasetinin kendisi ve partisine olan ihtiyacı sürekli olarak vurgulanmıştır. Doğanay (2014: 70); siyaseten alternatifsizliğin, siyasi meselelere dair tek bir çözüm odağı bulunması şeklinde anlamlandırılabilirliğini belirtmiştir. AK Parti’nin, gerçekleştirdiği icraatlara vurgu yapması ve toplumla bütünleşme çabaları bu duruma örnek teşkil etmektedir. Erdoğan’ın, kültürel değerlerini ve ideolojisini topluma başarılı şekilde aktarabilmesi neticesinde seçmen kitlesini bir arada tutması parti bütünlüğü açısından önemlidir.

Otokratik yapıdaki partiler, iktidarı elde edebilmek için rakiplerinin izledikleri yolu benimsemek zorunda kalırlar. Liderler, iktidARlarını korumak ve pekiştirmek için kendi kitlelerini bir arada tutmak ve genişletmek zorundadırlar. Kitlenin üyeleri ise, otoriteleşme eğiliminin önüne geçmek yerine liderlerini yüceltirler ve bu durum da otoriter eğilim sergileyebilecek liderin önünü açmaktadır (Duverger, 1974: 190). Ancak bu durumun partiden partiye ya da liderden lidere değiştiğini vurgulamak gereklidir. Erdoğan'ın siyasi alandaki karizması sebebiyle çoğu zaman partisinin diğer üyeleri göz ardı edilerek kendisinin AK Parti'yi tek başına temsil ettiği söylenebilir. Bu durumun en büyük sebebi ise Erdoğan'ın Türk siyasetini ve yakın çalışma arkadaşlarını tanımlayabilmesi, kitlesinin beklentilerine göre hareket edebilmesidir. Kendisi ve partisinden önce, çevrenin temsilcilerinin yaşadıklarından tecrübe edinmiş, bu tecrübelerle göre hareket etmiştir.

AK Parti iktidarına kadar, Türkiye'de merkezin temel değerlerinden birisi laiklik olmuş, iktidarlar merkezin laiklik anlayışına ters düşmemeye özen göstermişlerdir. Kendisini muhafazakâr demokrat olarak nitelendiren AK Parti iktidarı ile Türkiye'nin laiklik anlayışının değişeceği yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan Millî Görüş geleneğinden gelmiş bir imam hatip mezunudur, her fırsatta toplumun dini yönüne vurgu yapmıştır. Akdoğan (2003: 95); laikliğin devletin dine ve dindarlara müdahale etme aracı olarak kullanılmaması gerektiğini vurgulamıştır. AK Parti'nin laiklik anlayışına göre, din işlerinin devlet işlerinden ayrılması laiklik tanımı değil; laikliğin sonucudur.

Türkiye'deki laiklik pratiğinin dindar insanlar üzerinde yarattığı hoşnutsuzluğa tepki olarak, parti tarafından bu anlayış kabul edilmemektedir. İkinci olarak, Millî Görüş geleneğinden hoşnutsuzluk duyulmuş ve büyük ölçüde resmi söylem kabul edilmiştir. Bunların yanında, Erdoğan için İslam Birliği amacı hiç dile getirilmemiş, Batıya yönelik politikalar geliştirilmiştir (Okutan, 2006: 319). Komşularla sıfır sorun, İslam ve Türk dünyasının liderliği gibi hedefler sıklıkla dile getirilse de laiklik ile çelişen söylem ve politikalar geliştirilmemiştir. AK Parti karşıtları, okullarda din ile ilgili derslerin yaygınlaştırılmasını, türban konusunda gerçekleştirilen politikaları, bazı AK Partili belediyelerin içki yasağı getirmesini ve imam hatip okullarının açılmasını öne sürerek partinin amacının laiklik anlayışını değiştirmek olduğunu iddia etmişlerdir.

Türkiye'de AK Parti'ye verilen oyların ve Erdoğan'a verilen desteğin tamamının dini saikler tarafından verildiğini söylemek oldukça yanlış çıkarımlar yapılmasına sebep olmaktadır. AK Parti, Erdoğan önderliğinde iktidarda kalabilmek adına partinin esas tabanını oluşturan kesimleri memnun edebilmek adına dini referanslar çerçevesinde söylemler geliştirmiştir ancak sistemin dışına çıkmadan, tabanına hitap eden söylemleri ihmal etmeden politikalar üretmekte başarılı olmuştur (Duman ve Üşenmez, 2016: 273). Ayrıca, 2008 yılında AK Parti'nin laikliğin karşıtı eylemlerin odağı olması iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne açılan davanın sonucunda partinin kapatılmaması; partinin toplumun tüm kesimleriyle olan ilişkisini gözden geçirmesi adına fırsat sunmuş hem de kendi tabanını bir arada tutması açısından önem teşkil etmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan, muhafazakâr yaşam tarzıyla toplumun büyük çoğunluğuna hitap eden, hitabet yeteneği kuvvetli ve karizmatik bir liderdir. AK Parti, iktidara geldiği 2002 yılında Erdoğan önderliğinde değil de başka bir ismin önderliğinde olsaydı farklı bir sonuçla karşılaşılabilir miydi bilinmez ancak AK Parti'nin tek başına uzun yıllar iktidarda kalmasının Erdoğan ile doğrudan bir ilgisi bulunmaktadır. Özgül (2015: 161); 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin yönetim anlayışının ve Erdoğan'ın liderlik anlayışının dönüşümü gerçekleştirme vaadine dayandığı için başarılı olduğunu belirtmiştir. Erdoğan ve AK Parti'nin “Yeni Türkiye” vaadi, bunun bir sonucudur ve toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. AK Parti, iktidara geldiği güne kadar, toplumsal tabanının merkez karşısında hareket alanı arayışının bir sonucu olarak görülebilir. Maruz kalan olmak yerine karar veren ve gücü eline almak amacıyla Erdoğan'ı temsilcisi olarak gören toplum kesimleri, AK Parti'nin sağladığı refah ile zenginleşmeye başlamıştır.

Türkiye’de seçim başarılarında siyasi kimlik ve söylemin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Partilerin seçim başarısında çoğunlukla temsil gücü yüksek ve karizmatik liderler önemlidir. Toplumun büyük çoğunluğu ideolojiye değil; temsil gücüne, imaja ve görüntüye önem vermektedir. 1950’de DP ideolojisine değil de imajına bakılmıştır. 1965’te Adalet Partisi’nin ideolojisine değil de “Çoban Sülü” olarak nitelendirilen Süleyman Demirel’e, 1970’lerde halktan biri olarak görülen “Karaoğlan” imajına istinaden Bülent Ecevit’e destek verilmiştir. Özal’ın başarısının da sebeplerinden birinin imaj olduğu söylenebilir. Recep Tayyip Erdoğan da, “Tayyip” imajıyla halktan biri olarak görülmüş, halkın dilinden konuşan ve karizmatik duruşuyla partisinin başarısında en önemli rolü üstlenmiştir (Fedayi, 2004: 154). Gerçekten de Türk siyasi yaşamında liderlerin, partilerinin ve temsil ettikleri ideolojilerin önüne geçtikleri görülmektedir. Toplum desteğinin sağ ve sol liderlere değişkenlik göstermesi, toplum tabanında uzlaşmanın her zaman var olabileceğinin kanıtı niteliğindedir.

2011 yılına kadar AK Parti iktidarında, Erdoğan önderliğinde toplumsal mutabakat bağlamında ciddi krizlerin yaşanmadığı belirtilebilir. 2011 sonrasında ise Erdoğan önderliğindeki AK Parti’nin, en çok eleştirdikleri dönem olan “Tek Parti”lileşmesi iddia edilmiş ve tartışmalar Erdoğan’ın otoriterleşmesi üzerinden devam etmiştir. Bu dönemden sonra parti kurucuları dâhil olmak üzere; Erdoğan’ın birçok çalışma arkadaşının aktif siyasetten çekildiği görülmektedir. Toplumsal barışın sağlanması amacıyla Kürt sorununa yönelik adımların sonuca ulaşmaması, Gezi Parkı Eylemleri ve 15 Temmuz 2016’daki darbe girişimi AK Parti döneminin en büyük temel gelişmeleri olmuştur.

5.3. Recep Tayyip Erdoğan ve Sivil Toplum

Gelişmiş demokrasilerde seçmen, başında bir lider görme isteği dışında herhangi bir iktidar duygusuna sahip değildir. Ancak eğer seçmenin hayranlık duyduğu bir lider aday olmuşsa, burada ortaya çıkan psikoloji; kralla kabilesi arasındaki bağ olarak değerlendirilebilir. Bu durum gerçek bir demokrasi değildir (Russell, 1976: 245-246). Böyle bir durumda gerçek bir demokrasinin kurulması ya da korunması oldukça zordur.

İktidarın tek bir partide ya da tek bir kişide olması, toplumsal mutabakatın sağlanabilmesi açısından gelişmemiş demokrasilerde sorun teşkil etmektedir. Erdoğan, iktidarı süresinde toplumun büyük çoğunluğunun desteğini almaya alışmıştır. Seçmeni ile arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu noktada, toplumsal yaşamı geliştirebilmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Devlet ile toplum arasında anlayış ve güvenin kurulması, ortak amaçlara yönelik girişimlerde görev ve yetki paylaşımı, katılımın sağlanması için geliştirilecek yapılar ve toplumun tepkilerini dile getirebilecekleri mecraların oluşumu devlet ile sivil toplum işbirliğinin sonucunda gerçekleştirilebilir (Tosun, 2001: 233). Bu açıdan bakıldığında Erdoğan'ın sivil toplum anlayışına 2006 yılında kurulan BİMER ve CİMER örnekleri verilebilir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılarak toplumun isteklerini, şikâyetlerini ve önerilerini bildirebilecekleri bu uygulamalar, en basit tanımıyla modern halkla ilişkiler uygulamalarıdır (Karkın ve Zor, 2017: 36).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Tek Parti'nin amacı, modern bireyi yaratmak olduğu için izlenen politikalar bu amaç üzerinden şekillendirilmiştir. Erdoğan ise, AK Parti iktidarında “dindar gençlik” isteğini dile getirmiştir (Hürriyet, 2012 *Şubat* 1). Güngörmez (2013: 131); kendisini muhafazakâr demokrat olarak nitelendiren AK Parti'nin “dindar gençlik” ve “dindar nesil” söylemlerinin Türkiye'nin seküler yaşam tarzının gittikçe İslami hayat tarzına dönüştürülüp dönüştürülmediği sorusunda sıkışıp kaldığını belirtmiştir. Erdoğan, gerek söylemleriyle, gerekse ürettiği politikalarla dinin toplumsal yaşamdan ve siyasetten bağımsız olmayacağı anlayışını benimsediğini göstermiştir.

Şahin (2013: 166); özellikle 2007 ile 2011 yılları arasındaki hoşgörüsüzlük ortamının kaynağını teşkil eden vesayet rejiminin büyük oranda tasfiye edildiğini, bu noktadan sonra da resmi ideolojinin dışladığı ve mağdur ettiği kesimlerin topluma dâhil edilebilmesi için önemli bir engelin kalmadığını belirtmiştir. Kürtler ve Alevilerin sorunlarının çözümüne yönelik cesur adımların atılması, AK Parti'nin sivil toplumu tesis edebilmek adına geliştirmiş olduğu politikalarla.

AK Parti, 2011 seçimlerinden, her iki seçmenden birinin oyunu alarak tek başına iktidar olarak çıkmıştır. Sarıbay (1998: 34); sivil toplumda hiçbir tekil ögenin, “bütün” adına temsil hakkına sahip görülmemesinin demokrasi ile ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Parti, grup, zümre ya da birey olsun; merkez dışında kalanların ezilmemesinin güvencesi olarak siyasi gücün kısıtlanması gerekmektedir. Farklılıkları gözetmeyip çoğunluğun haklılığını benimseyen anlayış, beraberinde uyum değil toplumsal çatışma getirmektedir.

Türkiye'de sivil toplumun tesis edilmesi büyük çoğunlukla merkez tarafından gerçekleştirilmiştir. Çiçek (2017: 26); ülkedeki demokratik standartların ve demokrasi kültürünün zayıflığının, toplumsal alanda merkezi güçlü kılan en önemli etkenler olduğunu belirtmiştir. Buna göre; güçlü merkez, zayıf sivil toplum sonucu oluşmaktadır. AK Parti kurucu üyelerinden Burhan Kuzu (1992: 365); sivil toplumun resmî ideolojiye yer vermeyen, demokrasinin tüm kurum ve kurallarının işletildiği ve güdümlü olmayan bir toplum olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin temel özgürlük meselelerinin çözümünde

toplumun büyük çoğunluğunun iradesinin tek bir parti ve lider üzerinde temsil edilmesi, merkezin dışında kalan gruplar için endişe konusu olmuştur. Bu endişeleri de “yaşam tarzlarına müdahale” şeklinde belirtmişlerdir. Toplumsal barışı tesis edebilmek adına farklılıkların tümüne ilişkin hoşgörü gerekmektedir. Erdoğan’ın iktidarı süresince liderlik niteliğine ilişkin değerlendirmenin en büyük etkenlerinden birisi de bu ön koşuldur.

Erdoğan’ın hoşgörü konusunda muhalefet kanadından sıkça eleştiri almıştır. 2012 yılında Almanya’da almış olduğu “hoşgörü ve insani değerler” konulu ödül için Dündar (Milliyet, 2012 *Mart* 17); hapisteki gazeteciler, AİHM’nin Türkiye’ye verdiği mahkûmiyetler üzerinden eleştiri getirmiş ve Erdoğan’ın medya patronlarına kendisini eleştiren köşe yazarlarını kovması için baskı yaptığını belirtmiştir. Medyanın, siyasi iradenin boyunduruğunda bulunması, tek yönlü bir iletişimin olması anlamına gelmektedir. Bu durum, medyanın temel işlevine aykırıdır. Sivil toplumun temel dinamiklerinden olan medyanın tarafsız olması, toplumsal kopmaları önleyebilmesi adına önemlidir. Mora (2008: 23); kitle medyasının günümüzde toplumları “enformasyon bombardımanı”na tuttuğunu ve AK Parti’nin kitle medyasında sıklıkla ve olumlu olarak temsil edildiğini belirtmiştir. Toplumun tercihleri medya tarafından yönlendirilebilmektedir. Bu durumda, medyada kullanılan siyasi üslubun toplum tabanına yayılması; merkez ve temsilcileri ile çevre arasında ayrışmayı ve gerilimi tırmandırması olağandır. Türk siyasi tarihinde medya her iktidarın ele geçirmek istediği bir iletişim aygıtı olmuştur. Propagandanın topluma en kolay şekilde yapılabilmesi adına her iktidar kendi medyasını oluşturmak istemiştir.

AK Parti’nin sivil toplum anlayışında sosyal yardımların önemli bir yeri vardır. Koytak (2014: 76); AK Parti’nin liberal ekonomi anlayışını benimsemesine rağmen toplumun en dezavantajlı kesimlerinin oyunu almasının sebebinin sosyal yardımlar olarak belirtir. Parti mensuplarının büyük çoğunluğu muhafazakârdır ve birçok ayette yardımlaşma, dayanışma ve hayırseverliğe vurgu yapılmaktadır. Ekonomik anlamda merkezden uzak kalmış kesimlerin, Erdoğan’ın liderliğinde sosyal yardımlardan faydalanmaları; Erdoğan ile aralarında bir bağın oluşmasını sağlamıştır. Sosyal yardımların bir diğer önemli özelliği ise; ekonomik ve mekânsal anlamda çevrede kalan toplum kesimlerinin öneminin, parti veya liderden bağımsız olarak devletçe anlaşılmasıdır. Yoksulluk, bireysel ve toplumsal yabancılaşmayı; yabancılaşma ise beraberinde çatışmayı getirmektedir. Bu yönüyle sosyal yardımlar, sivil toplum ögesi olarak değerlendirilebilir.

Yıldırım (2003: 239); demokrasinin bir toplumda her yönüyle kurumsallaşması sonucunda o toplumun sivil nitelik kazandığını belirtmiştir. Askeri vesayetin kaldırılması, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, toplumdaki her türlü eşitsizliğin ortadan kaldırılması amacıyla Erdoğan liderliğindeki AK Parti, medya dâhil olmak üzere birçok konuda girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda ideolojik olarak merkeze uzak kesimlerin dışlanmaması da oldukça önemlidir. Gezi Parkı eylemleri, bu anlamda, merkeze ideolojik açıdan uzak toplum kesimlerinin

gerçekleştirmiş olduğu bir tepki olarak Erdoğan ve AK Parti için, ideolojik anlamda çevre ile ilişkilerini yeniden gözden geçirebilmeleri adına fırsat sunmuştur.

5.4. Recep Tayyip Erdoğan'ın Toplumla İletişimi

Yaylagül (2006: 105); Althusser'in, toplumsal ilişkilerde ekonominin tek belirleyici olduğu yaklaşımı reddettiğini ve kendisine göre kapitalist devletlerin iki tip aygıt kullandığını belirtmiştir. Buna göre bir devlet kaba güce dayalı fiziksel şiddeti kullanan polis, asker, mahkeme gibi kurumlar devletin baskı aygıtlarını oluştururken; medya, eğitim, siyasi partiler gibi kurumlar da egemen görüş ve düşüncelerin toplum tabanına yayılmasını sağlayan, devletin ideolojik aygıtlarıdır.

İktidar için, toplumu kontrol alma ya da topluma yön verme konusunda kullandığı aygıtlar zaman içinde değişiklik göstermiştir. Türkiye'de cumhuriyet rejimi ile eğitim kurumları dönüştürülmüş, teknolojinin gelişimi ile birlikte radyo aracılığı ile iktidarlar toplumla iletişime geçmiş, televizyon ile hem görsel hem işitsel olarak insanların siyasete dâhil edilmesi sağlanmıştır. Erdoğan döneminde, teknolojinin hızlı ilerlemesi ile sosyal medya kavramı Türk siyasetine girmiştir. İnsanlar hayatın ve siyasetin her anına sosyal medya kanalıyla dâhil olmuşlardır. Sosyal medyanın yaşamlarımıza girmesiyle siyaset ile ilgilenen, aktif olarak siyasetle ilgilenmese bile fikir belirtme noktasında olayları yorumlayan insanlar Türk siyasi tarihinde hiç görülmediği kadar artmıştır. İnsanların fikirlerini, taleplerini ve şikâyetlerini iletebilmeleri adına “yerlerinden kalkmadan” işlem gerçekleştirebilmeleri; toplumun geçmişten günümüze iktidar ile olan ilişkisinde edilgen olan durumunu değiştirmiştir.

Öztürk; İslam ülkelerinde din kurumunun devlet karşısında hiçbir zaman mümkün olmadığını, bu durumun demokrasinin kurumsallaşmasına engel olduğunu belirtmiştir (Radikal, 2013 Temmuz 28). Günümüzdeki liberal sistemin ekonomik alan başta olmak üzere toplumun her alanına yansıdığı düşünüldüğünde; demokratik taleplere karşın askeri vesayete ya da bürokratik yapıya gönderme yapmak yetmemektedir. Özellikle 2011 yılından sonra iktidarını güçlendiren, siyaseti ve toplumu şekillendirebilen, söyledikleri siyasetin gündemine oturan Erdoğan'ın askeri vesayet ve statükoya gönderme yapması, muhalefet tarafından kendi otoriterliğini örtme girişimi olarak eleştirilmiştir.

Erdoğan, temsil ettiği kitleyi harekete geçirebilen bir siyasi liderdir. Söylemlerinin etkisi, kendisine destek veren insanları büyük ölçüde etkilemektedir. 2013 yılında gerçekleştirilen ve neredeyse tüm yurda yayılan Gezi Parkı eylemleri sırasında sokağa çıkan protestocuları işaret ederek; aldığı desteğe vurgu yapıp “evde zorla tuttuğumuz yüzde elli var” diyerek kitlesini korumak istemiştir (Milliyet, 2013 Haziran 3). Bu söylem, siyaseten diyalog yolunu aramak yerine AK Parti'nin tabanının radikalleşmesi ve ideolojik ayrışmanın derinleşmesi olarak değerlendirilebilir. Toplumsal taleplerin hangi kesimden gelirse gelsin; görmezden gelinmesi, reddedilmesi ya da bastırılmaya çalışılması devletlerin demokrasiye ne kadar uzak olduğunun göstergesidir.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminde ise toplumu meydanlara davet ederek, demokrasiye olan inancını göstermiştir (Hürriyet, 2016 *Ağustos* 8). Bu noktada dikkati çeken husus; kendisine destek veren ya da muhalif olan kesimlere yönelik bir ayırım yapmadan, demokrasiye inanan herkesi demokrasiye “hep birlikte” sahip çıkmak adına nöbete davet etmesidir. Her kim tarafından gerçekleştirilse gerçekleştirilsin, hangi sebeple olursa olsun demokrasiye sandık dışından gerçekleştirilecek hiçbir müdahale kabul edilemez. Erdoğan'ın çağrısıyla milyonlarca sivil yurttaş, darbe girişiminin bastırılmasında rol almış, şehit ve gazi olmuştur. Bu durum yalnızca Erdoğan için değil, demokrasiye olan inanç gereği gerçekleşmiştir ancak Erdoğan'ın liderlik karizması ve toplumla olan iletişimi de bunca sivil yurttaşın demokrasi nöbeti tutmasında büyük oranda etkili olmuştur. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi düzenlenmiş, mitinge MHP ve CHP liderleri de dâhil olmuş ve beş milyonu aşan kişinin katılımıyla toplumsal birlik ve kardeşlik ruhu canlandırılmıştır (Hürriyet, 2016 *Ağustos* 8). Hiçbir siyasi partinin simgesinin olmayıp yalnızca bayrakların bulunması, beş milyonun üzerinde bir katılımın gerçekleştirilmesi ve muhalefet liderlerinin de orada bulunması toplumun felaketler karşısında ideoloji gözetmeksizin birlikte hareket edebileceğinin göstergesidir. Bu anlamda Yenikapı Mitingi, Erdoğan ve karşıtları arasında kullanacakları dil bakımından yumuşamaya fırsat sunan bir birliktelik niteliğindedir.

5.5. Recep Tayyip Erdoğan ve Yol Arkadaşları

Yücekök (1987: 22); siyasi liderin vatandaşları ile özdeşleşmesinin “yatay” bir kaynaşma olduğunu belirtmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi ele alındığında, yatay bir kaynaşmadan bahsetmenin zor olduğu söylenebilir. Daha çok, dikey biçimde bir iletişimden bahsedilebilir. Erdoğan'ın, çevresi ile özdeşleşmesinin yatay bir seyirde gerçekleştiği söylenebilir ancak özellikle 2011 yılından sonra muhalif kesimler tarafından gerçekleştirilen eleştiriler, Erdoğan'ın daha çok “dikey” iletişim yöntemini tercih ettiğidir.

Türk siyasi partilerinin neredeyse tamamında liderlerin ezici üstünlüklerinden bahsetmek mümkündür. Buradaki “ezicilik”, kendisine karşı çıkılamayan lider olgusundan gelmektedir. Gökçe (2013: 73); siyasi partilerin hiyerarşik yapılanmalarının bir sonucu olarak, lidere karşı durmak bir yana, aykırı düşebilecek kişilerin lider tarafından herhangi bir göreve getirilmeyebileceklerini belirtmiştir. Bu durumda liderin sadakat ilkesine göre hareket edip güçlü kalması sağlanabilmektedir.

Machiavelli'ye göre, halkın bu durumdan etkilendiği söylenemez. Liderin unutmaması gereken en önemli şey başarıdır çünkü başarılı olduğunda halk etkilenir, geridekiler anlamsızlaşır (Öztürk, 2013: 198). Türkiye'de liderin egemenliğini destekleyen kültürün varlığından ve baskın olduğundan bahsedilebilir. Dolayısıyla lidere itaatin ön plana çıkarılması, eleştirinin olumsuz algılandığı bir sistemden bahsetmek mümkündür. Bu durum, yenilikçiliğe kapalı bir siyaset alanı oluşturmakta ve Türk siyasetinin bir avuç lider hegemonyasına girmesine sebep olmakta, sorunların kaynağı ve sorumlusu siyasi lider dâhi olsa çözüm için başka bir siyasi lider arayışına

gidilmektedir. Demokrasinin kurumsallaşmasının önündeki engellerin en büyüğü sistemsizlik içinde, tek kişiden her soruna çözüm bulmasını beklemektir.

Erdoğan, AK Parti içinde tartışılması mümkün olmayan bir lider konumundadır. Parti için önemi ve konumu tartışmaya kapalıdır. AK Parti ve Erdoğan kavramları iç içe geçmiş durumdadır. Bu durumun bir sonucu olarak; Erdoğan eleştirilince AK Parti, AK Parti eleştirildiği zaman da Erdoğan düşmanı olarak görülmek mümkündür. Fırat (2014: 112); lider oligarşisi hakkında, millî iradenin bir dayatma olduğunu belirtmiştir. Millî iradeyi dokunulmazlık konumunda algılayanın sonucu olarak temsil yetkisi verilen iktidarların veya liderlerin sorgulanamaz, eleştirilemez olduğu varsayımı ortaya çıkmaktadır.

Turan (2011: 16); siyasi partilerde liderin ezici üstünlüğünün yarattığı sorunların başında partilerin parçalanmasının geldiğini belirtmiştir. Taleplerinin, beklentilerinin karşılanmadığını düşünen ya da fikir ayrılığı yaşayan parti mensuplarının parti ile yollarını ayırması mümkündür, örnekleri mevcuttur. Bu durum siyasi anlamda istikrarsızlığı beraberinde getirebilmektedir.

AK Parti’de ayrılıklar yaşanmıştır ancak parçalanmadan söz edilemez. “Metal yorgunluğu” sebebiyle zaman zaman parti teşkilatları değiştirilmiş, parti mensuplarının görev yerleri kaydırılmış, istifalar yaşanmıştır. Abdüllatif Şener’in istifası bu açıdan önemlidir. Kurucusu olduğu AK Parti’den, yeni bir parti kurmak amacıyla istifa etmiştir (Radikal, 2008 *Temmuz* 11). Erdoğan’ın yakın çevresinin, kendisinin otoritesini kabul ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum, Erdoğan önderliğindeki AK Parti iktidarı süresince; sahne ışığının yalnızca Erdoğan’ı aydınlatıp ön plana çıkardığı söylenebilir. Bu anlamda, temel hedef olan dönüşüm için AK Parti’nin bir kadro hareketinden çıkıp lider hareketine doğru yöneldiği yorumları da yapılabilir, parti içinde söz hakkının yalnızca Erdoğan’da olduğu fikri ileri sürülebilir.

Dindarlık nasıl ki kişinin dini bir yapıya olan kişisel bağlılığı ise; milliyetçilik, vatanseverlik gibi kavramlar da kişisel bağlılıktan doğmaktadır. Erdoğan’a bağlılığın ve desteğin radikal boyutlara ulaşması, kendisinin yakın çevresinin dâhi söylemlerinde farklılıklar olduğu zaman Erdoğan düşmanlığı ya da “davaya ihanet” olarak yorumlanabilmektedir. Nitekim, 2003 yılında başbakanlık görevini yürüten Abdullah Gül, Erdoğan’ın kuracağı yeni hükümetin önünü açmak için istifa etmiş (Hürriyet, 2003 *Mart* 11), sonrasında cumhurbaşkanlığı dâhil olmak üzere birçok üst düzey siyasi görevde bulunmuş olmasına karşın aktif siyaseti bıraktıktan sonra bile hakkında yeni bir parti kuracağı yönündeki iddialar gündemden düşmemiştir (Radikal, 2014 *Nisan* 18).

Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan, Bülent Arınç gibi birçoğu parti kuruluşunda yer alan üst düzey siyasiler zamanla aktif siyasetten çekilmişler veya kendilerine tekrar bir görev verilmemiştir. Bu ayrılıkların en somut ve tartışmalı örneği ise uzun yıllar boyunca Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini yürüten Melih Gökçek’in istifaya zorlanmasıdır. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın emriyle

Belediye Başkanlığı görevinden istifa eden Melih Gökçek; “Benim davamda emir demiri keser” diyerek Erdoğan’a olan itaatini belirtmiştir (Cumhuriyet, 2017 *Ekim* 28).

Erdoğan’ı AK Parti’nin beyni olarak yorumlayan anlayış, beraberinde bazı sorunları getirmektedir. Seçilmiş siyasilerin lider tarafından istifa ettirilmesi sonucunda ortaya temsil sorunu çıkmaktadır. Milletin, kendisini temsil etmesi açısından oy verdiği siyasilerin görevlerinden alınması gelişmiş demokrasilerde sık karşılaşılan bir durum değildir ve “millî irade” söylemiyle de örtüşmemektedir. Ancak Türkiye’nin siyasi mirası incelendiğinde bu durumun toplumda neden tepkiyle karşılanmadığı da anlaşılabilir. Türkiye’de temsil olgusu, uzun süreç sonunda elde edilen ve iç dinamiklerle gelişen bir şey değildir; yeni rejimle yerleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla toplum tarafından temsil edilmesi için yetki verdikleri siyasilerin bu durumu yaşamaları tepkiyle karşılanmamaktadır.

Halkın desteğiyle iktidarı elde eden kişi halkın desteğini korumaya çalışmalıdır. Halk iradesine rağmen başkalarının desteği ile iktidarı elde eden kişi ise halkı kendine bağlamaya çalışmalıdır (Machiavelli, 1998: 139). Machiavelli’nin bu düşünceleri Erdoğan için değerlendirildiğinde; Erdoğan’ın, sadece halkın desteği ile değil, yakın çevresinin de desteği ile iktidarı elde ettiği söylenebilir. Buna göre, halktan önce yakın çevresi kendisine inanmış, güvenmiş ve otoritesini kabul etmiştir. Bu durumda Erdoğan’ın halk desteğine güvenerek yakın çevresindeki siyasileri değiştirmesi, gerek gördüğünde istifa ettirmesi mümkündür çünkü otoritesini kabul ettirmiş, popülerliğini arttırmıştır. Ancak özellikle parti kurucu kadrosunun değişmesi, ideolojik anlamda öncü siyasilerin ayrılması durumu da tehlikelidir. Halkın desteğinin kaybedilme ihtimali ise her zaman mevcuttur.

SONUÇ

Türkiye, büyük değişimler geçiren güçlü bir ülkedir. Güçlü ülkenin güçlü yöneticisi olmak her siyasi tarafından arzu edilen bir şeydir. İktidar ve toplum arasında, iktidarın gücü ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir zaman tek taraflı bir iletişim mevcut değildir. Tek Parti döneminde bile iletişim tek yönlü görünse de, toplumun radikal ya da demokratik tepkileri örneklendirilebilir. Menemen Olayı'nın dinamikleri farklı olsa da radikal bir tepki olarak değerlendirilebilir. Demokratik bir tepki olarak ise SCF'ye gösterilen ilgiden bahsedilebilir. Yakın tarihimizde ise Gezi Parkı Eylemleri yaşanmıştır. Burada değinilen nokta bu eylemlerin niteliği ya da neden gerçekleştirildiğinden ziyade; iktidar ile toplum arasındaki iletişimin tek yönlü olamayacağının vurgulanmasıdır.

İktidar dışında kalan tüm etkenlerin “geride kalanlar” olarak adlandırılması güçtür. Ancak demokrasinin sindirilememesi, anlaşılabilmesi ve dolayısıyla uygulanabilmesi; iktidarı, sistemdeki her dışliyi yutmaya, sistemin dışında kalan tüm oluşumları da “geride kalanlar” olarak tanımlamaya sebep olmaktadır.

Le Bon (1997: 106-107); halkın güçlü iradeye sahip insanı daima dinlediğini ve desteklediğini belirtmiştir. Kitle hâlinde bulunan bireyler iradelerini kitle içinde kaybettikleri için iradeye sahip olan kişiye içgüdüsel olarak yönelmektedirler. Türkiye’de toplum yapısı ele alındığında görülmektedir ki toplum tek adam yönetimine alışkındır. Osmanlı’dan itibaren iktidarı kısıtlayıcı ya da dengeleyici etkenler oluşturulmaya çalışılsa da Erken Cumhuriyet Dönemi dâhil olmak üzere “teklik” yönetimin temelini oluşturmuştur. Bu iktidar yapılarında ise kral, padişah, cumhurbaşkanı ya da başkan olmak üzere yöneten kişi topluma yön vermiştir. Bu yön verme, iletişim büyük oranda dikey gerçekleşse de toplumun da siyasi lideri değiştirdiğinden bahsetmek mümkündür. Örneğin Erken Cumhuriyet Döneminde Atatürk toplumun hazır olmadığı düşüncesiyle devrimleri zamana yaymıştır (Tezcan, 1981: 25) Aynı şekilde Erdoğan, istediği yönetim sistemi olan Başkanlık Sistemini, başka etkenler de olmak üzere, toplumun hemen benimsemeyeceğini düşünüp iktidara gelişinden on beş yıl sonra gerçekleştirebilmiştir.

Siyasi lider temelli siyaset zaman ve siyasi liderden bağımsız olarak benzer özellikler göstermektedir. Örneğin Kemalizm, CHP’nin parti programına dâhil olmuş bir olgudur. Aradan on yıllar geçmiş olmasına karşın; günümüzde yalnızca AK Partili olmanın yetmediği gözlenmiştir. Gültekin (2015: 96); AK Parti’nin üçüncü döneminde iktidarın kendi mülayim mensuplarına bile tahammülü olmadığını vurgulayıp, bu dönemi “koşulsuz Erdoğanizm” olarak adlandırmıştır. Görüldüğü üzere, iktidardaki siyasi liderin baskın siyasi karakteri on yıllar sonra bile kendisini farklı şekillerde ortaya çıkarmaktadır. Değişen kişiler ve kitlelerdir. Sistem üzerinden değil, kişiler üzerinden demokrasi oluşturma çabalarının bir sonuç vermemesi doğaldır. Siyasi lider, toplumu değiştirmekte, değişen toplum da ülkenin siyasi niteliğini ve karakterini oluşturmaktadır.

Sistemin olmadığı, demokrasinin ağır aksak ilerlediği bir ülkede kurumların da nitelikli olmasını beklemek güçtür. Devlet, insan içindir. Devletin vatandaşına değil de vatandaşın devlete tabi olduğu bir toplumda konuşması gereken aydınların, sivil toplum kuruluşlarının ya da kanaat önderlerinin de herhangi bir olumlu etkisinden bahsetmek mümkün değildir. Muhalefet anlayışı da zayıftır ki siyasi partiler de ideoloji partisi olmaktan çok, lider güdümündeki yapılar olmaktan kurtulamamışlardır.

Kişi üzerine dayalı yönetim biçimlerinde çatışma kaçınılmazdır. Parlak (2015: 46); bu ve benzeri şekilde kurulmuş bir düzenin, “öteki”ne ihtiyaç duyduğunu ve meşruiyetini, öteki üzerinden şekillendirmeye çalıştığını belirtmiştir. Ötekinin dışlanması ve siyasi alandan uzak tutulması gereklidir, kötülüklerin ve olumsuzlukların kaynağı ötekidir, ötekinin talepleri iktidarı yıkıp düzeni bozmak içindir ve öteki daima öteki olarak kalmalı, tecrit edilmelidir. Buradaki öteki kavram, “geride kalanlar” kavramıyla benzerlik taşımaktadır. Öteki, geride kalanların düzen açısından değerlendirilmesi, yorumlanması sonucu bir adım ileri gidilerek yabancılaştırılmasıdır. İdeal toplum düzeninde siyasi iktidarın toplumun tüm kesimiyle yakınlık kurması önemlidir. Ancak demokrasinin yerleşmediği toplumlarda toplumun farklı kesimleri arasındaki ayrım artmaktadır. İçeride ya da dışarıda var olan düşman, Türkiye’de her zaman kitleleri bir arada tutmanın en önemli yollarından birisi olmuştur. Siyasi liderlerin, kendilerine verilen desteği canlı tutabilmek adına kendilerine yapılan muhalefeti de devlete ve millete yapıyormuşçasına eleştirdiği de sık sık karşılaşılan sorunlardan birisidir. Bu durumda toplumun bir kesimi baskı altında olduğunu söylerken, diğer kesimi ise bu kişilerin yalan söylediğini, iktidarı yıkmak için birleştirdiğini savunmaktadırlar.

Türkiye’de birçok siyasi lider, kendisinin ve partisinin geleceğini toplumun geleceği ile aynı gördüğünü belirtmiş, ortak bir kader anlayışı benimsemiştir. Onlarca siyasi parti günümüze kadar varlığını sürdürememiş, siyasi liderlerin birçoğu kendisine verilen desteği uzun yıllar koruyamamıştır. Ancak toplum, tüm canlılığı ve çeşitliliği ile büyüyerek devamlılığını sağlamıştır. Toplum ile ortak bir kader anlayışı, siyasi lider için bir yanılgıdan ibarettir. Çok partili yaşama geçilmesiyle CHP’nin iktidarını kaybetmesi gibi, gelecekte AK Parti’nin de iktidarını kaybetmeyeceğinin garantisi yoktur. Siyasi liderin topluma kazandırabileceği şey, iyi bir şekilde işleyen demokratik kurumların varlığıdır. Russell (1976: 375); demokrasinin işleyebilmesi için halkın mümkün olduğu kadar nefretten, yıkıcılıktan, korkudan ve uşakmışçasına gerçekleştireceği itaatkârlıktan uzak olması gerektiğini belirtmiştir. Siyasi liderin, kendi kaderini toplumun kaderi ile aynı görmesine istinaden, toplumun da bölünmesi gerçekleşmektedir. Toplumun farklı kesimleri, farklı düşüncelerle farklı yollar benimseyebilmektedir. Örneğin toplumun bir kesimi siyasi lider ve siyasi iktidardan nefret ederken, başka bir kesim korkabilir ya da itaat edebilir. Bunlar mümkündür. Bu durumda uzlaşma ve diyalog kültürünün tabandan gerçekleştirilmesi mümkün kılınmamaktadır. Dolayısıyla siyasi lider de toplum tarafından böyle bir beklenti olmadığı yanılgısına kapılıp yıkıcı olabilmektedir.

İktidarı ya da iktidarın dışındakileri “siyasi felaket” olarak nitelendiren anlayış beraberinde yabancılaşmayı, çatışmayı ve kutuplaşmayı getirmektedir. Kiriş (2010: 213); bu anlayışı taşıyan aktörlerin esasında farklı eksenlerde olmakla birlikte, birbirleri ile ilişkili olduklarını ve benzer özellikler taşıdıklarını belirtmiştir. Muhafazakâr iktidara karşı laik düşüncedekiler, milliyetçi iktidara karşı azınlık gruplar; kısacası herhangi bir iktidara karşı “geride kalanlar” iktidara kuşkuyla yaklaşmaktadırlar; ancak her grup kendi içinde, eleştirdiği yapının özelliklerini de taşımaktadır.

Demokrasiye karşı izleri silinmeyecek birçok eylem yasa dışı şekilde gerçekleşmiştir. Bu olayların tamamı, cumhuriyet tarihimizde kara leke olarak yerini almıştır. Ancak farklı bir açıdan bakıldığında; kutuplaşma, çatışma ve yabancılaşmayı tetikleyen unsurların birçoğunun da yasa dışı olmayan şekillerde gerçekleştirildiği açıktır. Bunlar da, radikal eylemler kadar olmasa bile; demokrasi açısından onarılması güç hasarlara yol açmıştır. Lider odaklı siyaset, kendi anayasasını getirmekte ve demokrasi ve demokrasinin kurumsallaşmasına dolaylı da olsa zarar vermektedir.

Kısır döngü siyasetinde toplumu etkileyen ahlakî çöküş, siyasi liderleri de etkilemektedir. Tarihimizdeki birçok siyasi lider, toplumdan biri gibi görünmek ile toplumu yönlendirmek arasındaki ilişkiyi anlayamamıştır. Siyasi liderin toplum ile bağını koparmaması demokrasilerde arzu edilen bir şeydir ancak siyasi liderlerin özellikle kullanmış oldukları siyasi dilin, demokrasi ile bağdaşmadığı sıkça görülmüştür. Siyasi rekabetin çatışma ortamı şeklinde topluma sunulması, siyasi rakibin düşman şeklinde nitelenmesi özellikle eğitimsiz toplumlarda karşılığını toplumsal şiddet ve ahlakî çöküntü olarak göstermiştir (Kiriş, 2012: 49). İstisnasız; her siyasi lider toplumun tüm kesimlerini “kucaklayacağını” belirtmiş, ancak her dönem kendi mağdurunu yaratmıştır. Mağdurlar ve muktedirler değişse de sistemdeki aksaklık varlığını hep sürdürmüştür.

Bir kişiye, bir gruba ya da bir kuruma; devletin tüm organlarını koşulsuz teslim etmenin sonuçları; baskı ve suskunluk ortamını işaret etmektedir. Türkiye’de, toplumu bir arada tutan önemli kavramlar mevcuttur. Din, dil, millî aidiyet duygusu, bayrak sevgisi gibi temel dinamikler; siyasi liderlerin tek başlarına sahip çıkmasıyla anlamlarını yitirmeye başlamışlardır. Bu durum, toplum değerlerinin tüketilmesi anlamına gelmektedir. Toplumun anlamsızlaştırılması, amaçsızlaştırılması demektir.

Tecrübeler göstermektedir ki demokrasi bir sistem işidir. Türkiye’nin, geçmişten günümüze bu konudaki başarısızlığına örnek olarak 1924 Anayasası ve 2017 Anayasa Değişikliği gösterilebilir. Kişiler, her kim olursa olsun, yalnızca demokrasiye katkı sunabilmek adına çalışabilirler. Tek bir kişi üzerinden girilen demokrasi hareketinin adı her ne olursa olsun; yönetimin, rejim anlamında demokraside karşılığının olmadığı açıktır. İnsanların, sistemin ötesine geçmesi ve sistemden daha önemli hâle gelmesi, tek adamlığı ve baskı yönetimini beraberinde getirmektedir. Baskı rejiminde, bir taraf sürekli kendini savunmak durumundadır. Otoriter liderlerin yönetiminde sorunların kaynağı da üreticisi de sorumlusu da baskı rejimi ve bu rejime hizmet edenlerdir. Her rejim, her siyasi oluşum ya da grup, her siyasi lider kendisine destekçi bulabilmektedir.

Türkiye’de de sistem bu şekilde işlemektedir. Ülkede yenilikçi ve gelişime açık yüz binlerce genç olmasına karşın toplumun kaderi bir avuç siyasinin ve onların tepesindeki siyasi liderin eline kalmıştır. Sistem, mevcut hâliyle yeniliğe, gelişime kapalıdır.

Türkiye’de insanların diğer insanlar ile problemi olmadığını göstermesi için karşı tarafın en bilinen özelliğinin aslında kendinde de olduğunu ispat etmesi gerekmektedir. Oysa ki insanların; birbirinin hakkını ve hukukunu gözetebilmesi için aynışması beklenmemelidir. Vatan ve siyasi lider kavramının iç içe geçmiş olduğu bir durumda, en ufak bir eleştiride dâhi hain olarak damgalanmanın önüne geçilemez.

Demokrasi; kitleler arasında kendini bulabilmek, yığınlar arasında kaybolmamak demektir. Siyasi liderlerin topluma etkisinin gereğinden fazla olduğu toplumlarda ise demokrasinin işlemediği görülmektedir. Toplumun farklı renkleri çeşitliliğini kaybedip siyah ve beyaz olarak kalmaktadır. Birliği temsil eden tüm simgelerin anlamını yitirip, farklı siyasi ideoloji ya da farklı siyasi lider tarafından kullanılan tüm kavramların reddedilmesi toplumsal çöküşün habercisidir.

KAYNAKÇA

- Abdulahakimoğulları, E. (2005). “Hukuk Devletin Gerektirdiği Güvenceler Bağlamında 1924 Anayasası”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:X/38-39. 91-102.
- Abdullah Gül, Yeni Parti Mi Kuracak?, (2014).
<http://www.radikal.com.tr/politika/abdullah-gul-yeni-parti-mi-kuracak-1187462/> (18.04.2014).
- Abdüllatif Şener AKP’den İstifa Etti, (2008).
<http://www.radikal.com.tr/politika/abdullatif-sener-akpden-istifa-etti-887938/> (11.07.2008).
- Abuzar, C. (2011). “*Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi*”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 26. 143-153.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:XLIV/3. 195-228.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Nurettin Nebati Uşak’ta, (2014).
<http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-genel-baskan-yardimcisi-nurettin-usak-yerelhaber-455264/> (03.11.2014).
- Akarsu, B. (1967). “John Locke’un Devlet Felsefesi”, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, Sayı:12. 72-85.
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakar Demokrasi*, AK Parti.
- Akın, F. (2006). “1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:VIII/2. 1-12.
- Akıncı, A. (2013). “Türkiye’de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:VIII/1. 93-123.
- Akkır, R. (2018). “Türkiye’de Siyaset, Din ve Liderlik: Recep Tayyip Erdoğan Örneği”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt:XIII/22. 31-49.
- Akkor, M. (2012). “Dinî Bir Müessesenin Sonu: Hilafet’in İlgası”, *History Studies*, Cilt:IV/1. 15-28.
- Akşin, S. (1192). “Atatürk Döneminde Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:XLVII/1. 245-252.
- Alkan, H. (2017). “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:94. 1-6.

- Altan, C. (2005). “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:III/12. 174-190.
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Yusuf Alp – Mahmut Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altıparmak, A. (1998). “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütешеbbis Sınıfının Gelişimi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:13. 169-181.
- Anayurt, Ö. (2003). “1924 Anayasası’nda Temel Hak ve Hürriyetler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:VII/1-2.
- Arendt, H., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M. L., Rawls, J., ... & Thoreau, H. D. (1997). *Kamu Vicdanına Çağrı, Sivil İtaatsizlik*, (çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Z. (2005). “Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, 7. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ataay, F. (2013). “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ‘Başkanlık Sistemi’ Önerisi Üzerine Değerlendirme”, *Alternatif Politika*, Cilt:V/3. 266-294.
- Atatürk, M. K. (2010). *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (2010). *Nutuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Atay, F. R. (2006). *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Ateş, K. (2017). “AKP , Dinsel Popülizm ve Halk-Olmayan”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:XLI/1. 105-129.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek Adam Mustafa Kemal*, Üçüncü Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydinalp, H. (2010). “*Sosyal Çatışma ve Din*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XIX/2. 187-215.
- Aysal, N. (2009). “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı””, *Ankara Üniversitesi Türk Tarih İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:44. 581-625.
- Aziz, A. (1982). *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara.
- Bakan, S. & Özdemir, H. (2013). “*Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı*”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:XIV/1. 373-397.

- Balcı, Ş. (2003). “Politik Kampanyalarda İmaj Yönetimi (Genç Parti Örneği)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:9. 143-162.
- Başbakan Gül, Görevinden İstifa Etti, (2003). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-gul-gorevinden-istifa-etti-133040> (11.03.2003).
- Bayrak, M. B. (2012). “Meclis Tutanakları Üzerinden 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tartışmaları”, *Bu Sayıda:189*.
- Bayram, S. (2016). *Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları: Algılar, Argümanlar ve Tezler*, SETA. Ankara.
- Bekaroğlu, E. A. (2015). “Post-Laik Türkiye?: AK Parti İktidarları ve Güncellenen Laiklik Sözleşmesi”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt:V/9. 103-122.
- Bon, G. L. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Bölükbaşı, M. (2012). “Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:I/2. 166-187.
- Büyük, C. (2010). “Yasama Yürütme Yargı: Platon’dan Montesquieu’ya Devletin Fonksiyonlarına Genel Bakış”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt:X/1. 159-170.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*, (çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Y. (2012). “Toplumsal Değerler ve Medya Etiği”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7, 45-58.
- Coşgun M. & Zarplı Ç. (2015). “‘Atatürkçü Demokrasi’nin Demokratikliği Tartışmaları”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:49. 45-59.
- Coşkun, V. (2009). “Cumhuriyet Anayasalarında Vatandaşlık”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16-17-18-19. 1-21.
- Coşkun, V. (2017). “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:XXII/36. 3-30.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Halkı Meydanlara Davet Ediyorum, (2016). <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-ataturk-gundem-2278610/> (16.07.2016).
- Çakır, Ç. & Çalmuk, F. (2001). *Recep Tayyip Erdoğan Bir Dönüşüm Öyküsü*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Çınar, M. (2009). “Merkezsiz Siyaset, Siyasetlessiz Merkez.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, 9. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiçek, C. (2017). *2013-2015 Çözüm Süreci’nde Sivil Toplum Kuruluşları*, Barış Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çiçek, M. T. (2012). “Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve “Arap İhaneti”” *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:XVII/32. 169-188.
- Çoban, B. (2012). “Özne ve İktidar İlişkisinin Sorgulanması”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 535-556.
- Demirci, H. A. (2008). “Tek Parti Rejimleri ve İttihat ve Terakki Tecrübesi Işığında Atatürk’ün Düşünce ve Aksiyonunda Parti-Bürokrasi İlişkisi”, *Demokrasi Platformu*, Sayı:14. 103-123.
- Demirci, H. A. (2010). *Türk Siyasal Hayatında Senato: Düşünce, Tecrübe ve Arayışlar (1876-2009)*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Din ve Demokrasi, (2013). <http://www.radikal.com.tr/radikal2/din-ve-demokrasi-1143552/> (28.07.2013).
- Dindar Gençlik Yetistireceğiz, (2012). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dindar-genclik-yetistirecegiz-19825231> (02.02.2012).
- Doğanay, T. C. (2014). “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Muktedir İktidarı ve Sistem Meşrulaştırması”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:X/27. 65-72.
- Duman, L. & Üşenmez, Ö. (2016). “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslam”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7. 257-275.
- Duman, M. Z. (2010). “Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:VII/2. 284-303.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınları, Ankara.
- Efe, H. (2015). “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:VI/9. 65-94.
- Eken, H. (2009). “Türk Modernleşmesindeki Seçkin Yapı ve Sosyal Hayata Yansıması”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1. 97-120.

- Ercins, G. (2012). "Türkiye'nin Demokratikleşmesinde Toplumsal Sorun Alanları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:XIV/1. 79-102.
- Erdem, Ö. F. (2016). "Siyaset Felsefesinde Liderlik" *İslam Düşüncesinde Yönetim ve Liderlik*, (editör: Şebnem Aslan), Eğitim Yayınevi, Konya.
- Erden, Ö. (2013). "Ziya Gökalp'in 1924 Anayasası ile İlgili Çalışmaları", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Cilt:29/85. 47-71.
- Erdoğan, M. (2011). "Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20. 27-45.
- Erdoğan: 'Türkiye'nin Yüzde 50'sini Zor Tutuyoruz', (2013). <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-4-gun-yok-siyaset-1717873/> (03.06.2013).
- Erdoğan: "Demokrasi Amaç Değil Araçtır", (2011). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-demokrasi-amac-degil-aractir-17197745> (06.03.2011).
- Erdoğan'a Hoşgörü Ödülü Mü?, (2012). <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/can-undar/erdogan-a-hosgoru-odulu-mu--1516335/> (17.03.2012).
- Eroğlu, M. (2010). "John Locke'un Devlet Teorisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:21. 1-15.
- Esen, S. (2016). "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı:4. 46-73.
- Fedayi, C. (2004). "AKP'nin Siyasal Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı:1. 149-163.
- Fırat, A. H. (2014). *CHP ve AKP Ekseninde Türkiye'nin Siyaseti*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Friedrich, C. J. (1961). "Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi", (çev. Metin Kıratlı), *The Journal of Politics*, 127-149.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, A. F. (2013). "Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 9. 65-79.
- Gönenç, A. A. (2001). *Sivil Toplum*, Altıkitap, İstanbul.

- Göze, A. (2011). “Hristiyan Düşüncesinde ve Thomas Aquino’da Siyasi İktidar Karşısında Ferdin Durumu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: XXXII/2-4, 684-692.
- Göze, A. (2011). “Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: XXXIV/1-4, 243-277.
- Gözler, K. (1998). *Kurucu İktidar*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gültekin, L. (2015). *Şatafatlı Mağlubiyet İslamcıların İktidarla İmtihanı*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Gürkan, Ü. (1988). “Montesquieu ve Kanunların Ruhu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:XL/1, 9-31.
- Güveyi, Ü. (2012). “Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:XVI/3. 137-162.
- Habermas, J. (2012). “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, (çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü Dalga*, (çev. Ergun Özbudun), Kıta Yayınevi, Ankara
- İlhan, A. (2003). *Hangi Atatürk?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2016). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1998). “Nasıl Bir Çağdaş Anayasa ve Anayasa Yargısı”, *Anayasa Yargısı*, Sayı:15. 185-196.
- Kalaycıoğlu, E. (2005). “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınavı”, *Başkanlık Sistemi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Kara, H. (2017). “Tek Parti Dönemi Din Politikası”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:IX/19. 111-136.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Karasoy, H. A. (2009). "Max Weber'de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 487-506.
- Karayalçın, Y. (1992). "Hukukun Üstünlüğü (Kavram-Bazı Problemler)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:XLVII/3. 193-214.
- Karkın, N. & Sağır, M. Ö. (2005). "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:10. 1-25.
- Karkın, N. & Zor, A. (2017). "Vatandaş-İdare Etkileşimi Bağlamında Bilgi Edinme Hakkı: BİMER Örneği ve İdarede İnovasyon", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt:V/1. 25-44.
- Kasalak, K. (2009). "Cumhuriyet Fikrinin Öncüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20. 69-78.
- Kaya, B. (2017). "Türk Tipi Başkanlık Sistemi Önerisinden Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemine", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:XV/30. 27-50.
- Keskin, F. (2014). "Özne ve İktidar", *Özne ve İktidar, Michel Foucault*, (çev. Işık Ergüden/Osman Akınhay), Haz. Ferda Keskin, Seçme Yazılar 2, 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keskin, M. Y. (2004). "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt:IV/2. 7-21.
- Kışlalı, A. T. (2000). *Siyasal Sistemler Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kızıltoprak, A. A. T. (2018). "Türk Siyasetinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Karizmatik Liderliği", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:30. 613-638.
- Kiriş, H. M. (2010). "Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri", *SDÜ SBE Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta.
- Kiriş, H. M. (2012). "Türkiye'de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Partilerin Yükselişi ve Düşüşü", *Toplum ve Demokrasi*, Sayı:13-14. 25-53.
- Koçak, C. (2011). *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E. (2007). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Koytak, A. H. S. (2014). “Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Politikalarındaki Dönüşüm: AK Parti Modeli”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:III/3. 70-89.
- Köker, L. (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köse, H. Ö. (2007). *Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim*, Sayıştay Yayınları, Ankara.
- Köseoğlu, Y. & Al, H. (2013). “Bir Siyasi Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:VIII/3. 103-125.
- Kurtbaş, İ. (2017). “Türkiye’de Politik Değişim ve Siyasi Elitler: Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye’de Bir “Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler””, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı:54. 179-204.
- Kuzu, B. (1992). “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:XLVII/1. 335-369.
- Kuzu, B. (1996). “Türkiye İçin Başkanlık Sistemi – I”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 13-43.
- Küçük, A. (2015). “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı:85. 157-189.
- Küçükömer, İ. (2007). *“Batılılaşma” Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (çev. Esra Ermert/Hamdi Aydoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, (çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara.
- Machiavelli, N. (1998). *Hükümdar*, (çev. Kemal Karabulut), Sosyal Yayınlar Dünya Klasikleri Kültür Dizisi, İstanbul.
- Machiavelli, N. (2010). *Prens*, (çev. Mahir Aydınır), Nilüfer Yayıncılık, Ankara.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4.*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2016). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Melih Gökçek Beddua ile İstifa Etti... ‘Emir, Demiri Keser’, (2017). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/854640/Melih_Gokcek_beddua_ile_istifa_etti..._Emir_demiri_keser_.html (28.10.2017).
- Milli Görüş’ten Muhafazakar Demokrasiye, (2003). <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/08/15/p01.html> (15.08.2003).
- Miş, N. & Aslan, A. (2014). *Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu*, SETA, Ankara.
- Mora, N. (2008). “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:V/1. 1-25.
- Ok, A. Ş. (2017, Mayıs). *Max Weber’de Otorite ve Meşruiyet Tipolojisi*, ASEAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Saraybosna. Erişim adresi:http://www.asead.com/FileUpload/bs683328/File/4._ok_makale.docx.pdf
- Okutan, M. Ç. (2006). “Adalet ve Kalkınma Partisi: Muhafazakâr Demokrat Mı, Hristiyan Demokrasinin Müslüman Versiyonu Mu?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:VIII/1. 307-324.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Orwell, G. (2001). *Hayvan Çiftliği*, (çev: Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul.
- Ozulu, S. (2014). “Nefret Kurumunun Engellenmesinde Siyaset Kurumu”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:IV/7. 15-29.
- Öktem, B. (2011). “İstanbul’da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:44. 23-40.
- Özalper, M. (2014). “Bir Muhalefet Partisinin İlgaı: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:II/1. 117-136.
- Özbudun, E. (2012). *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (2015). “Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, *Liberal Perspektif Analiz*, Sayı:1. 1-16.
- Özgül, B. (2015). “Türkiye Nasıl Bir Siyasi Liderlik İstiyor?”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt:IX/19-20. 149-176.
- Özkan, R. & Polat, B. (2017). “Toplumsal Bir Değer Olarak Otorite”, *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Cilt: IX/3, 109-125.
- Özkan, R., & Polat, B. (2016). “İtaat Kültürü ve Din”, *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Cilt: VIII/3, 139-149.

- Öztürk, A. (2013). “Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:LXIII/2. 181-204.
- Parla, T. (1986). *Demokrasi Anayasa Partiler ve Türkiye’nin Siyasal Rejimi*, Onur Yayınları, İstanbul.
- Parlak, İ. (2015). *Öteki’nin Varolma Sancısı: Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Rousseau, J. J . (2003). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni*, (çev. Ertuğ Ergün), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Russell, B. (1976). *İktidar*, (çev. Mete Ergin), Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul.
- Rüşd, K. İ. (2005). *Siyasete Dair Temel Bilgiler*, (çev. Muharrem Hilmi Özev), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (1997). “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm*, Vadi Yayınları, Ankara, 447-461.
- Sarıbay, A. Y. (1998). “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm*, Vadi Yayınları, Ankara, 32-43.
- Savran, G. (1984). “Sivil Toplumun Eleştirisi”, *Yapıt (5)*. 31-49.
- Schmitt, C. (2002). *Siyasi İlahiyat*, (çev. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitapevi, Ankara.
- Shils, E. (2002). “Merkez ve Çevre”, (çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü* (70):86-96.
- Sunar, L. (2004). “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: II/1, 21-526.
- Şahin, B. (2013). “Farklılık, Hoşgörü ve Ak Parti İktidarı: Gezi Parkı Sürecinin Düşündürdükleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı:71. 161-169.
- Şavkılı, C. (2011). *Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1928)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şeriati, A. (1980). *İslam Sosyolojisi Üzerine*, (çev. Kamil Can), Düşünce Yayınları, İstanbul.

- Şeriati, A. (1997). *İnsanın Dört Zindanı*, (çev. Hüseyin Hatemî), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Şık, H. (2016). “1921, 1924 Anayasalarında Yargı Erki ve İstiklal Mahkemeleri”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 107-128.
- Tamer, M. G. (2010). “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII/1, 89-105.
- Tanilli, S. (1988). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, Amaç Yayıncılık, İstanbul.
- Taşdemirci, E. (1994). “Atatürk’ün Önderliğinde 1933 Üniversite Reformu”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5, 135-153.
- Tezcan, M. (1981). “Sosyolojik Açıdan Atatürk”, *Eğitim ve Bilim*, 6.34. 21-32.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler: Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Thoreau, H. D. (2013). *Sivil İtaatsizlik*, (çev. Melis Olçum), Kafekültür Yayıncılık, İstanbul.
- Toprak, Z. (2004). “Türkiye’de “Sol Faşizm” Ya Da Otoriter Modernizm 1923-1946”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:100. 84-99.
- Toprak, Z. (2006). “Bir Hayal Ürünü: İttihatçıların “Türkleştirme Politikası””, *Toplumsal Tarih*, Sayı:146. 14-22.
- Tosun, G. (2001). “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:I/1. 224-243.
- Toynbee, A. J. (2000). *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Cilt 2, (çev. Kasım Yargıcı), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Tögel, A. (2017). “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Sayı:3. 105-130.
- Tunaya, T. Z. (1964). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Tuncel, G. & Gündoğmuş, B. (2012). “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV/3. 137-158.
- Tunç H. & Yavuz B. (2009). “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:81.

- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Tunçay, M. (2009). “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama).” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, 2. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (2011). “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:45. 1-21.
- Türköne, M. (2003). *Siyaset*, Lotus Yayınları, Ankara.
- Uyar, H. (2006). “Atatürk Dönemi İç Politikası 1920-1938”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara.
- Uygun, S. V. (2014). “Osmanlı’dan Günümüze Yöneten-Yönetilen Etkileşimleri Üzerine”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:XI/26. 297-314.
- Ünder, H. (2009). “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, 2. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, S. (2005). “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Başkanlık Sistemi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Yeğen, M. (2008). “Yeni Anayasa Eski Vatandaşlık”, *Liberal Düşünce*, 55-65.
- Yenikapı’daki Mitinge Kaç Milyon Kişi Katıldı?, (2016). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/buyuk-bulusma-haydi-yenikap-mitingine-40183980> (07.08.2016).
- Yıldırım, M. (2003). “Sivil Toplum ve Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:XXVII/2. 226-242.
- Yıldız, A. (2004). “Ak Partinin “Yeni Muhafazakâr Demokratiği”: Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 5-11.
- Yılmaz, N. & Doğan, K. C. (2013). “Max Weber’de Siyaset Etik İlişkisi”, *Electronic Turkish Studies*, 8.6.
- Yılmaz, Z. (2015). “Hannah Arendt’te İktidar ve Şiddet İlişkisi”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I/1, 199-207.
- Yücekök, A. N. (1987). *Siyaset’in Toplumsal Tabanı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: Can GÜZEL

Doğum Yeri: DENİZLİ

Doğum Tarihi: 21.11.1990

E-posta: canguzel@mail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Mehmet Akif Ersoy YDAL DENİZLİ

Lisans: Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce - İyi